

Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la
Universitat de Barcelona

Programa de Doctorat: Poder i societat a l'Edat Mitjana
Bienni 1995-1997

NOUS TEXTOS D'HISTORIADORS MUSULMANS REFERENTS A LA
CATALUNYA MEDIEVAL
(CONTINUACIÓ DE L'OBRA DE J. Mª MILLÀS I VALLICROSA)

Tesi doctoral
dirigida pel Dr. Manuel Riu i Riu

per a obtenir el grau de Doctor
en Geografia i Història

Dolors Bramon Planas. 1998

3

PERÍODE DELS EMIRS INDEPENDENTS

(756-912)

EMIRAT D'°ABD AL-RAḤMĀN I

(756-788)⁵⁰⁶

després de l'any 764-765

IBN AL-ABBĀR, *al-Ḥulla al-siyarā'*, p. 143⁵⁰⁷.

§ 198 Tammām b. °Āmr b. Aḥmad b. Ġālib b. Tammām b. °Alqama, *mawlā** d'°Abd al-Raḥmān b. Umm al-Ḥakam al-Taḡafī (...) i que havia arribat a al-Andalus amb l'entrada de Balġ [b. Bišr al-Qušayrī] (...) fou governador d'Osca, Tortosa i Tarassona⁵⁰⁸.

entre 774 i 780⁵⁰⁹

IBN AL-ATĪR, *al-Kāmil*, VI, p. 54.

Quan °Abd al-Raḥmān b. Ḥabīb al-Fihri, anomenat l'Eslau, que havia desembarcat (c. 774) en el litoral de Tudmīr* per tal d'atraure al-Andalus en favor de la causa abbassí, es revoltà (c. 774), intentà guanyar-se Sulaymān b. Yaḡzān al-Kalbī

---

⁵⁰⁶ Sobre l'absència de noves notícies relatives a aquest període, cf. el que es diu a la Introducció.

⁵⁰⁷ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXVII i § 62.

⁵⁰⁸ Cf. CHALMETA, *Invasión*, 352,354,381 i 386, i MARÍN, *Nómina*, núm. 330.

⁵⁰⁹ La cronologia dels fets que segueixen -alguns dels quals motivaren l'anada de Carlemany fins a Saragossa, la primavera de l'any 778- és molt confusa i les diverses fonts discrepen entre si. Cf. MILLÀS, *Textos*, XXVII-XXVIII i §§ 63-66 i 72-74; ABADAL, *Catalunya carolíngia. I*, 39-61; VIGUERA, *Aragón*, 56-66; COLLINS, *Conquista*, 156-157; MANZANO, *Frontera*, 113 i 314-318 i CHALMETA, *Invasión*, 367-381. Per a aquests esdeveniments, els estudiosos estan d'acord en que és més fiable la cronologia que donen les fonts franques, escrites en data molt més propera als fets. L'intent, aquí, de fixar les dates corresponents mitjançant la revisió de les cròniques àrabs, no passa d'això: d'un mer intent.

§ 199 (...) però a Sulaymān [b. Yaqzān al-Kalbī al-°Arābī]⁵¹⁰, que llavors es trobava a Barcelona, no li agradà⁵¹¹, i l'Eslau, irritat amb ell, es dirigí al seu país amb l'ajut dels berbers. Sulaymān el vencé i [l'Eslau] hagué de tornar-se'n cap a *Tudmīr**.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-°ibar*, IV, p. 123.

§ 200 °Abd al-Raḥmān b. Ḥabīb al-Fihri, conegut per al-Qal°ī⁵¹², es traslladà d'Ifrīqiya a al-Andalus per tal de recolzar la causa abbassí, bo i desembarcant a *Tudmīr**⁵¹³, on es reuní amb els berbers. Llavors era valí de Barcelona Sulaymān b. Yaqzān [al-Kalbī al-°Arābī] a qui escriví [al-Fihri] per demanar-li el seu ajut. Com que Sulaymān no acceptà, es dirigí en contra seu amb els berbers, però Sulaymān se li enfrontà i el derrotà. Se'n tornà cap a *Tudmīr** i, quan [l'emir] °Abd al-Raḥmān marxava contra ell des de Còrdova, es refugià a les muntanyes de València.

[L'emir] °Abd al-Raḥmān oferí diners⁵¹⁴ i el matà un dels seus partidaris berbers⁵¹⁵ que portà el seu cap a °Abd al-Raḥmān. Això succeí l'any [1]62 [28 agost 778-16 agost 779] i [l'emir] °Abd al-Raḥmān se'n tornà cap a Còrdova.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 25 a⁵¹⁶.

§ 201 Els rebels de la ciutat de Saragossa i els seus districtes.

---

⁵¹⁰ Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 79-83; *GEC*, q.v.; *HC*, II, 127 i *DHC*, q.v.

⁵¹¹ MILLÀS, *Textos*, XXVII, escriu que Sulaymān o no contestà o, si ho féu, acceptant-ho, tardà a reunir-s'hi, donant lloc a que aquell desconfiés i es dirigís en contra seu.

⁵¹² La majoria dels autors l'anomenen l'Eslau (*al-Ṣiqḷābī*), bo i explicant que no ho era però que li deien perquè tenia el ulls blaus, el cabell roig i era molt alt.

⁵¹³ Les diverses cròniques no ajuden a establir una data fixa. COLLINS, *Conquista*, 155, escriu "en algún momento de la primera mitad del decenio de 770, un gobernador abasí designado, llamado °Abd al-Raḥmān b. Ḥabīb, proclamó la autoridad de su amo el califa al-Mansūr en Tudmir".

⁵¹⁴ Al-Nuwayrī especifica que la recompensa fou de 1 000 dinars (cf. MILLÀS, *Textos*, § 66).

⁵¹⁵ *Al-Bayān al-muḡrib* assenyala que es deia Miškār (cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 65 i 74).

⁵¹⁶ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXVIII i §§ 67, 71 i 73.

Digué Aḥmad b. ʿUmar [al-ʿUdrī]⁵¹⁷: Explicà Aḥmad b. Muḥammad b. Mūsà al-Rāzī: Sulaymān b. Yaḳzān [al-Kalbī al-ʿArābī] s’havia establert a Saragossa i quan Badr, *mawlā** d’ʿAbd al-Raḥmān b. Muʿāwiya, fou nomenat valí de la Frontera el traslladà a Còrdova. Com a conseqüència de l’encontre a Bembézar (*Muyassir*)⁵¹⁸ va rebre una poesia d’al-Mušhir b. Hilāl al-Qudāʿī incitant-lo a l’alçament en venjança del seu poble, de nissaga iemení. Va sortir de Còrdova i entrà a Saragossa.

[Enviat per l'emir,] Taʿlaba b. ʿUbayd [Allāh al-Ġudāmī]⁵¹⁹ va sortir a combatre'l l'any 164 [6 setembre 780-25 agost 781]⁵²⁰; féu una parada a la ciutat de Tarassona, continuà combatent-la i establí el seu campament a la porta de Saragossa. Aprofitant-se del seu descuit en tenir dispersos els seus soldats, Sulaymān b. Yaḳzān [al-Kalbī al-ʿArābī] l’atacà⁵²¹, el féu presoner i l’entregà a [Carlemany] rei dels francs (*al-malik al-ifrangġ*)⁵²².

IBN HALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 123-124⁵²³.

§ 202 L’any 164 [6 setembre 780-25 agost 781]⁵²⁴ ʿAbd al-Raḥmān es dirigí⁵²⁵

---

⁵¹⁷ És a dir, el propi autor, fórmula utilitzada sovint pels copistes.

⁵¹⁸ Tal i com anota GRANJA, *Marca*, § 11, aquesta grafia correspon a una batalla en la que ʿAbd al-Raḥmān I vencé els iemenís l’any 774 (cf. DOZY, *Hist. Mus. Esp.*, I, 239-240 i LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 74).

⁵¹⁹ Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 80-81 i 83-84 i MANZANO, *Frontera*, 316 i 318.

⁵²⁰ La data és errònea (cf. *infra*).

⁵²¹ Noti’s que abans era rebel a Barcelona i ara és aliat d’al-Ḥusayn, cosa que fa pensar encertadament a Millàs (XXVIII) que part dels actuals territoris de Catalunya i Aragó no reconeixien l’autoritat de l’emir.

⁵²² Tal i com escriu Millàs, era "com a present per obtenir el seu ajut", cosa que mostra que deuria tenir lloc abans de la seva anada a Saragossa la primavera del 778 (cf. ABADAL, *Catalunya carolíngia*, I, 42-43; VIGUERA, *Aragón*, 57 i CHALMETA, *Invasión*, 369, pels qui, precisament, la captura de Taʿlaba suggerí a Sulaymān entrar en contacte amb Carlemany). Cf. també IBN HALDŪN (§ 202), que ho data erròniament l’any 164/780-781.

⁵²³ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 73.

⁵²⁴ Data que ha de retardar-se a abans de la vinguda de Carlemany 778 (cf. *supra* i *infra*)

⁵²⁵ Aquest autor i Ibn al-Atīr (cf. MILLÀS, *Textos*, § 73) són els únics en dir que l’emir anà personalment aquesta vegada a Saragossa. La resta parlen només de Taʿlaba. En qualsevol cas, la data ha d’èsser anterior al 778.

contra Saragossa on es trobaven Sulaymān b. Yaḡzān [al-Kalbī al-°Arābī] i Ḥusayn [b. Yaḡyā al-Anṣārī]⁵²⁶, sotmesos a setge per Ta°laba b. °Ubayd, un dels alcaids [de l'emir]. Saragossa resultà inexpugnable i Sulaymān prengué Ta°laba⁵²⁷ i envià [una demanda d'ajut] al rei dels francs que arribà⁵²⁸ quan ja havia afluixat el setge, i li entregà Ta°laba⁵²⁹.

entre 780 i 782

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 25 b.

§ 203 L'imam* °Abd al-Raḡmān es preparà per enviar una algarada contra seu [els sublevats], però Ḥusayn b. Yaḡyā [al-Anṣārī] es revoltà contra Sulaymān b. Yaḡzān, li donà mort i es féu amo de la ciutat de Saragossa⁵³⁰.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 26 a⁵³¹.

§ 204 Ḥusayn b. Yaḡyā al-Anṣārī vivia a Saragossa; descendia de Sa°d b. °Ubāda⁵³², segons diu Muḡammad b. Waḡḡāḡ⁵³³, i era una mena d'associat de

---

⁵²⁶ Ibn Ḥaldūn escriu erròniament "al-Ḥusayn b. °Āṣī".

⁵²⁷ Cf. § anterior.

⁵²⁸ Sobre el recorregut dels dos cossos de l'exèrcit carolingi, la captura de Sulaymān per part dels francs, l'alliberament d'aquest pels seus fills Maṡrūḡ i °Ayṣūn i la tornada dels tres cap a Saragossa, cf. CHALMETA, *Invasión, 371-377* que, d'acord amb Ubieta (*La Chanson de Roland y algunos problemas históricos*), i altres medievalistes que s'han ocupat de la pretesa derrota franca a Roncesvalles, la situa a la vall d'Echo. Cf. a ABADAL, *Catalunya carolíngia. I*, 65, l'argumentació en favor de la localització al tradicional Roncesvalles.

⁵²⁹ Cf. la nota corresponent a § anterior.

⁵³⁰ Cf. § següent.

⁵³¹ Cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 67-76.

⁵³² Fou un famós *anṣār* (és a dir, un dels medinis que havien recolzat al Profeta l'any 622) que havia estat a punt d'ésser nomenat califa. Els seus descendents sembla que prengueren partit per °Alī i és per aquest motiu que M. °A. MAKKĪ, *al-Taṣayyū° fī l-Andalus*, "RIEII", II (1954), 93 i segs., suggerí la possibilitat que aquesta revolta obeís a motivacions xiïtes. Sobre aquest i altres desordres promoguts per xiïts, cf. COLLINS, *Conquista*, 150-157 i n. 28.

⁵³³ Cf. PONS BOIGUES, *Ensayo*, 49.

Sulaymān b. Yaqzān [al-Kalbī al-°Arābī]. Per escrit, i a canvi d'ésser nomenat valí de Saragossa, li arribà des de Còrdova l'ordre d'assassinar Sulaymān, cosa que féu.

Quan l'imam* °Abd al-Raḥmān b. Mu°āwiya arribà a Saragossa, Ḥusayn b. Yaḥyà ja hi governava; li confirmà el nomenament i prengué el seu fill com ostatge⁵³⁴. Això succeïa l'any 165 [26 agost 781-14 agost 782]. L'imam* °Abd al-Raḥmān se'n tornà cap a Còrdova i Ḥusayn b. Yaḥyà es mantingué sota la seva obediència.

IBN HALDŪN, *Kitāb al-°ibar*, IV, p. 124 a.

§ 205 Després al-Ḥusayn vencé Sulaymān, el matà i restà sol [a Saragossa en la revolta]. °Abd al-Raḥmān l'assetjà fins que li concedí la pau i marxà cap al país dels francs i dels [que parlen] basc (*bilād al-Firaṅḡa wa l-baškuns*)⁵³⁵ i dels reis que hi havia [encara] més enllà⁵³⁶ i se'n tornà al seu país⁵³⁷.

782

IBN HALDŪN, *Kitāb al-°ibar*, IV, p. 124 b⁵³⁸.

§ 206 [L'any 165/25 agost 781-14 agost 782] al-Ḥusayn [b. Yaḥyà al-Anṣārī]⁵³⁹ traicionà [l'emir] a Saragossa i [Gālib b. Tammām] b. °Alqama, valí de l'emir, anà contra seu tot capturant els seus partidaris.

---

⁵³⁴ Segons *Aḥbār maḡmū°a*, *Fath al-Andalus* i IBN AL-ATĪR (cf. MILLÀS, *Textos*, § § 67, 71 i 73, respectivament) al-Ḥusayn "s'humilià i se sotmeté i l'emir acceptà la reconciliació". El fill d'al-Ḥusayn es deïa Sa°id i l'endemà fugí als Pallars a refugiar-se a casa uns parents. Més endavant (cf. § 210 i 211) es sublevà contra l'emir Hišām I.

⁵³⁵ Cal notar que podria tractar-se d'una mala grafia per "gascó" i que al.ludís a la Vall d'Aran.

⁵³⁶ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXVIII i § § 67, 71 i 74; VIGUERA, *Aragón*, 62-64 i |111, 113-117 i 316-318. | MAN^d
Fro

⁵³⁷ CHALMETA, *Invasión*, 379 (i el mapa de la pàg. 372) fa notar que l'exèrcit emiral seguí el mateix recorregut que els carolingis durant la seva retirada: "La Ribera, Rioja, Navarra y Cerretania" i que ho féu per tal de restablir l'hegemonia cordovesa a la zona.

⁵³⁸ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 76.

⁵³⁹ Ibn Ḥaldūn escriu erròniament "Ḥusayn b. °Āṣī".

estiu 783 o 784

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 26 b.

§ 207 Després infringí [Ḥusayn b. Yaḥyà al-Anṣārī la obediència], la deixà de banda i es declarà en rebel·lia, per la qual cosa l'imam* ^cAbd al-Raḥmān sortí en algarada contra seu l'any 167 [5 agost 783-23 juliol 784]⁵⁴⁰. L'assetjà fins que s'emparà de Saragossa. Ḥusayn b. Yaḥyà, que resistí fins que fou mort, en veure la superioritat [de l'emir] i segur de la seva mort, escriví una recomanació ...⁵⁴¹ a l'imam* ^cAbd al-Raḥmān b. Mu^cāwiya deixant-la com a testament. El comportament d'aquest fou bo envers els seus descendents; i això tingué lloc l'any 167 [5 agost 783-23 juliol 784].

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ībar*, IV, p. 124 c.

§ 208 Després, l'any [1]68 [24 juliol 784-13 juliol 785] [*sic*, per 167], ^cAbd al-Raḥmān es dirigí contra Saragossa, la conquerí per la força i matà al-Ḥusayn [b. Yaḥyà al-Anṣārī] i la gent de Saragossa.

785

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 28-29.

§ 209 ^cĪsà b. Aḥmad al-Rāzī diu:

(...) ^cAmrūs i Šabrīṭ eren dos criats al servei d'^cAyṣūn [b. Sulaymān b. Yaqzān] al-^cArābī⁵⁴². Aquest, que era a Girona combatent els francs (*al-ifranġa*), fou empresonat i lliurat a Carlo (perquè tots els reis d'*al-ifranġ* es diuen Carlo). Durant els

---

⁵⁴⁰ IBN ^cIDĀRĪ (cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 74 i 76) ho data aquest mateix any; AL-NUWAYRĪ i IBN AL-ATĪR l'any anterior (cf. MILLÀS, *Textos*, § 76 i VIGUERA, *Aragón*, 65, respectivament), i IBN ḤALDŪN, (cf. el text següent), l'any 784-785. Sobre la dificultat de fixar la cronologia exacte a partir d'aquests fonts que difereixen en la datació, cf. ABADAL, *Catalunya carolíngia*. I, 70-73.

⁵⁴¹ Blanc en el text (cf. GRANJA, *Marca*, § 14, que supleix "en favor dels seus fills").

⁵⁴² Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, VI, 83 i CODERA, *Estudios críticos*, VII, 201-224, que l'identificà amb el moro "Aizón"; *HI*, II, 128-129 i *DHC*, s.v. Aissó. GRANJA, *Marca*, § 24, anota que el treball de Codera fou després molt desacreditat i afegeix que, a la llum del text d'al-^cUdrī, "¿cuánto habría disfrutado con él el maestro Codera! [la figura de ^cAyṣūn] es merecedora de un nuevo estudio" (cf., a la Introducció el que es diu al respecte).

anys de la seva captivitat °Amrūs continuà al seu servei portant-li tot el que desitjava des de Barcelona i Girona. °Ayšūn patí una oftalmia i, per aliviar-la, col·locà una cortina a la seva cel·la i es cobria el rostre amb una tela. El carceller l'anava a veure trobant-lo així cada dia. °Ayšūn urdí una estratagema i digué [a °Amrūs]: "Aquesta cortina i aquesta [caputxa] amb la que em tapes la cara són la [meva] oportunitat [de salvació]; ¿series capaç de vendre'm la teva persona, posar-te al meu lloc, cobrir-te la cara amb la caputxa i vestir les meves robes, i així jo em posaria les teves i sortiria com si fossis tu?. °Amrūs hi accedí i quan °Ayšūn trobà el moment oportú, en què eren pocs els encarregats [de vigilar-lo], sortí, bo i quedant-se °Amrūs en el seu lloc.

°Ayšūn no fou reconegut perquè el veien amb la roba de l'altre i, com que °Amrūs tenia el costum d'afluixar-se llur turbant en entrar, °Ayšūn sortí fent el mateix. Caminà dia i nit fins que arribà a Girona al cap de quinze dies. El carceller anava entrant i veient-lo assegut cobert amb el vel; creia que era °Ayšūn sense comprovar-ho, donada la duració de la seva malaltia. Es divulgà la notícia [de la fugida] d'°Ayšūn i li arribà a Carlo, que envià a buscar al carceller, interrogant-lo sobre °Ayšūn. [Aquest] respongué: "És a la presó". Li ordenà que anés a comprovar-ho i es va trobar amb °Amrūs, cosa que féu saber a Carlo. Aquest li digué: "Porta-me'l"; i quan hi anà, li va dir: "Ja saps que el que has fet no mereix altra cosa que el suplici i la mort? Què t'ha impulsat a fer-ho?. Contestà: "El prefereixo més que a mi mateix". Quan Carlo [ho escoltà]⁵⁴³ restà meravellat i li digué: "Certament, una acció com aquesta no pot pagar-se amb la mort. Allibereu-lo i que faci el seu camí". L'obsequià tot proporcionant-li [mitjans de] transport.

°Amrūs anà a veure °Ayšūn, que l'honorà ... i quan entrà ...⁵⁴⁴ el nomenà valí de Barcelona i de Girona⁵⁴⁵.

Quan l'imam* envià ... i el gros de la seva gent ... Maṭrūḥ era a Barcelona ...

---

⁵⁴³ En blanc en el text, que supleixo pel sentit i d'acord amb GRANJA, *Marca*, § 24, n. 3.

⁵⁴⁴ En blanc en el text.

⁵⁴⁵ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 96.

i ...⁵⁴⁶ els destituí dels seus càrrecs de valí i es desentengué d'ells fins que Maṭrūḥ entrà a Saragossa, juntament amb °Amrūs i Šabrīṭ. Aleshores l'enemic s'emparà de Barcelona i de Girona⁵⁴⁷. Maṭrūḥ continuà humiliant a °Amrūs i fins i tot arribà a maltractar-lo.

---

⁵⁴⁶ Malauradament, hi ha una llarga llacuna en el text.

⁵⁴⁷ Girona s'entregà als francs l'any 785, però Barcelona no passà a mans cristianes fins l'any 801 (cf. §§ 230 i 231).

EMIRAT D'HIŠAM I

(788-796)⁵⁴⁸

788-789 i 789-790

IBN AL-ATĪR, *al-Kāmil*, VI, p. 117-118⁵⁴⁹.

§ 210 Aquest any [172 / 11 juny 788-31 maig 789] també es revoltà a al-Andalus Sa'īd b. al-Ḥusayn b. Yaḥyà al-Anṣārī⁵⁵⁰ [i ho féu] a la vall de Segó ? (*Šāḡan.t*)⁵⁵¹, a la regió de Tortosa, de l'orient d'al-Andalus, on s'havia refugiat quan el seu pare fou

---

⁵⁴⁸ Sobre l'absència de noves notícies relatives a aquest període, cf. el que es diu a la Introducció.

⁵⁴⁹ Cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 78 i 80.

⁵⁵⁰ Cf. a § 204 el que s'anota sobre el seu avantpassat Sa'd b. 'Ubāda.

⁵⁵¹ Ibn 'Idārī escriu aquest topònim amb la grafia *Sāḡ.nt*. MILLÀS, *Textos*, § 78, anota que molt probablement es tracta de Beseit (*Basā'it*), tal i com escriu al-Nuwayrī. SOLDEVILA (*Hist. Cat.*, I, 33) i COROMINES (*Onomasticon*, s.v. "Beseit") creuen que aquesta identificació no és del tot segura, i altres autors, l'han identificat amb Sagunt, basant-se en aquest text i en el d'Ibn 'Idārī. Així ho féu també GUICHARD, *Le peuplement*, 116, en recolzament de la seva tesi sobre la berberització de l'actual País Valencià. En resposta a Guichard, C. BARCELÓ, *¿Galgos o podencos? Sobre la supuesta berberización del País Valenciano en los siglos VIII y IX*, "AQ", XI (1990), 457, nega aquesta identificació (perquè el nom que es dona a Sagunt en les fonts àrabs és el de *Murbīṭar* (arabització de *Murus veterus*) -o les seves variants *Murbāṭar* o *Murbīṭ-* i afegeix que és dubtos que la ciutat de Sagunt hagi estat mai inclosa dins la cora* de Tortosa, perquè entre ambdues ciutats hi ha uns 170 km de distància). Escriu que podria tractar-se de la "población turolense de Jaganta, a unos 90 km. de Tortosa" o bé d'una de les diverses localitats aragoneses o catalanes "tipo Segu(r), Sahún, Saganta, Segó". Fa estrany que Sa'īd b. al-Ḥusayn iniciés una revolta a Beseit o als ports del mateix nom, zona forçosament de poca població, i és per això que penso que podria tractar-se de la vall de Segó, al límit de les comarques del Camp de Morvedre i de la Plana, a redós de les petites elevacions derivades de la serra de l'Espadà (cf. *Onomasticon*, q.v. que el considera derivat de *Saguntum*, i *GEC*, q.v.). Les grafies, *Basā'it* i *Šāḡ.nt/Sāḡ.nt* són fàcils de confondre en àrab i els topònims Sagunt i Segó, ambdós amb el mateix ètim, poden haver contribuït a aquesta confusió.

mort⁵⁵², tal com hem dit. Convocà els iemenís -aliats seus-, aplegà molts dels seus partidaris i s'emparà de la ciutat de Tortosa, d'on expulsà el valí Yūsuf al-Qaysī⁵⁵³. Mūsà b. Furtūn [b. Qasī], partidari de [l'emir] Hišām, li plantà cara amb l'ajut dels muḍarīs⁵⁵⁴. Quan lluitaren, foragità a Sa^cīd que fou mort. Mūsà partí cap a Saragossa i se'n emparà, però se li enfrontà un *mawlā** d'Ḥusayn b. Yaḥyà, que es deia Ġaḥḍar, amb un gran nombre de seguidors i Mūsà fou mort.

També es revoltà Maṭrūḥ b. Sulaymān b. Yaqzān [al-^cArābī] a la ciutat de Barcelona amb molts partidaris. S'emparà de les ciutats de Saragossa i d'Osca⁵⁵⁵. Dominaren aquesta regió i el seu govern fou poderós mentre [l'emir] Hišām estava ocupat en combatre els seus germans, Sulaymān i ^cAbd Allāh⁵⁵⁶.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-^cibar*, IV, p. 124 **a**.

§ 211 Després [l'any 172/11 juny 788-30 maig 789], Sa^cīd b. al-Ḥusayn b. Yaḥyà al-Anšārī es revoltà contra [l'emir] Hišām a Tortosa (*Ṭursūsa*, sic per *Ṭurtūša*), a l'orient d'al-Andalús, on s'havia refugiat quan fou mort el seu pare. Convocà els iemenís i la conquerí tot foragitant el seu emir, Yūsuf al-Qaysī⁵⁵⁷. Mūsà b. Fortūn [b. Qasī]⁵⁵⁸ amb els muḍarīs⁵⁵⁹ el combaté per ordre d'Hišām.

També es rebelà Maṭrūḥ b. Sulaymān b. Yaqzān a la ciutat de Barcelona i

---

⁵⁵² Segons MILLÀS, *Textos*, XXIX i § 67 i ABADAL, *Catalunya carolíngia*. I, 72-73, havia fugit al Pallars 9 anys abans; segons VIGUERA, *Aragón*, 66, "a Levante, quizás a Sagunto (*Šāgunt*, dice Ibn al-Aṭīr, en la jurisdicción de Tortosa") i MANZANO, *Frontera*, 85 i 88 n., la segueix. IBN ḤALDŪN (cf. § 211) escriu que ho féu a *Ṭursūsa*/Tortosa. Cf. també la nota corresponent a § 204.

⁵⁵³ És a dir, de l'altre bàndol en lluita.

⁵⁵⁴ És a dir, àrabs del nord.

⁵⁵⁵ Ibn ^cIdārī (cf. MILLÀS, *Textos*, § 78) afegeix que s'emparà també de tota la Frontera.

⁵⁵⁶ Després d'intercalar aquí altres notícies que no fan referència a l'actual Catalunya, el text segueix, sense diferències notables amb el d'al-Nuwayrī, relatant la mort de Maṭrūḥ b. Sulaymān b. Yaqzān [al-^cArābī] (cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 79 i 80).

⁵⁵⁷ Ibn Ḥaldūn escriu erròniament "al-^cAbsī".

⁵⁵⁸ Ibn Ḥaldūn escriu erròniament "b. Farqūq".

⁵⁵⁹ Cf. la nota corresponent de l'apartat anterior.

s'emparà de les ciutats de Saragossa i d'Osca⁵⁶⁰.

791

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 26 d⁵⁶¹.

§ 212 Maṭrūḥ b. Sulaymān [b. Yaḡzān] al-^cArābī⁵⁶² s'havia situat en el pla de Saragossa però, en complicar-se els afers de l'imam*, el cridaren, el feren entrar a la ciutat de Saragossa i s'hi declarà en rebel·lia l'any 174 [20 maig 790-9 maig 791] o, segons altres, el 170 [3 juliol 786-21 juny 787]. L'imam* envià ^cUbayd Allāh b. ^cUṭmān⁵⁶³ a Tarassona l'any 175 [10 maig 791-27 abril 792] per tal de combatre Maṭrūḥ; s'hi instal·là i des d'allà feia algarades contra ell⁵⁶⁴.

IBN AL-ḤAṬĪB, *Kitāb al-māl al-^clām*, p. 11.

§ 213 [Hišām I] després d'això [de les lluites contra els seus germans] assetjà la ciutat de Saragossa, on estava Maṭrūḥ b. Sulaymān al-A^crābī al que Déu posà en el seu poder bo i deixant-li el camp lliure⁵⁶⁵.

IBN HALDŪN, *Kitāb al-^cibar*, IV, p. 124 e.

§ 214 Llavors Hišām estava ocupat amb l'afer dels seus dos germans però, quan acabà amb ambdós, envià Abū ^cUṭmān ^cUbayd Allāh b. ^cUṭmān amb l'exèrcit contra Maṭrūḥ. L'assetjà a Saragossa uns dies però després el deixà [en pau], baixà cap a la

---

⁵⁶⁰ Cf. ABADAL, *Catalunya carolíngia*, I, 74.

⁵⁶¹ Cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 79 i 80.

⁵⁶² Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 83 i 91; CODERA, *Estudios críticos*, VIII, 335-336, i GEC, q.v.

⁵⁶³ Cf. § 121.

⁵⁶⁴ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 67-68 i MANZANO, *Frontera*, 217-218 i 319-320.

⁵⁶⁵ MILLÀS, *Textos*, § 81, que treballà a partir del manuscrit núm. 37 de la Real Academia de la Historia, llegí *wa ḡalà la-hu al-ḡaddu* i traduí "de qui Déu i la fortuna el lliuraren aviat".

propera Tarassona (*Ṭursūsa, sic per Ṭarasūna*)⁵⁶⁶ i s'instal·là a Tudela ? (*T.ḥīfa*)⁵⁶⁷.

AL-^oUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 26 e.

§ 215 Un dia que Maṭrūḥ havia sortit de Saragossa per caçar, llençà un falcó contra una garsa⁵⁶⁸ que capturà i, boig d'alegria, desmuntà per agafar-la. Amb ell només hi eren ^oAmrūs b. Yūsuf i Šuraḥbīl b. Šaltān al-Zuwāġī⁵⁶⁹, que l'atacaren amb llurs espases i el mataren. Tallaren el seu cap i el portaren a [Abū ^oUtmān] ^oUbayd Allāh b. ^oUtmān, que escriví els fets a l'imam* Hišām i li féu trametre el seu cap amb el seu assassí⁵⁷⁰. ^oUbayd Allāh avançà des de Tarassona i entrà a Saragossa. L'assassinat de Maṭrūḥ ocorregué l'any 175 [10 maig 791-27 abril 792]⁵⁷¹.

AL-^oUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 29 a.

§ 216 Més tard, Maṭrūḥ sortí de cacera per la zona del Raval de Saragossa, mentre que ^oAmrūs i Šabrīṭ⁵⁷² tornaven de Manzil ...⁵⁷³. Maṭrūḥ havia desmuntat per agafar una peça. En veure'l, i davant l'oportunitat que tenien, hi anaren corrent, li tallaren el cap i el portaren a Tarassona ... [entregant-lo]⁵⁷⁴ a [Abū ^oUtmān] ^oUbayd

---

⁵⁶⁶ *Al-Bayān al-muġrib* escriu Tortosa però al-Nuwayrī esmenta Tarassona, població que, per la seva proximitat a Saragossa, sembla més probable (cf. VIGUERA, *Aragón*, 68).

⁵⁶⁷ Ibn Ḥaldūn és l'únic autor que menciona aquest topònim. Podria tractar-se d'una mala grafia per *Tuṭṭla*/Tudela (cf. § 121).

⁵⁶⁸ El text porta un terme de lectura dubtosa (cf. GRANJA, *Marca*, § 16, n. 1) que supleixo per *balšūn*. Altres autors (cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 79 i 80) només diuen que es tracta d'una au, sense especificar quina.

⁵⁶⁹ Cf. *infra*.

⁵⁷⁰ El text àrab usa el singular en comptes del dual.

⁵⁷¹ Cf. ABADAL, *Catalunya Carolíngia. I*, 74-75.

⁵⁷² Tal i com anota GRANJA, *Marca*, § 16 i 21, els textos donen nom diferent al segon dels assassins: cf. *supra* Šuraḥbīl b. Šaltān al-Zuwāġī; al-Nuwayrī no el consigna i Ibn ^oIdārī (cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 79 i 80, respectivament) escriu Ibn Šaltān, làpsus que aquí s'explica perquè s'acabava de parlar de Šabrīṭ.

⁵⁷³ GRANJA, *Marca*, § 26, n. 3, s'inclina a creure que aquest buit del manuscrit correspon a l'actual topònim aragonès Monzalbarba.

⁵⁷⁴ Blanc que supleixo pel sentit.

Allāh b. °Utmān. La gent de Saragossa no s'enterà de res d'això fins que Ibn °Utmān va fer les paus amb ells i entrà a la ciutat. Això passava l'any 175 [10 maig 791-27 abril 792].

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-°ibar*, IV, p. 124-125.

§ 217 Després, un dels partidaris de Maṭrūḥ el traí bo i portant el seu cap a Abū °Utmān [°Ubayd Allāh b. °Utmān] que l'envià a Hišām. °Utmān es dirigí a Saragossa i la dominà (...). Això succeïa l'any [1]75 [10 maig 791-27 abril 792].

793

IBN AL-ATĪR, *al-Kāmil*, VI, p. 135⁵⁷⁵.

§ 218 L'any 177 [18 abril 793-6 abril 794] Hišām, emir d'al-Andalús, envià [a la Frontera] un exèrcit multitudinari comandat per °Abd al-Malik b. °Abd al-Wāḥid b. Muḡīṭ⁵⁷⁶. Penetraren en territori enemic i arribaren a Narbona i a Girona. Començà per Girona -on hi havia una guarnició de francs- i matà els seus homes, destruï els seus murs i les seves torres i estigué a punt de conquerir-la. D'allà marxà cap a Narbona on féu semblantment. Avançant país endins, recorregué la terra de Š.ṛṭāniya (variant *S.ṛṭāniya**), on s'apropià de les dones (*ḥarīm*)⁵⁷⁷, matà els seus combatents i assolà el país durant uns mesos, bo i destruïnt les fortaleses, cremant i saquejant. L'enemic fugia esmaperdut davant seu i ell s'anava internant pel seu país. Tornà sa i estalvi amb un botí que només Déu -lloat sigui!- podria mesurar⁵⁷⁸. Aquesta expedició fou la més

---

⁵⁷⁵ Aquest fragment és molt semblant al text d'al-Nuwayrī (cf. MILLÀS, *Textos*, § 84).

⁵⁷⁶ Cal assenyalar que molt possiblement devia tractar-se d'un descendent de Muḡīṭ b. al-Ḥarīṭ b. al-Ḥuwayrīt b. Ġabala b. al-Ayham, anomenat també Muḡīṭ al-Rūmī, capturat als bizantins encara infant i *mawlā** dels omeies (cf. CHALMETA, *Invasión, passim*), que figura com un dels conqueridors de Còrdova, l'any 711. D'aquesta família podria haver derivat la llegenda del pretès origen àrab del la casa comtal de Barcelona (cf. VERNET, *El Islam y España*, 21-22 i §§ 81-84).

⁵⁷⁷ Millàs, en publicar el fragment d'al-Nuwayrī que parla dels mateixos esdeveniments, tradueix aquesta frase per "perdonà només les dones i els infants".

⁵⁷⁸ *Al-Bayān al-muḡrib* (cf. MILLÀS, *Textos*, § 83) i la *Descripció Anònima* (cf. § 221) xifren el cinqué d'aquest botí en 45 000 dinars d'or pur; Ibn al-Qūṭiyya i al-Maqqarī afegeixen que amb ell es construï el pont i la mesquita que estava en front de la porta dels jardins de Còrdova (cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 82 i 85,

famosa dels musulmans d'al-Andalus.

IBN AL-HATĪB, *Kitāb a'māl al-a'lām*, p. 11-12.

§ 219 Hišam en persona⁵⁷⁹ i amb els seus alcaids algarejà els països cristians (*bilād al-rūm*) i la seva empremta fou enorme: conquerí la ciutat de Narbona i assetjà Girona (*Ifraṅḡa*)⁵⁸⁰.

Descripció Anònima, 100.

§ 220 (...) El seu alcaid i *ḥāḡib**, [°Abd al-Malik] °Abd al-Wāḡid b. Muḡī t, conquerí la ciutat de Narbona (*Anbūna*, sic per *Arbūna*) i amb la cinquena part del botí construí l'aljama, l'alminbar⁵⁸¹ i el pont [de Còrdova].

Descripció Anònima, 101⁵⁸².

§ 221 L'any [1]77 [18 abril 793-6 abril 794] tingué lloc la famosa algtzua contra Narbona. En ella, [°Abd al-Malik] °Abd al-Wāḡid b. Muḡī t atacà el país dels francs (*bilād al-ifraṅḡ*) amb un gran exèrcit. Acampà a la ciutat de Girona, on hi tenien combatents i defensors, i hi instal·là els almajànecs fins que la conquerí, tot destruint les seves muralles, matant els seus homes i cremant les seves cases i raval. S'emparà també de tots els masos del seu voltant i captivà la seva gent. Seguidament, anà a parar cap al país dels pagans (*maḡūs*)⁵⁸³: Anorreà *S.braṭāniya*⁵⁸⁴, matà els seus homes,

---

respectivament i, aquí, § 220).

⁵⁷⁹ Millàs anota encertadament que és un error perquè no hi anà personalment sinó que hi envià °Abd al-Malik [b. °Abd al-Wāḡid] b. Muḡī t.

⁵⁸⁰ Tradueixo per Girona d'acord amb MILLÀS, *Textos*, §§ 81-86.

⁵⁸¹ Aquest terme (àrab *al-minbār*) no és recollit als diccionaris catalans.

⁵⁸² Cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 82-86, així com també el paràgraf anterior, LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 95-96 i SÁNCHEZ ALBORNOZ, *Orígenes*, 315, n. 28 i 497-498.

⁵⁸³ Cf. *EP*, s.v. "madjūs".

⁵⁸⁴ Cal entendre *S.rṭāniya**.

capturà llurs dones i infants (*ḥarīm*) i guerrejà contra les seves fortaleses. Aconseguí tant de botí que no es podia comptar i la seva cinquena part arribà a 45 000 dinars d'or.

Participà en aquesta algtzua l'alfaquí Yaḥyà b. Yaḥyà i altres alfaquins i [homes] pietosos.

En temps d'[*Abd al-Malik] °Abd al-Wāḥid b. Muḡī t els musulmans guanyaren moltes victòries contra els cristians, fins al punt que si hom cercava captius musulmans en terra cristiana per tal de rescatar-los, no en trobava; [els cristians s'abstenien] d'atacar el territori dels musulmans perquè els tenien por.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 125 a⁵⁸⁵.

L'any [1]76 [28 abril 792-17 abril 793] Hišām envià [*Abd al-Malik] °Abd al-Wāḥid b. Muḡī t

§ 222 (...) amb l'exèrcit contra Narbona i Girona. Es rabejà a ambdues ciutats i després passà cap a la terra de *S.rīāniya**, penetrà en el seu país i tornà amb in comptable botí⁵⁸⁶.

---

⁵⁸⁵ Cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 81-86. Ibn Ḥaldūn erra l'any d'aquesta campanya.

⁵⁸⁶ Cf. ABADAL, *Catalunya carolíngia. I*, 84-85, on a partir de les fonts franques, nega que rendís el nucli amurallat de Narbona i estableix que l'exèrcit emiral arribà fins a Roerga i, en voler anar cap a Carcassona, fou derrotat per les forces del duc Guillem d'Aquitània, bo i afegint que, de tornada pel camí de la Cerdanya i la vall del Segre, possiblement llavors fou arrasada la ciutat d'Urgell.

EMIRAT D'AL-ḤAKAM I

(796-822)⁵⁸⁷

Descripció Anònima, 104.

§ 223 La mare [de l'emir al-Ḥakam I] fou una *umm walad* que es deïa Zuḥruf i que havia estat regalada al seu pare per Carlemany (*Qārlu b. B.l.yān*⁵⁸⁸), el cristià (*al-rūmī*), quan signà la pau amb [el seu avi] °Abd al-Raḥmān [I] al-Dāḥil⁵⁸⁹.

IBN ḤAZM, *Ġamhara*, p. 94.

§ 224 [Un dels fills d'°Abd al-Raḥmān I b. Mu°āwiya fou] °Abd Allāh, conegut per al-Balansī⁵⁹⁰ perquè governà València, Tudmīr*, Tortosa, Barcelona i Osca.

IBN AL-ABBĀR, *al-Takmīla*, biografia núm. 1226.

§ 225 Šārim b. °Abd Allāh b. Tamḥīš, de Tortosa, els antecessors del qual són considerats *mawālī**, fou cadí de la seva població i de València i assolí molta

---

⁵⁸⁷ Sobre l'absència de noves notícies relatives a aquest període, cf. el que es diu a la Introducció.

⁵⁸⁸ Es tracta d'una corrupció d'Ibn Bībīn o Pipí.

⁵⁸⁹ Al-Maqqārī (cf. MILLÀS, *Textos*, § 110), informa, segons al-Rāzī i Ibn Ḥayyān, que l'emir acceptà la pau però que l'aliança matrimonial fou rebutjada. Sembla agosarat de creure aquesta notícia -única- sobre la mare d'al-Ḥakam I. L'expressió *umm walad* (que significa "mare de fill varó") indica que es tracta d'una esclava i els autors musulmans no hagueren deixat de consignar el fet que una princesa franca hagués anat a parar a l'harem de Còrdova (cf. la nota de L. MOLINA, editor de la *Descripció Anònima*, II, 123; LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 79 i CHALMETA, *Invasión*, 380).

⁵⁹⁰ Cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 79, 80, 88, 89 i 100-102; ABADAL, *Catalunya carolíngia*, I, 88 i GEC, q. v.

fama⁵⁹¹.

797-798

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 27 a⁵⁹².

§ 226 Buhlūl b. Marzūq, conegut per Abū l-Ḥaġġāġ⁵⁹³, es rebel·là a la zona de la Frontera Extrema contra els senyors d'Osca, coneguts per Banū Salama (dels que ja parlarem en donar notícies d'Osca⁵⁹⁴), l'any 182 [22 febrer 798-11 febrer 799]⁵⁹⁵.

Buhlūl b. Marzūq entrà a Saragossa, la consolidà, es declarà en rebel·lia i muntà algarades contra la gent que es mantenia en la obediència [de Còrdova]. L'imam* al-Ḥakam envià ^cAmrūs b. Yūsuf des de Toledo cap a la Frontera de Saragossa per tal de combatre Buhlūl, donat que era un bon coneixedor d'aquelles contrades⁵⁹⁶. ^cAmrūs hi anà, parlamentà amb la gent i els convingué que l'expullessin de la ciutat. Buhlūl fugí

---

⁵⁹¹ Cf. BALLESTÍN, *Prosopografía*, 67-68, que situa el seu cadiatge en el temps de la revolta d'Abd Allāh al-Balansī. Afegeix que "el seu nomenament no té per què emanar del *sulṭān** de Còrdova, ni el territori on exerceix ha de correspondre necessàriament a una demarcació fixada per aquesta autoritat, sinó que [aquest] *qāḍī mawlā* pot ésser anomenat per grups clànics que hagin de menester un personatge aliè a ells mateixos -un *mawlā*- per resoldre els seus problemes i afers interns".

⁵⁹² Cf. MILLÀS, *Textos*, XXX i §§ 88 i 89; aquest darrer, d'al-Nuwayrī, és idèntic a IBN AL-ATĪR, *al-Kāmil*, VI, 157. Millàs i altres estudiosos vocalitzen Bahlūl.

⁵⁹³ Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 100, 102 i 115; CODERA, *Estudios críticos*, VIII, 242 i segs. i *infra*.

⁵⁹⁴ Cf. § 227.

⁵⁹⁵ Cal retardar un any aquesta data (cf. MILLÀS, *Textos*, XXX i ABADAL, *Catalunya carolíngia*, I, 88, on anota que l'afirmació que fa Ibn 'Idārī (cf. MILLÀS, *Textos*, § 88) que ^cAbd Allāh es reuní amb Buhlūl "quan anava cap a França és possiblement equivocada; el joc de les dades fa creure que la reunió tingué lloc quan ^cAbd Allāh entrà a Hispània des d'Aquitània tornant d'Herstal amb el rei Lluís"). VIGUERA, *Aragón*, 72, escriu "no está claro si [Buhlūl] acogió o no a ^cAbd Allāh "el Valenciano", el tío rebelde de al-Ḥakam I, antes de que pasara a Francia. Seguramente, una buena relación inicial entre ambos se trocò en enemistad luego i "el Valenciano", tras alguna hostilidad contra Buhlūl, fue a instalarse en Huesca, que señoreaba Abū 'Imrān, también primero amigo con Buhlūl; éste acudió a atacarles y recuperó Huesca". Sobre la possible identificació d'aquest Abū 'Imrān amb l'Azan que, segons els *Annals reials* francs l'any 799 anà com a delegat d'un valí d'Osca a Aquisgrà, cf. ABADAL, *Catalunya carolíngia*, I, 91, on remet a LACARRA, *Orígenes del Condado de Aragón*, "Pirineos" (Zaragoza), I (1945), 9.

⁵⁹⁶ Cf. CAÑADA, *Banu Qasi*, 10 i VIGUERA, *Aragón*, 73.

tot sol cap a un lloc anomenat "la cova" (*al-ġār*)⁵⁹⁷, als confins de les fortaleses d'Abū l-Ḥaġġāġ. °Amrūs entrà a Saragossa i la governà un cert temps. Buhlūl b. Marzūq morí l'any 186 [10 gener-22 desembre 802] assassinat per Ḥalaf b. Rāšid [b. Asad], que l'havia acorralat a la cova que encara porta el seu nom.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 57-60.

*Parlant dels àrabs establerts a Osca, fidels a Còrdova, explica la desencertada política seguida pels tuġībīs Banū Salama, sublevats a la zona. Entre les barbaritats que cometeren, s'explica un episodi, segons el qual el valí permeté que un falcó es mengés un nen a qui la seva mare estava alletant*⁵⁹⁸

§ 227 La gent d'Osca s'esvalotà i acudí a un dels homes pietosos d'Osca, conegut per Ibn al-Muġallis⁵⁹⁹, virtuós, temerós de Déu i dedicat a la pietat i a la vida ascètica. De nissaga àrab, dèien que era *mawlà** d'al-Ḥasan, el pare d'°Abd Allāh b. Ḥasan, cadí d'Osca. Li digueren: "Ja estàs veient el que estem patint per culpa de la injustícia, els excessos i els fraus dels Banū Salama. Esperem la benedicció de les teves oracions; encomane'ns a Déu i potser ens alliberarà de la seva opresió". Pregà per ells i la situació dels Banū Salama canvià quan Déu els proporcionà Buhlūl b. Marzūq, de qui ja hem parlat en mencionar els rebels de Saragossa⁶⁰⁰. La causa d'aquest canvi de situació quan Déu ho disposà pels Banū Salama, fou que un home els provocà tot dient-los: "El vostre poder s'està acabant i la causa vindrà de la zona de *Barbātaniya**. Consideraren detingudament l'assumpte i arribaren a la conclusió que el perill que els amenaçava provenia de Marzūq al-Uskarī. Aquest tenia trenta fills barons i havia pujat

---

⁵⁹⁷ Cf. § 233, on es situa aquesta cova al Pallars.

⁵⁹⁸ Cf. GRANJA, *Marca*, §§ 149 i 150, que anota que tot aquest relat referit a Buhlūl i al seu assassí és molt llegendari, tot basant-se en l'absència de dates, dates que al-°Udrī sempre sol consignar, i VIGUERA, *Aragón*, 71-74.

⁵⁹⁹ Personatge no identificat.

⁶⁰⁰ Cf. § 226, on al-°Udrī data aquests fets, erròneament, l'any 182 [22 febrer 798-11 febrer 799].

cap a la fortalesa de Muñones ? (*Qaṣr Mūniš*)⁶⁰¹, de la jurisdicció de *Barbāṭaniya**, inexpugnable i pràcticament a mans d'ell i dels seus fills. Els Banū Salama estaven decidits a encalçar Marzūq i els seus fills, on fossin, per tal de confinar-los a la fortalesa de *Barbāṭaniya**. Marzūq els digué: "Per què voleu fer-nos sortir del nostre territori, si no som gent de qui hagi de tèmer res?. Més val que vingueu i us assegureu de la nostra [fidelitat] amb ostatges". Confiaren en les seves paraules i s'emportaren ostatges; entre ells hi figurava aquell Buhlūl, el més bell dels germans, a qui el valí d'Osca tancà a la suda. Però heus aquí que el veié una esclava de l'harem d'Ibn Salama, senyor d'Osca, a la que ell li confiava les seves propietats i li prometé escapar-se amb ell. Ho acceptà i sortiren de nit amb bona part de les riqueses dels Banū Salama. Quan el seu amo la trobà a faltar, cercà Buhlūl i descobrí que ell també havia desaparegut. Segur de la maldat, cavalcà immediatament i arribà de nit a Muñones, on era el pare de Buhlūl. Trobant-los tranquils i desprevinguts, els preguntà: "Què ha fet Buhlūl?". Respogueren: "No en sabem res des de que el prengueres com ostatge". Però no els cregué i manifestà la intenció de buscar-lo entre ells. Li digueren: "Pren els nostres juraments i els nostres fills, però no podem oferir-te res més"; i amb això es tranquilitzà. Calmada ja la nit, Buhlūl, acompanyat de la noia i les riqueses, demanà protecció al seu pare, que li digué: "Si no te'n vas, t'entregaré a mans dels que et busquen". Llavors Buhlūl fugí amb la noia i els béns i atenyé la terra de Barcelona, on tenia uns oncles per part de mare. S'hi quedà uns anys i, després, cansat de viure-hi, es dirigí cap a l'alqueria de Selgua (*Šalqwah*)⁶⁰², al pla de *Barbiṭāniya**, del districte de Barbastre, on vivien una germana seva i el seu cunyat. En veure la seva germana li digué : "No tinguis por, sóc el teu germà Buhlūl, a qui li ha passat això i allò". El reconegué i es quedà tranquil.

L'encarregat (*ʿāmil*) dels Banū Salama en aquella alqueria de Selgua, explotava els seus pobladors i els imposava tota mena d'obligacions. Uns dels perjudicats era el

---

⁶⁰¹ GRANJA, *Marca*, § 150, anota el suggeriment de Lacarra de què es tracti de l'actual Muñones bo i advertint que Yāqūt (*Muʿğam al-buldān*, IV, 674) ho escriu *Manyuniš*. VIGUERA, *Aragón*, 71, escriu "seguramente el actual Muñones".

⁶⁰² Topònim identificat per l'editor.

marit de la germana de Buhlūl i, quan ella el féu cridar per tal que hi anès, l'encarregat no li ho va permetre, si bé, davant la seva insistència, acabà deixant-lo. Es trobà amb Buhlūl i el posà al corrent del que succeïa, però mentre era amb ell arribà un criat de l'encarregat i li ordenà que tornés sens falta. Buhlūl suplicà al criat que li permetés estar amb ell la resta del dia, però s'hi negà, dient-li: "Vine tu, treballa en lloc seu i te'l deixo". Això passava en el temps de la collita i Buhlūl digué: "Encara acabaré tan malament que segaré la collita dels cereals dels Banū Salama si no procuro per mi". Atacà el criat amb l'espasa i el matà, però després, pensant el que havia fet i les conseqüències que tindria, tingué por de perdre's i anà a buscar l'encarregat i el matà. Considerant de nou el fet, cercà el seu cunyat i la gent de Selgua i els digué: "Som tots nosaltres els que hem mort l'encarregat dels Banū Salama i el seu criat; coneixeu llurs fraus, llurs injustícies i llurs maldats. Què penseu fer, ara?". Li contestaren: "Digue'ns què penses fer tu i et seguirem". "La meva opinió -els digué- és que anem cap al seu segur refugi i Déu ja ens indicarà alguna via en contra seu". Li juraren fidelitat quaranta homes i partiren cap a Robres (*Rubriš*)⁶⁰³, en territori d'Osca, i hi entraren.

Quan la notícia arribà a coneixement dels encarregats dels Banū Salama, cavalcaren amb els seus homes i amb altra gent lleial i acamparen a la fortalesa de Robres, on eren Buhlūl b. Marzūq i els que se li havien unit, i tingué lloc un dur combat. Deixaren la lluita a mig dia perquè era estiu i la gent del campament dels Banū Salama es disposà a descansar, uns dormint i, altres, despreocupant-se. En veure desatesa la protecció de l'encarregat, la tenda del qual era a un extrem del campament, Buhlūl digué als seus: "Certament esperem la mort; avancem-nos, prenguem les espases i morim dignament, que és millor que no fer res, sotmetre'ns i ser jutjats. Carreguem, per tant, contra la tenda de l'encarregat; si ho aconseguim, tindrem la nostra oportunitat i, si no, no tindrem altra sortida que la mort". Anaren contra ell, trobant-lo ajagut, per voluntat de Déu, i el mataren. El seu campament s'estremí, però Buhlūl els cridà el més fort que pugué, tot dient: "Gent!, per Déu que no heu de tenir por de mí, que no m'he revoltat sinó per còlera i inquietud davant Déu i en defensa de les seves prohibicions,

---

⁶⁰³ Topònim identificat per GRANJA, *Marca*, § 144.

per l'enormitat d'injúries que aquests tirans us causaven, violant la vostra intimitat i abusant de vosaltres mateixos i dels vostres fills". Després els recordà la història del falcó i del nen i els concedí la pau (*aman*) per ells i els seus béns. Sol·licità el comandament i es comprometé a tractar-los bé i a exigir-los només el necessari. Es tranquilitzaren amb les seves paraules, reconeixent-lo i donant-li la raó. Agafaren odi⁶⁰⁴ als Banū Salama tot recordant els seus defectes i la seva abominable conducta. Matà tots els Banū Salama del campament i Buhlūl b. Marzūq s'emparà de les atzembles i de les riqueses i es dirigí cap a la ciutat d'Osca, on entrà i governà amb l'antuència de la seva gent. També entrà i governà Saragossa, tal com hem dit en parlar dels rebels saragossans⁶⁰⁵. Aiximateix, ocupà Tortosa i els seus districtes i es diu que acabà essent valí de Toledo. Després Déu li envià Ḥalaf b. Rāšid [b. Asad] per matarlo, tal com explicarem, si Déu vol⁶⁰⁶.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 125-126.

§ 228 L'any [1]81 [5 març 797-22 febrer 798] s'alçà Buhlūl b. Marzūq a la regió de la Frontera i conquerí Saragossa. ʿAbd Allāh al-Balansī, oncle d'al-Ḥakam [I] anà [a combatre'l].

799-800

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, I, fol. 95 (*apud Textos del Muqtabis*, I).

§ 229 Aquest any [183/2 febrer 799-31 gener 800] la gent de Pamplona traïren Muṭarrif b. Mūsà [b. Qasī] i l'assassinaren⁶⁰⁷.

---

⁶⁰⁴ Llegeixo *idṭaganū*, en lloc d' *iṣṭanaʿū* que dona l'editor del text.

⁶⁰⁵ Cf. § 226.

⁶⁰⁶ Cf. § 233.

⁶⁰⁷ Cf. CAÑADA, *Banu Qasi*, 10 i VIGUERA, *Aragón*, 75. Des de llavors, Pamplona serà governada per cristians.

Descripció Anònima, 110⁶⁰⁸.

§ 230 L'any 185 [20 gener 801-9 gener 802] els cristians (*rūm*) s'empararen de la ciutat de Barcelona, l'extrema de la Frontera oriental dels musulmans. La seva ocupació per part dels cristians significà una gran angoixa pels musulmans⁶⁰⁹.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 125 b.

§ 231 Durant la guerra civil amb els seus dos oncles [de l'emir al-Ḥakam], Sulaymān i ʿAbd Allāh, els francs aprofitaren l'ocasió, s'uniren i conqueriren Barcelona bo i ocupant-la l'any [1]85 [20 gener 801-9 gener 802]. Els exèrcits dels musulmans recularen cap a [les terres] que hi ha més avall.

AL-WANŠARĪŠĪ, *al-Miʿyār al-muġrib*, II, 129-130.

§ 232 Aquesta distinció es basa en una altra qüestió de la recensió de Yahyà del *Kitāb al-Ġihād* que diu⁶¹⁰: Li⁶¹¹ vaig preguntar per la situació dels musulmans de Barcelona -dels que varen romandre-hi⁶¹² després de l'any de plaç que se'ls concedí

⁶⁰⁸ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXX i §§ 90 i 91.

⁶⁰⁹ Sobre la caiguda de Barcelona a mans franques, l'abril del 801, cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 113-116 (que pugué utilitzar el vol. I, inèdit, d'*al-Muqtabis* d'Ibn Ḥayyān, que dona el nom del valí de la ciutat: Saʿdūn al-Ruʿaynī -el Zado o Zat de les fonts franques, nomenat c. 796-, i que indica que el setge s'inicià l'any 799); CODERA, *Estudios críticos*, VIII, 339-341; WOLFF, *Les événements*, 456; ABADAL, *Catalunya carolíngia*, I, 88, 92 i 183-203; BALANÀ, *Mus. Cat.*, 89; HC, II, 130 i 135-138, i MANZANO, *Frontera*, 78-79, 92 i 321-322.

⁶¹⁰ Al-Wanšarīšī (1430-1508) l'inclou en una *fatwà* quan fou preguntat sobre la situació dels mudèjars que havien quedat a la península Ibèrica.

⁶¹¹ Tal i com anota H. MU'NIS, *Asnà l-matāġir fī bayān aḥkām man ġalaba ʿalā waṭani-hi al-našarā wa lam yuhāġir li-Abī l-ʿAbbās Aḥmad b. Yahyā al-Wanšarīšī*, "RIEI", V (1957), 168, al·ludeix a una consulta adreçada per Muḥammad b. Aḥmad b. Ḥalaf b. al-Ḥaġġ a Averrois. Malauradament, però, i en no figurar res més que l'antropònim Ibn Rušd, no podem saber si es tracta del famós pensador Averrois, mort l'any 1198, del seu avi o del seu pare, ambdós cadis de Còrdova.

⁶¹² Llegeixo ʿan-ha i no lʿan-hum que dona el text de l'edició de Rabat.

per marxar-ne després de la seva conquesta⁶¹³- quan participen en algarades contra els musulmans [andalusins] per evitar d'ésser morts, si se'ls agafa. Respongué: "No els veig sinó com a combatents que practiquen el bandolerisme en terra islàmica i això és perquè segueixen essent musulmans. Si són capturats, cal que se'ls condueixi davant l'imam* i que els jutgi de la mateixa manera que jutja els depravats i saquejadors. Pel que fa als seus béns, no són lícits a qui se'n apropia".

(...) [Digué] Averrois (*Ibn Rušd*): "quan es diu que ells, en les seves lluites contra els musulmans, són veritablement equiparables als bandolers, això és ben cert, sense discussió, perquè el musulmà que lluita és igual tant si el seu combat té lloc en terra musulmana como en terra d'infidels". Pel que fa al seu criteri de què els seus béns no són lícits a qui els pren, és clarament contrari a Mālik en l'*al-Mudawwana*⁶¹⁴ sobre els que es fan musulmans en territori enemic i després els musulmans fan algarades en aquest territori i capturen els seus habitants i els seus béns: tot això és un botí sense que es distingueixi si l'exèrcit s'emparà dels seus béns i fills abans o després de la seva sortida.

802

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, 60-61.

§ 233 L'any 186 [10 gener-29 desembre 802] Ḥalaf b. Rāšid b. Asad es revoltà contra Buhlūl b. Marzūq. Ḥalaf b. Rāšid [b. Aṣad] formava part de la guarnició de la fortalesa

---

⁶¹³ La notícia és especialment valuosa. Sabiem d'un any de plaç concedit per Alfons el Bataller als musulmans de Saragossa l'any 1119 (cf. VIGUERA, *Aragón*, 233-236) segons consta en les capitulacions de Tortosa, on Ramon Berenguer IV estipulà el mateix termini el desembre del 1148 (cf. A. VIRGILI, *Conquesta, colonització i feudalització de Tortosa (segle XII), segons el Cartulari de la Catedral*, "Estudi General", 5-6 (1985-86), 275-289), pels tortosins i ara es mostra l'antiguitat de la mesura amb aquest precedent.

⁶¹⁴ El *Kitāb al-Mudawwana* és un manual de tradicions basades en les respostes donades per Ibn al-Qāsim (m. 806) i redactat primer per Asad b. Furāt. Després fou revisat i corregit en la nova redacció de Saḥnūn al-Tanūḥī, deixeble de Mālik i un dels introductors del malikisme al Magreb (cf. F. SEZGIN, *Geschichte des Arabisches Schriftums*, Brill, Leiden 1967 i J. Mª FÓRNEAS BESTEIRO, *Datos para un estudio de la "mudawwana" de Saḥnūn en al-Andalus*, "IV Coloquio Hispano-Tunecino (Palma de Mallorca 1979)", IHAC, Madrid 1983, 93-118).

d'Entença (*Antasar*)⁶¹⁵, al districte de la *Barbātaniya**. Entrà en contacte amb Buhlūl b. Marzūq i es va posar al seu servei. Era un home hermós, decidit, eloqüent i noble. Buhlūl b. Marzūq, a causa d'aquestes qualitats i de la seva confiança amb ell, l'envià al Senyor de la Casa i Majordom (*ṣāhib al-dār wa 'azīmu-ha*)⁶¹⁶ diverses vegades i negocià entre ambdós un tractat de pau (*ṣulh*)⁶¹⁷. El Senyor de la Casa veié que aquest Buhlūl era un home culte i astut i escribí a Buhlūl recomenant-li que matés Ḥalaf. Buhlūl li contestà: "Ell és la meva criatura i ha augmentat la meva felicitat. El meu cor no té cap por d'ell". Respongué el Senyor de la Casa: "Certament, he complert amb el que m'obliga el compromís de la meva amistat amb tu i no he escatimat consells; fes el que et sembli". Després, Ḥalaf seguí honorant-lo i la gent s'inclinava davant d'ell. Buhlūl recordava aquell consell que li havia donat el Majordom (*'azīmu al-dār*) i heus aquí que un dia que marxava cap a una de les seves campanyes, la seva muller li digué: "Avui no veig ningú més bell ni de millor figura i equitació que Ḥalaf b. Rāšid en el teu exèrcit". Les seves paraules, juntament amb el precedent consell del Majordom, el mortificaren i s'irrità el seu pit en contra seu; manà que li possessin grillons als peus i l'envià amb un missatger de confiança i vint i cinc genets al Majordom. Mentre estaven en els conreus de ? (*al-Haša*), on vivia el seu pare i la seva família de *Barbiṭāniya**⁶¹⁸, [Ḥalaf] veié un dels servidors del seu pare i li digué: "Ei, en tall, veus en quin estat em trovo ?, ves i informa el meu pare i la meva família". Li

⁶¹⁵ Topònim identificat per VIGUERA, *Aragón*, 73.

⁶¹⁶ D'acord amb l'editor i amb GRANJA, *Marca*, § 156, aquest títol només pot referir-se a una autoritat cristiana, perquè al-^Udrī quan anomena els emirs i els califes de Còrdova els dona el títol d'*imam** o d'*amīr al-mu'minīn*, respectivament. Com es pot veure l'expressió àrab equival a la frase llatina *maior domus*, "el més gran de la casa" o senescal. D'acord amb Granja (que anota que recull un suggeriment de Lacarra) i amb VIGUERA, *Aragón*, 73, deu tractar-se de Guillem de Tolosa, que acabava d'emparar-se dels territoris del Pallars i de Ribagorça.

⁶¹⁷ Com es pot observar, no hi ha notícies d'altres ambaixades andalusines a terres carolíngies, com la de l'any 797, en la qual el valí Zat acudí a Aquisgrà a posar Barcelona sota la protecció de Carlemany, la d'^{Abd}Allāh al-Balansī, que també s'encomanà a Carlemany, i la d'un tal Azan, delegat del valí d'Osca, l'any 799 (cf. *HC*, II, 139-140 i MANZANO, *Frontera*, 320-321, i ABADAL, *Catalunya carolíngia*. I, 87-91, i nota corresponent a § 226).

⁶¹⁸ La frase és corrupte i tradueixo, d'acord amb GRANJA, *Marca*, § 156, per sentit. Aquest autor anota, encertadament, que dubta de la suposició de l'editor que creu que es tracta de Hoz de Barbastre o de Jaca.

respongué el criat: "No et preocupis, on acampareu aquesta nit?". Contestà: "Els he sentit mencionar tal lloc". El criat acudí al seu pare i a la seva gent i els féu saber el que havia vist. Agafaren les armes i sortiren darrera seu fins que arribaren on eren. Atacaren els que eren amb ell i els mataren tots sense deixar-ne ni un. Tallaren els grillons de Ḥalaf, li proporcionaren un cavall i partiren. Ḥalaf i els seus entraren a la fortalesa de Barbastre, que llavors era un penyal pelat anomenat *M.dğār*⁶¹⁹, on actualment hi ha la seva suda. Féu entrar el seu pare i família i els demanà ajut. Perseguí a Buhlūl, que no deixà de fugir davant seu, fins que l'acorralà en una cova de la zona de Pallars i el matà. La cova encara avui es coneix per la cova de Buhlūl (*ğār Buhlūl*)⁶²⁰ i això succeïa l'any 186 [10 gener-29 desembre 802].

Ḥalaf b. Rāšid [b. Asad] s'emparà de tot el regne de Buhlūl i governà ambdues Fronteres⁶²¹ al llarg de seixanta anys⁶²². Morí a Barbastre i fou enterrat a la seva part occidental, en el cementiri anomenat Penya dels Corbs (*Ṣahrāt al-ğirbān*).

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 27 b.

§ 234 Furtūn b. Mūsà [b. Qasī] s'alçà a Saragossa contra l'imam* al-Ḥakam però fou mort a *dū l-ḥiğğā* de l'any 186 [1-29 de desembre 802]⁶²³.

⁶¹⁹ GRANJA, *Marca*, § 156, anota que el terme apareix sense article i sense vocals i que podria ésser la transcripció àrab d'un topònim indígena, però que potser s'hauria de pensar en l'arrel *dašara* ("prononciació adoucie de *yašara*", segons DOZY, *Supplément*, II, 443 a) que ha donat molta riquesa toponímica a l'Espanya del sud, tot remetent a J. OLIVER ASÍN, *Maysar = Cortijo*, "AA", X (1945), 109-126. Cal notar que aquesta suposició no és gens probable.

⁶²⁰ DURÁN GUDIOL situa aquesta cova en l'actual Algar, a Huerta del Vero (Cf. VIGUERA, *Aragón*, 74). BALAÑÀ, *Mus. Cat.*, 265-266, escriu: "Només per analogia intuïtiva, i per la relativa proximitat geogràfica de l'indret, la dita 'cova de Bahlūl' ens fa pensar en l'anomenat 'Clot del Moro', al Berguedà, al nord de La Pobla de Lillet, ben a prop de les fonts del Llobregat i no massa lluny del llogarret de 'Llinars de l'Aiguadora'".

⁶²¹ VIGUERA, *Aragón*, 74 escriu: "Jalaf se alzó entonces como señor de la *Barbiṭāniya*, ocupando luego la ciudad y región de Huesca; a ello debe referirse al-^cUdrī cuando señala que dominó las dos marcas, apuntando a eso mismo su indicación de que ocupó todo el territorio señoreado por Buhlūl". MARTÍ, *Territoria*, 57, creu que "encara requereix, però, una explicació satisfactòria la cita del govern de Ḥalaf a les dues marques. Potser a la d'Aragó i a la dels Pallars definitivament escindides a partir de llavors?"

⁶²² La família de Ḥalaf fou la fundadora d'Alquézar i la que fortificà la fortalesa de Barbastre (cf. GRANJA, *Marca*, §§ 42-44; VIGUERA, *Aragón*, 74 i 96 i, aquí, § 277).

⁶²³ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 105-106.

803-804 ?

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 27-28.

§ 235 ^cAmrūs b. Yūsuf⁶²⁴ havia estat al servei de Maṭrūḥ b. Sulaymān al-A^crābī⁶²⁵. ^cAmrūs i Šuraḥbīl [b. Šaltān al-Zuwāgī]⁶²⁶ havien atacat i mort Maṭrūḥ, tal com hem dit⁶²⁷. Hi ha qui diu que ^cAmrūs i Šuraḥbīl [b. Šaltān al-Zuwāgī]⁶²⁸ eren avantpassats dels Banū Ṭawīl⁶²⁹ i que ambdós eren criats del fill d'al-^cArābī ...⁶³⁰

Quan ^cAmrūs arribà a Còrdova, l'imam* al-Ḥakam el nomenà valí de Talavera (*Ṭalbīra*). Després ...⁶³¹d'ella i l'envià a Toledo (...) a la ciutat de Saragossa, on romangué molts anys com a valí; seguí una conducta ...⁶³²fins que morí a Saragossa any 198 [1 setembre 813-21 agost 814], però [també] es diu que morí a Tudela l'any 193 [25 octubre 808-14 octubre 809]. ^cĪsà b. Aḥmad al-Rāzī diu: He llegit a algunes *Cròniques de la Frontera*⁶³³ que els anys del darrer govern d'^cAmrūs foren els de l'any 188 [20 desembre 803-7 desembre 804]. El seu valiat durà deu anys menys quaranta dies ...⁶³⁴ fins que algarejà contra Pamplona i afligí la seva gent. Després

---

⁶²⁴ Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, VI, 102 i segs. i GRANJA, *Marca*, § 21, n. 1.

⁶²⁵ Abans ho havia estat del seu germà ^cAyṣūn, que, segons algunes fonts morí a la presó de Còrdova abans de l'any 788 (cf. VIGUERA, *Aragón*, 65-66, i MANZANO, *Frontera*, 220).

⁶²⁶ Al text hi figura l'antropònim "Ḥalaf" que corregeixo d'acord amb l'editor i GRANJA, *Marca*, § 21, n. 3.

⁶²⁷ Cf. §§ 215 a 217.

⁶²⁸ Cf. la nota anterior.

⁶²⁹ És a dir, de família muladí*.

⁶³⁰ En blanc en el manuscrit.

⁶³¹ En blanc en el manuscrit.

⁶³² En blanc en el manuscrit.

⁶³³ Al-^cUdrī és l'únic autor que parla de l'existència d'aquestes *Tawārīḥ al-Ṭagr*.

⁶³⁴ En blanc en el manuscrit.

hi tornà per segona vegada, però el nombre de cristians que se li enfrontaren augmentava i hagué de tornar-se'n, derrotat. El perseguiren fins que s'encastellà a la fortalesa de Tudela i la gent de Pamplona temeren [la vinguda de] reforços dels musulmans i l'abandonaren. Quan °Amrūs veié la seva inexpugnabilitat i la posició excel·lent ...⁶³⁵ els murs que la rodejaven, hi reuní tot [el que posseïa], la reconstruí i l'aprovisionà⁶³⁶.

estiu 808

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 127⁶³⁷.

§ 236 L'any [1]92 [6 novembre 807-24 octubre 808] Lluís (*Luzrīq* [sic, per] *Ludwīq b. Qārlū*), rei d'*al-Faraṅa*, reuní [tropes] i es dirigí a assetjar Tortosa (*Ṭursūsa*, sic per *Ṭurṭūša*). Al-Ḥakam envià el seu fill °Abd al-Raḥmān amb els exèrcits i el derrotaren. Déu afavorí els musulmans⁶³⁸.

estiu 810 o 812 ?

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 127 b⁶³⁹.

§ 237 Les incursions dels francs a les fronteres augmentaren i [al-Ḥakam] marxà contra ells l'any [1]96 [23 setembre 811-11 setembre 812]. Conquerí les fortaleses, destruí les

---

⁶³⁵ En blanc en el manuscrit.

⁶³⁶ Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 102 i SOUTO, J. A. i Mª J. VIGUERA, *Tudela*, 101-102 i 106-107.

⁶³⁷ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXX i §§ 95-98.

⁶³⁸ Ni les fonts franques ni les àrabs ajuden a fixar amb exactitud les dades dels infructuosos intents francs per conquerir Tortosa. Els diversos autors que els han tractat n'assenyalen un entre els anys 804 i 807, aquest del 808 i un tercer, l'any 809 (cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 117-118; ABADAL, *Dels visigots*, I, 248-249; WOLFF, *Les événements*, 457; HC, II, 139-140; MIRAVAL, *Atacs franco-catalans*, esp. 17-19; MANZANO, *Frontera*, 80-81 i *Catalunya Romànica*, XXVI, 36. Finalment, ABADAL, *Catalunya carolíngia. I*, 206-215, s'inclina a creure que les expedicions foren només dues i escriu: "una de comandada pel rei Lluís, una segona dirigida pel 'missus' nomenat pel seu pare, Ingobert. La tercera expedició reial que explica 'l'Astrònom', opino que és una invenció de panegirista".

⁶³⁹ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 99, on al-Maqqarī data una incursió l'any 196/estiu del 810 amb un redactat molt semblant. Millàs anota que Ibn °Idārī es refereix vagament a Guadalajara, però que potser "fou dirigida contra els francs de Ludovic".

rodalies i es rebejà matant, captivant i saquejant. Tornà victoriós a Còrdova.

***

AL-MAS^cUDĪ, *Murūğ al-dahab*, II, p. 8 a⁶⁴⁰.

En el llibre que el bisbe de Girona, Gotmar, regalà al futur al-Ḥakam II l'any 940 es diu

§ 238 (...) Carlemany (*Qārľuh*, variant *Nāz.la*), fill de Pipí (*Tibīn*, *sic*, per *Bibīn*), el govern del qual durà vint i sis anys⁶⁴¹, regnà en temps d'al-Ḥakam [I], senyor d'al-Andalús.

AL-MAS^cŪDĪ, *Murūğ al-dahab*, II, p. 8 b⁶⁴².

En el llibre que el bisbe de Girona, Gotmar, regalà al futur al-Ḥakam II l'any 940 es diu que després de les discòrdies hagudes entre els fills de Carlemany

§ 239 (...) Lluís [el Pietós] (*Ludrīq* [*sic*, per *Ludwīq*] b. *Qārľuh*, variant *Nāz.la*) esdevingué senyor del seu regne i governà vint i vuit anys i sis mesos⁶⁴³. Aquest fou el que avançà cap a Tortosa i l'asetjà⁶⁴⁴.

---

⁶⁴⁰ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 92.

⁶⁴¹ En realitat foren quaranta sis, és a dir del 768 al 814.

⁶⁴² Cf. MILLÀS, *Textos*, § 95.

⁶⁴³ En realitat, fou emperador dels francs des del 814 fins el 840, és a dir 26 anys (duració que, per error, l'autor atribuï al regnat de Carlemany).

⁶⁴⁴ Cf. la nota corresponent a § 236.

Lubb b. Mūsà [b. Qasī], i hi insistí fins que capturà Lubb. Després assetjà la ciutat de Tudela fins a la capitulació de [Mūsà] b. Mūsà que en sortí i l'evacuà, tal i com convingueren ambdós. Mūsà es refugià traslladant-se a la fortalesa d'Arnedo (*Arnīṭ*) i Ḥārīt es dirigí cap a Saragossa, on va romandre-hi uns dies. Després tornà a sortir contra Arnedo una altra vegada per tal d'oprimir Mūsà i apretar-lo. Mūsà s'havia procurat l'ajut del bascó Garcia Iñiguez (*Ġarsiyya b. Wannaquh al-Baškunsī*), senyor de Pamplona i parent seu⁶⁵⁰. Com que Ḥārīt no els deixava en pau, un dia l'enganyaren [dient-li] que farien emboscada contra la cavalleria a [San Adrián de la] Palma (*Balmah*), vora l'Ebre⁶⁵¹. Quan Ḥārīt passà l'Ebre, els emboscats anaren en contra seu per tots cantons i el rodejaren: fou l'horrenda desfeta de [San Adrián de la] Palma, en la que Ḥārīt fou capturat, després de rebre una ferida a l'ull dret, que va perdre, i va romandre com a presoner de Mūsà b. Mūsà a ? (*Ġarmīd*) durant nou mesos.

Aquest [mateix] any, l'emir °Abd al-Raḥmān algarejà contra Pamplona en venjança del que havien fet a Ḥārīt. Fou la seva primera algarada contra ella; partí a mitjan *raġab* [finals d'abril-primers de maig 842], l'atacà i la sotmeté fins atènyer Peña de Echauri (*Ṣaḥrat Qays*), al riu Arga (*Arġah*), que conquerí a mitjan mes de *ramadān* [finals de juny-primers de juliol]. Va recòrrer la plana de Pamplona i les destruccions i les captures hi foren generals. Tornà ple de botí i victoriós.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 30 a.

§ 242 Al-Muṭarrif, fill de l'imam* °Abd al-Raḥmān b. al-Ḥakam sortí en l'asseifa de l'any 227 [21 octubre 841-9 octubre 842] contra Pamplona. Mūsà b. Mūsà [b. Qasī] s'abstení de sortir [a col·laborar-hi] i es quedà a la fortalesa d'Arnedo, però hi envià el seu fill Furtūn b. Mūsà amb la seva cavalleria, cosa que irrità al-Muṭarrif que el despedí sense ni tan sols rebre'l. Quan l'asseifa hagué tornat, Ḥārīt b. Bazī° fou nomenat valí de la Frontera de Saragossa i tingué cura d'atacar Mūsà b. Mūsà. Aquest

⁶⁵⁰ Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 101, 126, n. 77 i 143 i SOUTO, J. A. i Mª J. VIGUERA, *Tudela*, 107-108.

⁶⁵¹ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 83-84, que identificà aquest topònim, situat en front de Calahorra.

el capturà l'any 227 [21 octubre 841-9 octubre 842] a la vora del riu Ebre, en un lloc anomenat [San Adrián de la] Palma⁶⁵².

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 129⁶⁵³.

§ 243 L'any [2]26 [31 octubre 840-20 octubre 841] ʿAbd al-Raḥmān envià els exèrcits a la terra de *Farangā*⁶⁵⁴ i arribà fins a *S.rṭāniya**⁶⁵⁵. Al front dels musulmans anava Mūsà b. Mūsà [b. Qasī], governador de Tudela⁶⁵⁶. L'enemic els acometé i els musulmans suportaren [la lluita] fins que Déu derrotà el contrari. En aquesta campanya tingué Mūsà una actuació encomiable⁶⁵⁷, però entre ell i un dels alcaids d'ʿAbd al-Raḥmān⁶⁵⁸ es produí una desavinença i l'alcaid l'insultà. Aquesta fou la causa del seu descontentament i es va rebelar contra ʿAbd al-Raḥmān⁶⁵⁹.

---

⁶⁵² Segueix la narració de la segona, tercera i quarta campanyes contra Pamplona, l'estiu del 843, del 844 i 845 (cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 142-144; LÉVI-PROVENÇAL i GARCÍA GÓMEZ, *Textos inéditos*, §§ IV, V i VI; GRANJA, *Marca*, §§ 29-31, i VIGUERA, *Aragón*, 85-86).

⁶⁵³ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 106, d'al-Maqqarī, que ho data aquest mateix any 841.

⁶⁵⁴ Ibn ʿIdārī i al-Nuwayrī especifiquen que l'asseifa es dirigí contra Narbona i *S.rṭāniya**.

⁶⁵⁵ Aquest fragment és igual que el de l'edició d'al-Maqqarī que inclou Millàs (cf. § 106) amb l'excepció d'aquest topònim és escrit allà *Barbatāniya** i traduït per "Cerdanya" per Millàs.

⁶⁵⁶ Les cròniques àrabs exhumades per Millàs -i aquestes- discrepen sobre qui comanava aquesta campanya: Mūsà b. Mūsà b. Qasī o ʿUbayd Allāh b. ʿAbd Allāh al-Balansī. Cal afegir que LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 142, parla d'una campanya, l'any 841, "que penetró profundamente en el interior del territorio franco, corrió las tierras de Ausona, atravesó los Pirineos orientales, asoló la Cerdaña y llegó incluso hasta las inmediaciones de Narbona", on figura com a cap el nom d'ʿAbd al-Wāḥid b. Yazīd al-Iskandarānī. D'aquí el degueren treure diversos estudiosos catalans, que afegeixen que "les tropes de Sunifred de Cerdanya barraren el pas als invassors, que havien pujat pel curs del Ter i el Freser, probablement a l'entrada de la vall de Ribes, i els encerclaren durant la nit, amenaçant d'anihilar-los. En fer-se de dia, els sarraïns es referen i aconseguiren de trencar el bloqueig, però, desgastats, hagueren de tornar-se'n. És probable que aquest èxit personal de Sunifred el 841 o el 842 contribuís, el 844, als seu ascens en la direcció de Catalunya i Septimània" (cf. *HC*, II, 165).

⁶⁵⁷ Millàs traduí per "situació envejable".

⁶⁵⁸ Cf. § 241.

⁶⁵⁹ Sobre les conseqüències d'aquesta revolta que no acabà fins que s'enfrontà a Tudela amb el nou valí ʿAbd Allāh b. Kulayb l'any 846, cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 143-144; VIGUERA, *Aragón*, 83-86, i SOUTO, J. A. i Mª J. VIGUERA, *Tudela*, 108.

844-845

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 30 b.

§ 244 Mūsà b. Mūsà [b. Furtūn b. Qasī] trencà [els pactes]⁶⁶⁰, es rebel·là i fou combatut i assetjat fins que demanà la pau (*amān*), que li fou concedida l'any 230 [18 setembre 844-6 setembre 845].

846-847

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 1.

§ 245 Aquest any [232 / 28 agost 846-16 agost 847] Mūsà b. Mūsà [b. Furtūn] al-Qasawī sortí de l'obediència. En continuar els perjudicis que li estava causant °Abd Allāh b. Kulayb, governador de la Frontera que, a més a més, li havia pres alguns dels seus béns, s'irrità, s'excità la seva violència i avançà cap a Tudela -on s'estava Ibn Kulayb- tot desitjant aprofitar l'oportunitat en contra seu. Però °Abd Allāh [b. Kulayb], emparant-se en la seva inexpugnabilitat, no li presentà batalla sinó que sol·licità l'ajut de l'emir °Abd al-Raḥmān. Aquest envià el seu fill al-Muḥammad en l'asseifa, juntament amb l'alcaid Muḥammad b. Yaḥyà b. Ḥālid. Muḥammad acampà davant seu amb les tropes i Mūsà es sotmeté, reconegué l'error i implorà el perdó. L'infant Muḥammad cuità a perdonar-lo i a tranquilitzar-lo i el mantingué en el seu lloc. Prosseguí en l'asseifa cap a Pamplona, rodejà la seva terra i la devastà tot ocasionant a l'enemic el més gran mal⁶⁶¹.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 29 b.

§ 246 Mūsà b. Mūsà b. Furtūn b. Qasī havia servat l'obediència fins que l'imam*

---

⁶⁶⁰ En negar-se a anar a l'asseifa contra Pamplona, l'any 841 o 842 i havent capturat al valí de la Frontera de Saragossa (cf. § 241), el posà en llibertat a canvi del nomenament de governador d'Arnedo. També concertà la pau el seu germà per part de mare, Iñigo Arista, a cavi d'un pagament anual de set-cents dinars (cf. GRANJA, *Marca*, §§ 29-30, i SOUTO, J. A. i Mª J. VIGUERA, *Tudela*, 107-108).

⁶⁶¹ Incloc aquest text -i els següents- que no tenen referència directa amb l'actual territori català, perquè, tal i com assenyala GRANJA, *Marca*, § 27, ajuda a comprendre els motius del trencament de Mūsà a la fidelitat.

°Abd al-Rahmān b. al-Ḥakam nomenà °Abd Allāh b. Kulayb valí de Saragossa⁶⁶² i °Āmir b. Kulayb⁶⁶³, de Tudela. °Abd Allāh b. Kulayb algarejà contra les propietats de Iñigo Arista (*Yanaquh b. Wann. quh*), germà de Mūsà b. Mūsà per part de mare, i expulsà °Abd al Ġabbār b. Qasī de casa seva; °Āmir b. Kulayb derribà els molins de Mūsà b. Mūsà, li esbraonava els cavalls, permetia que s'imposés treball als seus partidaris, li arrabassava els seus béns i tallava els seus fruiters. Per això s'apartà [de l'obediència a l'emir] l'any 226 [31 octubre 840-20 octubre 841]⁶⁶⁴.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 30 c.

§ 247 [Mūsà b. Mūsà b. Furtūn b. Qasī] tornà a trencar [els pactes] l'any 232 [28 agost 846-16 agost 847] i marxà cap a Tudela tot arribant a la porta de la ciutat, on era °Abd Allāh b. Kulayb. L'imam* °Abd al-Rahmān b. al-Ḥakam envià l'infant Muḥammad en asseifa contra seu; l'assetjà i hagué de sotmetre's.

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 2⁶⁶⁵.

§ 248 Aquest any [232 / 28 agost 846-16 agost 847] Guillem [II de Tolosa] fill de Bernat, fill de Guillem (*Ġulyālim b. Barnāṭ b. Ġulyālim*), un dels grans comtes d'*Ifranġa*, demanà la pau a l'emir °Abd al-Rahmān a Còrdova. Aquest l'honorà i el tractà amablement tant a ell com als seus acompanyants i després l'envià cap a la Frontera amb els seus per tal que lluitessin contra el rei Carles II el Calb⁶⁶⁶, senyor d'*al-Firanġa*. Entre ell i els caps militars de Carles⁶⁶⁷ hi hagué combats en els quals

---

⁶⁶² Segons LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 140 i 149, abans havia sigut valí de Mèrida.

⁶⁶³ No hi ha més notícies d'aquest personatge, germà de l'anterior.

⁶⁶⁴ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 86, que assenyala que cal situar aquesta revolta cap a l'any 846.

⁶⁶⁵ Aquest fragment i el següent foren traduïts per M. [°ALĪ] MAKKĪ, *Un magnate franco al servicio de °Abd al-Rahmān II*, "CHE", XLI-XLII (1965), 337-338.

⁶⁶⁶ El text escriu *Ludwīq b. Qārluh b. Bibtn*. Tal i com anota l'editor, semblaria que aquesta grafia al·ludís a Lluís I, fill de Carlemany i dit el Piedós, però aquest morí l'any 840.

⁶⁶⁷ Una vegada més, el text escriu *Ludwīq*.

[Guillem] vencé. L'ajudaren els governadors de la Frontera⁶⁶⁸, castigà l'enemic i mantení victoriosament en el seu lloc tots els de la seva nació (*umma*) que s'havien revoltat [contra Còrdova]. Durant un temps sovintejaren els seus escrits a l'emir.

IBN AL-QŪṬIYYA, *Tārīḥ iftitāḥ al-Andalus*, p. 86-87. (ed. Ribera 71).

En parlar d'alguns homes il·lustres de l'emirat de Muḥammad I n'esmenta un que era conegut per

§ 249 (...) al-Quṣbī⁶⁶⁹, molt prestigiós, que fou enviat com a delegat d'°Abd al-Raḥmān [II] b. al-Ḥakam a Carles [el Calb] i al rei dels bizantins (*ilā Qārila malik Ifranġa wa ilā malik al-rūm*)⁶⁷⁰.

847-848

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 3.

§ 250 Aquest any [234 / 5 agost 848-25 juliol 849] Guillem [II de Tolosa] fill de Bernat fill de Guillem (*Ġuhyālim b. Barnāṭ b. Ġuhyālim*) -el que havia acudit a l'emir °Abd al-Raḥmān, presentant-se a la porta de la suda [de Còrdova]⁶⁷¹ l'any 232⁶⁷²-vencé als que se li oposaven entre els seus compatriotes d'*Ifranġa*, al qual havia instituït l'emir °Abd al-Raḥmān per a combatre'ls, ajudant-lo. Es precipità en contra seu pel seu país, matà, captivà, incendià i destruï. Assetjà Barcelona fins a anorrear-la i després atenyè Girona i els seus voltants. Arribà un escrit seu a l'emir °Abd al-Raḥmān, fent-li

---

⁶⁶⁸ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 109, on es discuteix l'existència d'aquesta aliança. ROVIRA I VIRGILI, *Hist. Cat.*, II, 528, la suposa certa basant-se en els *Annales Bertiniani*; CODERA, *Estudios críticos*, VII, p. 227, dubtà d'aquesta aliança perquè no la mencionaven els textos àrabs que llavors es coneixien. Aquest fragment d'Ibn Ḥayyān la corrobora sobradament.

⁶⁶⁹ En l'edició que treballà MILLÀS (cf. *Textos* § 110, on es cita en nota aquesta notícia) hi figura la vocalització al-Quṣabī. LÉVI-PROVENÇAL IV, *Hist. Esp. Mus.*, 178, n. 24 escriu "al-Kusbí".

⁶⁷⁰ Segons informen els *Annales Bertiniani*, per Nadal del 847 "vingueren des de Còrdova a l'encontre de Carles el Calb, en sol·licitud de la firma d'un tractat de pau i amistat, uns legats d'°Abd al-Raḥmān, rei dels sarraïns d'Hispania, els quals foren rebuts com pertocava i despatxats a Reims" (*apud HC*, II, 166).

⁶⁷¹ Cf. L. TORRES BALBÁS, *Bāb al-Sudda y las zudas de la España oriental*, "AA", XVII (1952), 165-175.

⁶⁷² Cf. § 248.

saber tot el que havia passat i recordant-li que persistiria en contra [de l'emperador franc]⁶⁷³. [L'emir] el respongué bo i elogiant la seva acció i disposat a retribuir-lo. [Després] escriví a °Ubayd Allāh b. Yahyà, governador de Tortosa, i a °Abd Allāh b. Kulayb, governador de Saragossa, per tal que l'hi donessin suport, l'assistissin convenientment, l'estimulessin a seguir mantenint la discòrdia entre la seva gent⁶⁷⁴ i que recolzessin el seu propòsit.

850-851

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 6.

§ 251 Aquest any 236 [15 juliol 850-4 juliol 851] va arribar a l'emir [°Abd al-Rahmān] una carta d'°Ubayd Allāh b. Yahyà des de la Frontera Superior⁶⁷⁵, manifestant que ja no necessitava les tropes que havien sigut aquarterades sota les seves ordres i que en tenia prou amb els cent trenta homes, entre *mawālī** i esclaus (*gilmān*), de què disposava [habitualment]. Deia que estava satisfet de la seva valentia i de la seva conducta, així com també del seu servei i es mostrava tranquil per la calma que, aleshores, es disfrutava a la Frontera després dels combats que hi havien castigat tant a l'enemic. Ell mateix envià un grup de genets dels muts (*hurs*)⁶⁷⁶ a les seves guarnicions de vora l'aigua i assignà fons proporcionals a aquell nombre amb què

---

⁶⁷³ El *DHC*, s.v. "Guillem II de Tolosa", diu "En les lluites que enfrontaren l'emperador Carles II el Calb i Pipí II d'Aquitània, fill i nét, respectivament, de Lluís el Piedós, Guillem es posà a favor d'aquest darrer. Pipí el va nomenar comte de Burdeus i duc de Gascunya, el 845, i més endavant li va encarregar la missió d'aixecar la Marca de Gòtia contra Carles el Calb. Aleshores prengué Empúries i Barcelona i, pel que sembla, donà mort als comtes Sunyer i Sunifred. L'emperador va encomanar a un comte, Aleran, d'expulsar Guillem de Barcelona. Aquest demanà ajuda als musulmans i, probablement amb traïdoria, va recuperar la ciutat. Això no obstant, en ser derrotat per les tropes franques, va cercar refugi a Barcelona, on els partidaris d'Aleran el van capturar i decapitar". Per aquest temps, Eulogi de Còrdova, que volgué anar a Germània, no pogué passar pel territori avui català a causa d'aquests desordres (cf. *HC*, II, 166-170 i VIGUERA, *Aragón*, 88).

⁶⁷⁴ És a dir, entre els francs.

⁶⁷⁵ Cf. § 250, on s'explica que l'any 848 ja era governador de Tortosa. IBN 'IDĀRĪ, *al-Bayān al-muḡrib*, II, p. 97 afegeix que en temps de Muḥammad I (any 861-862) era governador de la Frontera.

⁶⁷⁶ Com és sabut, aquest qualificatiu solia donar-se als membres de les tropes mercenàries perquè, en general, desconeixien la llengua àrab. Cf. una curiosa anècdota que reflexa la forta influència que tenien aquests soldats en temps de Muḥammad I a VERNET, *El Romano de Alvaro de Córdoba*, "Oriens", 35 (1996) 101-110.

s'acontentava dels fons del Tresor Públic que tenia a la seva disposició pels salaris, aliments i farratges⁶⁷⁷.

---

⁶⁷⁷ Cf. VALLVÉ, *División territorial*, 229; BRAMON, *Ràpita Cascall*; MANZANO, *Frontera*, 330-332; CHALMETA, *Concepto Tagr*, 17 i 21 i *Catalunya Romànica*, XXVI, 36.

EMIRAT DE MUḤAMMAD I

(852-886)⁶⁷⁸

Descripció Anònima, p. 121.

§ 252 [L'emir Muḥammad I b. °Abd al-Raḥmān b. al-Ḥakam b. Hišām] algarejà personalment contra Galícia, on matà més de 20 000 persones, i contra *Ifranġa*⁶⁷⁹.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 30 d.

§ 253 [Mūsà b. Mūsà b. Furtūn b. Qasī] fou nomenat valí de Saragossa el divendres quan mancaven quatre dies de *rabī°* II de l'any 238 [14 octubre 852]. Es mantingué en l'obediència i l'imam* Muḥammad li donà el nomenament de valí de la Frontera, però li retirà l'any 246 [28 març 860-16 març 861].

estiu 856

IBN AL-ATĪR, *al-Kāmil*, VII, p. 81-82⁶⁸⁰.

§ 254 Aquest any 242 [10 maig 856-30 abril 857] Muḥammad b. °Abd al-Raḥmān envià un exèrcit⁶⁸¹ al territori dels politeistes; entrà a Barcelona, destruí les seves fortaleses i arribà fins al país que hi ha darrera dels seus districtes; saquejà molt i

---

⁶⁷⁸ Sobre l'absència de noves notícies relatives a aquest període, cf. el que es diu a la Introducció.

⁶⁷⁹ Coneixem les campanyes menades contra Barcelona els anys 856 i 861 (cf. § 254 i MILLÀS, *Textos* §§ 111-113 i 117 i 118, respectivament), però aquest és l'únic text que diu que l'emir hi anà personalment, per la qual cosa, i en ésser tant genèric, m'inclino a creure que la notícia no és certa.

⁶⁸⁰ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXII-XXXIII i §§ 111-112 i 113, que, tal com s'hi anota, al·ludeix molt probablement a la mateixa campanya.

⁶⁸¹ Ibn °Idārī explicita que el comanava Mūsà b. Mūsà [b. Qasī].

s'apoderà d'una fortalesa que era una de les últimes de la jurisdicció de Barcelona, anomenada Terrassa (*Tarrāġa*)⁶⁸².

859-860

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 119 a⁶⁸³.

En narrar la incursió normanda per les costes atlàntiques i nordafricanes de l'any 245 [8 abril 859-28 març 860] diu

§ 255 (...) Se'n tornaren cap al litoral andalusí, derrotaren els habitants de *Tudmīr** i penetraren al castell d'Oriola (*.ryūlah*). Després avançaren fins a la costa d'*Ifranġa*, on hivernaren i robaren els infants (...) [Marxaren] havent perdut quaranta dels seus vaixells⁶⁸⁴.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ībar*, IV, p. 130-131.

§ 256 L'any [2]45 [8 abril 859-27 març 860] aparegueren les naus dels normands (*al-maġūs*) que desembarcaren a Sevilla i a Algesires i cremaren les mesquites d'aquesta [darrera població]. Després anaren cap a *Tudmīr** i entraren al alcàsser d'Oriola. Passaren a les costes d'*al-Faraġa*, les devastaren i se'n tornaren.

---

⁶⁸² He tornat a reproduir aquest fragment ja traduït per Millàs perquè identificà aquest castell amb Tàrraga. ABADAL, *Comtes*, 178 i 189, n. 7, ja ho corregí, bo i interpretant-lo encertadament per Terrassa. HERNÁNDEZ GIMÉNEZ, *Estudios*, 218, considerà que Tàrraga és massa lluny de Barcelona i, adduint que el topònim Terrassa no estava encara en ús aquesta època, s'inclinà per l'"Arragona" romana (localitat molt pròxima a Sabadell). Però cal advertir que la denominació "Terracium Castellum" ja apareix en diversos diplomes carolingis a partir de l'any 801 (cf. ABADAL, *Catalunya Carolíngia*.II, p. 415, doc. II; *Castells Catalans*, II, 144-152; BALAÑA, *Pèrdua*, i *Catalunya Romànica*, XVIII, 228-230. Ibn 'Idārī afegeix que "amb el quint de l'apresament d'aquest castell es feren addicions a la mesquita aljama de Saragossa" (cf. J. A. SOUTO, *Obras constructivas en al-Andalus durante el emirato de Muḥammad I según el Bayān al-Muġrib*, "Arqueología Medieval", 3 (1994), 27-31 i bibliografia citada en la seva nota 31).

⁶⁸³ Cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 115 i 116. El primer, d'Ibn 'Idārī, és idèntic a IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, 307-309, que explicita que la seva font és Aḥmad b. Muḥammad al-Rāzī.

⁶⁸⁴ Cf. C. SÁNCHEZ ALBORNOZ: *Invasiones normandas a la España cristiana durante el siglo IX*, "Actas de la Settimana di Spoleto", 1969, 367-408; LIROLA, *Poder naval*, 114-116 i BALLESTÍN, *Segmentación de grupos clánicos*, 58.

861-862

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 119 b.

§ 257 L'any 247 [17 març 861-7 març 862] tornaren a aparèixer vaixells normands a la mar. [L'emir] escriví al governador de la costa per tal que estés vigilant i amatent. Alguns dels vaixells es malmenaren a la zona de l'albufera d'Algesires i el seu governador, Muṭarrif b. Nuṣayr, ho informà a l'imam* Muḥammad; la resta es salvà i partí cap a *Ifranġa*⁶⁸⁵.

870

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, 325⁶⁸⁶.

§ 258 Aquest any [256 / 9 desembre 869-28 novembre 870)] °Amrūs b. °Umar b. °Amrūs traí a Mūsà b. Galindo (*Mūsà b. Ġal.nd*), governador d'Osca, tot declarant-se obertament en rebel·lia de manera que la seva hostilitat quedà manifesta a la Frontera. L'emir envià en contra seu l'adalil (*al-°arīf*) Aḥmad b. Šāhid al-Tudmīrī amb un destacament de gent reclutada i amb el que es dirigí cap a la Frontera. El governador del *sultān** a la Frontera, °Abd al Wahhāb b. Aḥmad b. Muġīṭ, ja s'havia mobilitzat en contra d'°Amrūs i envià l'adalil °Abd al-A°là amb les tropes fidels. Però, quan °Amrūs ho sabé, sortí d'Osca i s'alià amb Garcia Iñíguez (*Ġarsiya b. Wanaqa*) i amb els *s.rīṭāniyūn** en contra de la gent lleial. Capturà Lubb b. Zakariyyā [b. °Amrūs] i, abans d'ell, a Mūsà b. Galindo, a qui matà i féu penjar de la muralla de la ciutat d'Osca⁶⁸⁷.

⁶⁸⁵ Cf. LIROLA, *Poder naval*, 117-118 i BALLESTÍN, *Segmentación de grupos clánicos*, 58. En aquesta incursió es menciona també que atacaren les costes dels bascons i Pamplona, on capturaren Garcia Iñíguez. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 103, suposà que hi havien arribat bo i remontant l'Ebre, però tal i com ja advertiren VERNET, *De °Abd al-Raḥmān*, 199 i MAKKĪ en l'edició d'*al-Muqtabis*, II, d'Ibn Ḥayyān, on també apareix aquesta mateixa notícia (cf. 311-313 i 598, n. 502), hauria estat molt agosarat pels normands pujar Ebre amunt (riu que, per altra part, no és mencionat en cap de les fonts àrabs en aquesta ocasió) i és, per tant, més lògic pensar que atacaren Navarra des de la costa del Cantàbric.

⁶⁸⁶ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXIII i § 119.

⁶⁸⁷ El text d'*al-Bayān al-muġrib* és gairebé còpia literal d'aquest. MILLÀS, *Textos*, § 119, interpretà que el mort fou Lubb b. Zakariyyā b. °Amrūs (i cal dir que el text es pot entendre de les dues maneres), bo i afegint que havia sigut un dels que intervingueren en la mort del governador d'Osca, Mūsà b. Galindo. Cf. també GRANJA, *Marca*, § 158, n. 3, 4 i 5; VIGUERA, *Aragón*, 96-97 i MANZANO, *Frontera*, 334-335.

AL-‘UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 62 a⁶⁸⁸.

§ 259 ‘Amrūs b. ‘Umar b. ‘Amrūs traí a Mūsà b. Galindo, governador d’Osca, i el matà, emparant-se de la ciutat. Això succeí en temps de l’imam* Muḥammad, l’any 256 [9 desembre 869-29 novembre 870]. L’assassinà l’any 257, el dissabte, tretze de *ramadān* [4 agost 871].

L’hostilitat d’‘Amrūs es propagà per les Fronteres i l’imam* Muḥammad hi envià l’adalil Aḥmad b. Šāhid⁶⁸⁹, conegut per al-Tudmīrī, amb una part dels seus mercenaris (*ḥašam*) cap a la Frontera. Es dirigí a Lleida i s’hi quedà. El governador de la Frontera, ‘Abd al-Wahhāb b. Aḥmad b. Muġīt, mobilitzà les tropes al front de les quals posà l’adalil ‘Abd al-A‘lā i l’envià a Osca. Una vegada reunit amb Aḥmad b. Šāhid, [ambdós] es dirigiren cap allà. En saber ‘Amrūs b. ‘Umar que ambdós eren prop de la ciutat, en sortí fugint. La cavalleria entrà a Osca i hi feren presoner Lubb b. Zakariyyā b. ‘Amrūs. Mūsà b. Galindo hi fou mort i el seu cadàver fou penjat de la muralla d’Osca⁶⁹⁰.

entre 870 i 872

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, 326 a⁶⁹¹.

§ 260 Aquest any 257 [29 novembre 870-17 novembre 871] l’emir Muḥammad envià a la Frontera ‘Abd al-Ġāfir b. ‘Abd al-‘Azīz amb un exèrcit nombrós, al que s’hi incorporà el governador de la Frontera, ‘Abd al-Wahhāb b. Aḥmad b. Muġīt, el conegut per Wuhayb. Ambdós s’empararen de Zakariyyā b. ‘Amrūs⁶⁹², dels seus fills

---

⁶⁸⁸ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXIII i § 119.

⁶⁸⁹ IBN ‘IDĀRĪ l’anomena Ibn Muġāhid i afegeix que, més endavant, fou governador de Tudela.

⁶⁹⁰ Cf. *supra*.

⁶⁹¹ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 120.

⁶⁹² És a dir, del pare de Lubb, mort o empresonat l’any anterior (cf. *supra*) i, segons CAÑADA, *Banu Qasi*, 43, oncle del rebel ‘Amrūs.

i d'un grup d'habitants d'Osca. Acamparen amb ells a la porta de la ciutat de Saragossa, on °Abd al-Ġāfir els matà. [Després] anà a Còrdova amb els seus caps alçats [damunt de llances] al davant, una vegada hagué posat ordre a la ciutat de Tudela.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 62 b.

§ 261 °Amrūs es refugià a ? (*Andīra*)⁶⁹³ i s'alià amb ...⁶⁹⁴ Garcia Iñíguez (*Ġarsiya b. Wanaquh*) i els *s.braṭāniyyūn*⁶⁹⁵. L'any 255 [20 desembre 868-8 desembre 869]⁶⁹⁶, a causa d'aquesta revolta, °Abd al-Ġāfir b. °Abd al-°Azīz, germà de Hašim b. °Abd al-°Azīz, sortí en campanya i es reuní amb °Abd al-Wahhāb b. Aḥmad [b. Muġīṭ, conegut per Wuhayb], governador de la Frontera. Ambdós assetjaren Tudela i s'empararen de Zakariyyā b. °Amrūs⁶⁹⁷, dels seus fills i d'un grup de gent de casa seva. Acamparen amb ells a la porta de la ciutat de Saragossa i els mataren. °Abd al-Ġāfir b. °Abd al-°Azīz anà cap a Còrdova amb els seus caps tot davant d'ell.

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, 326 b.

§ 262 Aquest any [257 / 29 novembre 870-17 novembre 871] Lubb b. Mūsà [b. Qasī] violà [la pau] i manifestà la seva rebel·lia. Reuní tropes, s'emparà de tota la Frontera Superior, bo i foragitant-ne els governadors del *sulṭān** i es féu amo de la ciutat de Saragossa. El seu germà Furtūn, s'emparà [al seu torn] de Tudela i el germà d'ambdós, Muṭarrif, d'Osca. Lubb féu presoner °Abd al-Wahhāb b. Aḥmad b. Muġīṭ, el conegut per Wuhayb, governador de Saragossa per part de l'emir Muḥammad.

---

⁶⁹³ CAÑADA, *Banu Qasi*, 42, escriu: "localidad (o comarca) de difícil ubicación, pero que habría que situar en el Pirineo, pues allí se alió con García Iñíguez y los cerretanos".

⁶⁹⁴ En blanc en el manuscrit.

⁶⁹⁵ Cal entendre *s.ṭāniyyūn**.

⁶⁹⁶ Tal i com anota l'editor del text, la data d'aquests fets ha de corregir-se d'acord amb la que figura en el § anterior i en *al-Bayān al-muġrib* (cf. MILLÀS, *Textos*, § 120).

⁶⁹⁷ Cf. *supra*.

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 31 a⁶⁹⁸.

§ 263 Lubb b. Mūsà [b. Qasī] s'alçà a Arnedo i s'alià amb Garcia Ifíiguez (*Ġarsiyya b. Waniquh*) i conquerí la Frontera l'any 257 [29 novembre 870-17 novembre 871]. S'emparà de Saragossa, de Tudela i d'altres [llocs]⁶⁹⁹. La seva entrada a Tudela tingué lloc el diumenge 4 de *rabi^c* I de l'any 258 [19 gener 872] i capturà els governadors de l'imam* Muḥammad, que eren Wuhayb b. Aḥmad, que era a Tudela, el seu fill Muḥammad, que era a Saragossa, i ^cAbbās b. ^cAbd al-Barr, que era a Osca. Lubb b. Mūsà [b. Qasī] encomanà el comandament de Tudela al seu germà Furtūn b. Mūsà⁷⁰⁰ i el d'Osca a Muṭarrif⁷⁰¹.

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 31 b.

§ 264 S'explica en unes *Cròniques de la Frontera*⁷⁰² que Mūsà b. Mūsà [b. Qasī] va deixar diversos fills quan morí⁷⁰³: Lubb, Ismā^cīl, Muṭarrif i Furtūn. Lubb estigué a Còrdova com a ostatge del *sultān** fins que els normands (*maġūs*) entraren a Sevilla en la seva segona incursió⁷⁰⁴. El *sultān** l'alliberà, el nomenà alcaid i l'envià en contra d'ells. Els normands foren derrotats i Lubb tornà a Còrdova; el *sultān** li donà una esclava, anomenada ^cAġab⁷⁰⁵, i li ordenà tornar a la Frontera⁷⁰⁶.

---

⁶⁹⁸ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 121 i el text següent.

⁶⁹⁹ És a dir, també d'Osca (cf. § 262) i de Montsó (cf. § 264).

⁷⁰⁰ Més endavant (cf. GRANJA, *Marca*, §§ 50-53) explica diversos aconteixements relatius a Tudela. Un d'ells és la captura de B.rnāṭ o Wanyāṭ, de Tudela, que, segons Granja, és el mateix personatge nomenat Yunūs b. Zambāṭ en *al-Bayān al-muġrib* (cf. MILLÀS, *Textos*, § 121). A canvi del seu rescat, es comprometé a conspirar contra Wuhayb, governador de Tudela, al qual, juntament amb Muṭarrif i Furtūn, capturà en un convit (19 gener 872), bo i quedant-se Furtūn al front de Tudela des de llavors fins a la seva mort el 23 de març del 874 (cf. VIGUERA, *Aragón*, 98).

⁷⁰¹ Segueix la narració d'una matança de membres de diverses tribus àrabs a Viguera, l'any 873-874 i la de la mort de Lubb, l'abril de l'any 875 (cf. GRANJA, *Marca*, §§ 35-36).

⁷⁰² Cf. la nota corresponent a § 235.

⁷⁰³ El 26 de setembre de l'any 862, després de combatre a Guadalajara (cf. GRANJA, *Marca*, § 33).

⁷⁰⁴ Cf. § 257.

⁷⁰⁵ Cf. § 70.

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 32⁷⁰⁷.

§ 265 Entre els que es rebel·laren en temps de l'imam* Muḥammad, figuren Ismā^cīl b. Mūsà [b. Mūsà b. Qasī] i els seus germans a Tudela l'any 258 [18 novembre 871-6 novembre 872]. Després Ismā^cīl avançà cap a Saragossa i se'n emparà el dimarts 7 de *rabī^c* I de l'esmentat any [22 de gener de 872], mentre n'era governador Muḥammad b. Wuhayb. Hi entrà després el seu germà Lubb b. Mūsà [b. Mūsà b. Qasī], el dijous dia 9 de *rabī^c* I [24 de gener] al tercer dia de l'entrada d'Ismā^cīl. Amdós agafaren els fills de Wuhayb i els empresonaren juntament amb el seu pare. El divendres, Ismā^cīl sortí cap a la fortalesa de Montsó i hi entrà el diumenge quan mancaven dotze nits de *rabī^c* I del mateix any [27 de gener]. En aquesta mateixa data, Muṭarrif es dirigí cap a Osca i se'n emparà⁷⁰⁸.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-^cibar*, IV, p. 134.

§ 266 L'any 258 [18 novembre 871-6 novembre 872] s'alçà Lubb b. Muḥammad b. Mūsà [b. Qasī] a Saragossa en temps de l'emir Muḥammad. Es reiteraren les algarades en contra seu fins que es comportà rectament i l'emir Muḥammad el reconegué [com a governador] de Saragossa, Tudela i Tarassona. Les defensà bé i hi afiançà el seu poder.

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 62 c.

§ 267 Els habitants d'Osca cridaren a Muṭarrif b. Mūsà. [Aquest] entrà en la ciutat, es casà amb Velasquita (*Fališkīṭa*), filla de Sanç (*Šanḡuh*), senyor de Pamplona⁷⁰⁹, la féu portar a Osca i convisqué amb ella. Ella, en veure que la gent d'Osca el

---

⁷⁰⁶ El text segueix explicant la reconstrucció que féu Lubb del castell de Viguera i diverses lluites que sostingué amb els seus germans per aquella zona fins que hi morí d'accident el 27 d'abril del 875 (cf. GRANJA, *Marca*, §§ 36-40).

⁷⁰⁷ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 121 i el text anterior.

⁷⁰⁸ Cf. CAÑADA, *Banu Qasi*, 43; VIGUERA, *Aragón*, 98 i MANZANO, *Frontera*, 336.

⁷⁰⁹ Cf. § 268, on es diu que era filla de Garcia Iñíguez.

menystenien i li mostraven escassa obediència, li digué que cuités a matar les feres: "tingues el ramat en pau i sigues com un pastor i matancer". Muṭarrif reaccionà en contra les seves intrigues i els matà. [La resta dels habitants] se'n donarem compte i es guardaren d'ell.

872-873

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 331.

§ 268 Digué ʿĪsà b. Aḥmad [al-Rāzī]:

ʿAmrūs b. ʿUmar b. ʿAmrūs havia escrit a la gent de la ciutat d'Osca bo i incitant-los contra Muṭarrif b. Mūsà i fent-los tèmer la seva perfídia. El respongueren favorablement i arribaren a un acord amb ell. L'atacaren [a Muṭarrif b. Mūsà] des de l'exterior de la ciutat al mateix temps que la gent d'Osca es revoltava en l'interior. ʿAmrūs hi entrà vencedor, el capturà i s'emparà dels seus béns i dels seus fills. [També] va pendre la seva esposa, filla de Garcia Iñíguez (*Ġarsiya b. Wanaqa*), senyor de Pamplona⁷¹⁰, i la posseí. Moriren alguns partidaris d'ʿAmrūs, [però] posà Muṭarrif i els seus fills en el seu exèrcit i governà la ciutat d'Osca.

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 331-332.

§ 269 L'any 259 [7 novembre 872-26 octubre 873] (...) l'emir Muḥammad es dirigí a la Frontera Superior a causa d'ʿAmrūs [b. ʿUmar b. ʿAmrūs] i dels seus fets, però quan ʿAmrūs estigué a prop seu, cercà refugi en la seva obediència i li va fer veure que [precisament] per aquesta [fidelitat a l'emir] havia assaltat Muṭarrif, el seu enemic. S'uní a la causa de la comunitat islàmica, extengué el seu estandart i féu arribar missatgers a l'emir tot demanant-li el perdó i la seva rehabilitació en el govern [d'Osca]. L'emir ho acceptà, li estalvià el càstig, el perdonà i el confirmà com a governador d'Osca i del seu districte⁷¹¹. Muṭarrif b. Mūsà, els seus fills i els seus seguidors es sotmeteren i esdevingueren presoners de l'exèrcit. Després [foren conduïts]

---

⁷¹⁰ Cf. § 267, on es diu que era filla de Sanç de Pamplona.

⁷¹¹ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 123.

a Còrdova. [L'emir] quedà satisfet d'°Amrūs, i s'alegrà de la seva utilitat en front dels rebels.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 63 a⁷¹².

Després d'arreglar uns desordres a Toledo l'any 873, l'imam* Muḥammad § 270 (...) seguí avançant cap a la Frontera Superior. Aquesta notícia arribà a coneixement d'°Amrūs b. °Umar [b. °Amrūs] -el qual havia fet presoner °Abbās b. °Abd al-Barr⁷¹³- que escriví a la gent d'Osca, tot demanant-los entrar a la ciutat per tal d'oposar-se a Muṭarrif. Els d'Osca hi accediren i hi entrà el divendres 6 de *raḡab* de l'any 259 [9 maig 873]. Muṭarrif, els seus fills i [la resta de] la seva família caigueren en les seves mans i els confiscà tots els béns.

Quan l'imam* Muḥammad estigué a prop seu, °Amrūs sortí cap a ell, bo i portant °Abbās b. °Abd al-Barr sense lligar. Duia el seu estandart i desplegava la seva senyera. Avançà cap a l'imam* Muḥammad amb Muṭarrif i els seus fills. Aquest el rebé amb la indulgència, el perdó per la seva falta i l'agraïment pel que havia fet respecte a Muṭarrif i els seus fills. [Tot seguit] manà que [aquests] fossin presoners de l'exèrcit⁷¹⁴ i l'imam* nomenà °Amrūs governador d'Osca⁷¹⁵.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 35 a.

§ 271 Muḥammad b. Lubb [b. Mūsà b. Qasī] s'alçà i entrà a la ciutat de Saragossa l'any 258 [18 novembre 871-6 novembre 872] en l'època en què els Banū Qasī conqueriren les Fronteres i Tudela i Osca⁷¹⁶. L'imam* Muḥammad algarejà contra la Frontera l'any [2]59 [7 novembre 872-26 octubre 873] per tal d'arreglar la situació

---

⁷¹² Cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 122 123.

⁷¹³ Segons el propi al-°Udrī (cf. GRANJA, *Marca*, § 34) era el governador d'Osca, lleial a l'emir. Cf. també CAÑADA, *Banu Qasi*, 46-48.

⁷¹⁴ GRANJA, *Marca*, § 147, traduí "mandó encerrarles en la prisión de *al-°Askar*" perquè entengué aquest terme com a topònim (que en nota identificà amb Angáscara).

⁷¹⁵ Cf. CAÑADA, *Banu Qasi*, 48; VIGUERA, *Aragón*, 98-99 i MANZANO, *Frontera*, 336 i *infra*.

⁷¹⁶ Cf. *supra*.

i capturà Muṭarrif, tal com esmentarem, si Déu -honrat i ensalçat sia!- vol. La seva acampada davant la ciutat de Saragossa tingué lloc el dimecres 8 de juliol que s'esqueia en el mes de *ramadān*. S'instal·là en el molí d'Abū °Utmān i envià emissaris a la ciutat el divendres, el tercer dia després de la seva arribada, sense haver combatut Muḥammad b. Lubb ni haver-se acostat a les muralles de la ciutat. Després, l'imam* Muḥammad partí cap a Osca i cap a Egea/Chía ? (*Šayyah*)⁷¹⁷ sense haver pogut emparar-se de Saragossa. Muḥammad b. Lubb hi continuà com a amo i senyor.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 63 b.

§ 272 L'acampada de l'imam* Muḥammad davant la ciutat de Saragossa havia tingut lloc en aquest any [257/29 novembre 870-17 novembre 871]⁷¹⁸, el dimecres 8 de juliol, que s'esqueia en el mes de *ramadān*⁷¹⁹. Acampà junt al molí d'Abū °Utmān i envià emissaris a la ciutat el divendres al cap de tres dies de la seva arribada. Després entrà a Osca. Però, abans d'això, ja s'havia produït la sortida de Lubb, Furtūn i Ismā°il, fills de Mūsà b. Mūsà [b. Qasī], amb les seves mainades cap a Osca, vint i dos dies després de què Muṭarrif b. Mūsà fora capturat. Feren algarades i intentaren l'alliberament de Muṭarrif, però no aconseguiren el que s'havien proposat⁷²⁰.

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 332.

§ 273 L'emir recorregué la Frontera Superior⁷²¹, tot perseguint els Banū Mūsà persistentment i oprimint-los fins que °Abd Allāh b. Ḥalaf b. Rāšid, governador de

---

⁷¹⁷ Identificat per GRANJA, *Marca*, § 55; per LABARTA, *Referencias a las Cinco Villas en época musulmana*, "Boletín del Centro de Estudios Suessetanos" (Cinco Villas), n° 4 (noviembre 1983), 13-16, i per VIGUERA, "Las Cinco Villas en la Frontera Superior de al-Andalus", *Actas de las II Jornadas de estudios sobre las Cinco Villas*, Ejea de los Caballeros, 1988, 24, amb Egea de los Caballeros, però, d'acord amb BALLESTÍN, *Š.yya-Egea de los Caballeros / Chía*, pot tractar-se de l'actual Chía (actual partit judicial de Boltaña, a Osca, uns setze kilòmetres al sudoest de Benasque).

⁷¹⁸ Aquesta data és errònia i ha de corregir-se per 259/873 (cf. *infra* i la nota següent).

⁷¹⁹ Efectivament, el ramadà de l'any 259 /873 coincidí amb el mes de juliol i no pas el del 257/871.

⁷²⁰ Cf. CAÑADA, *Banu Qasi*, 46.

⁷²¹ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 99.

Barbaṭāniya*, s'emparà d'°Ismā'īl b. Mūsà, senyor de la fortalesa de Montsó⁷²².

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 63 c.

§ 274 Quan l'imam* Muḥammad tornà [a Còrdova], ordenà la crucifixió de Muṭarrif b. Mūsà i fou crucificat⁷²³ a Còrdova en el camp de Muṭarrif. Això succeí el divendres dia 8 de *dū l-qa'da* de l'any 259 [5 setembre 873]. Per això el camp és digué "camp de Muṭarrif".

estiu 874

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 341⁷²⁴.

§ 275 Aquest any 260 [27 octubre 873-15 octubre 874] sortí en l'asseifa contra Saragossa i, després, contra Pamplona, l'infant al-Mundir b. Muḥammad, essent-ne l'alcaid Hāšim b. °Abd al-°Azīz [al-Ḥālidī]. Començà per Saragossa⁷²⁵, on saquejà totes les collites que tingué a l'abast, destruí els seus sembrats i talà tots els arbres que va poder. Transportà la major part dels aliments aconseguits cap a Osca i prosseguí cap a Pamplona.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 35 b.

§ 276 Algarejà l'infant al-Mundir fill de l'imam* Muḥammad l'any 260 [27 octubre 873-15 octubre 874] i l'alcaid de la tropa era Hāšim b. °Abd al-°Azīz [al-Ḥālidī]. Acamparen en la ciutat de Saragossa i la combateren; l'exèrcit cremà els sembrats i talà els fruiters de les hortes del raval i d'altres [llocs]. D'allà partiren cap a Pamplona i tornaren a Còrdova sans i estalvis.

---

⁷²² El text segueix narrant l'execució de Muṭarrif i els seus fills a Còrdova i l'episodi protagonitzat pel seu secretari, al-Aṣbahī, que fou perdonat però que va preferir la mort i que recollí també IBN °IDĀRĪ (cf. MILLÀS, *Textos*, § 122).

⁷²³ Juntament amb els seus fills Muḥammad, Mūsà i Lubd (cf. § 70).

⁷²⁴ Cf. MILLÀS, *Textos*, § 122, on IBN °IDĀRĪ situa aquesta operació de càstic un any abans.

⁷²⁵ En mans de Muḥammad b. Lubd b. Mūsà b. Qasī (cf. § 271 i VIGUERA, *Aragón*, 100).

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 333-334.

§ 277 L'emir Muḥammad havia perdonat Ismā'īl b. Mūsà, germà de Muṭarrif, el comprometé amb juraments i el deixà lliure juntament amb un grup dels seus. Governà diverses fortaleses de la Frontera bo i confirmant la seva obediència, però no tardà en violar el seu compromís amb ell, anant-se'n a la fortalesa de Montsó. °Abd Allāh b. Ḥalaf b. Rāšid (el que féu possible que l'emir Muḥammad s'emparés d'ell), com que havia esdevingut gendre d'Ismā'īl en casar-se amb la seva filla, el convidà quan tingué un fill d'ella, l'agafà i el matà. Després s'emparà de la ciutat de Barbastre, d'Alquézar i de tot el territori de *Barbaṭāniya**; el tancà fermament i fou gran la seva maldat.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 32-33.

§ 278 Ismā'īl [b. Mūsà b. Mūsà b. Qasī] trencà els pactes; les campanyes en contra seu sovintejaren i els exèrcits [lleials a l'imam*] recorregueren les seves terres. Després es replegà a Lleida i el governador de *Barbaṭāniya**, °Abd Allāh b. Ḥalaf b. Rāšid, l'encalçà al castell de Montsó. Les tropes que havien fet l'algarada l'entregaren a l'imam* Muḥammad l'any 259 [7 novembre 872-26 octubre 873], que, en finalitzar l'asseifa, el deixà en llibertat⁷²⁶.

Ismā'īl anà a la fortalesa de Montsó i se les compongué amb °Abd Allāh b. Ḥalaf b. Rāšid per tal d'emparentar-s'hi. Així, °Abd Allāh b. Ḥalaf el casà amb la seva filla Sayyida, amb qui tingué un noi, de nom Muḥammad, i trencà l'obediència a Montsó. [Ismā'īl] convidà °Abd Allāh b. Ḥalaf i els seus fills a la festa de la seva primera tallada de cabells (*°aqīqa*)⁷²⁷ i, en arribar a Montsó ell i els seus fills, que

⁷²⁶ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 98-99 i MANZANO, *Frontera*, 336.

⁷²⁷ Cf. D. BRAMON: "El rito de las fadas. Pervivencia de la ceremonia preislámica de la *°aqīqa*", *Actes du III Symposium International d'Etudes Morisques*, Zaghuan 1987, I, 33-37 i ID, "Las estrenas, muestra de sincretismo mediterráneo", *I Congreso Mediterraneo de Etnología Histórica. A identidade Mediterrânica*, Lisboa 1993, III, 335-341.

eren vuit -i ell el novè-, Ismā'īl b. Mūsà els traí i els féu empresonar⁷²⁸.

En saber que l'imam* Muḥammad es dirigia en asseifa contra seu, entrà a Osca i matà °Abd Allāh b. Ḥalaf i a tots els seus fills i s'emparà del seu país, Barbastre, d'Alquézar i de tota la *Barbāṭaniya**.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 63 d.

§ 279 Continuà el govern d'°Amrūs sobre Osca i rebé una ordre escrita de l'imam* Muḥammad per tal que [re]construís la muralla de la ciutat, l'any 261 [16 octubre 874- 5 octubre 875]⁷²⁹.

abril 875

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 64 a.

§ 280 °Amrūs morí a Osca el dimecres, entre les dues [darreres] oracions canòniques, en el mes de *raġab*, és a dir, quan havien transcorregut 11 dies d'abril de l'any 262 [11 abril 875]. Quan morí °Amrūs b. °Umar [b. °Amrūs], el succeí els seu fill Mas°ūd⁷³⁰. L'imam* Muḥammad el nomenà pel mateix que havia fet amb el seu pare. La seva conducta fou recta i la seva obediència fou sincera; any rera any enviava [a Còrdova] tot allò a què s'havia compromès el seu pare i continuà en el govern d'Osca fins el mes de *ramaḍān* de l'any 273 [30 gener- 28 febrer 887].

[Però] digué °Īsà b. Aḥmad al-Rāzī:

He vist en les *Cròniques de la Frontera*⁷³¹ que, en morir °Amrūs b. °Umar [b. °Amrūs], governà Osca en el seu lloc el seu cosí patern, °Umar b. Zakariyyā b. °Amrūs, perquè el seu germà Zakariyyā b. °Umar llavors era presoner d'°Abd Allāh b.

---

⁷²⁸ Al-°Udrī torna a referir-se a aquest episodi en parlar dels rebels d'Osca i afegeix que, a la mort de Ḥalaf b. Rāšid el succeí el seu fill °Abd Allāh b. Ḥalaf b. Rāšid, a qui reconegueren la major part dels habitants de la Frontera, mantinguent-se independent al llarg de vint i un anys (cf. GRANJA, *Marca*, § 157).

⁷²⁹ Cf. SOUTO, "Un pasaje de al-°Udrī acerca de la [re]construcción de la muralla de Huesca en el año 261/874-875: observaciones y precisiones", *Actas del XVI Congreso de la UEAI*, Salamanca 1995, 499-507.

⁷³⁰ Cal corregir aquesta notícia, segons el paràgraf següent.

⁷³¹ Cf. la nota corresponent a § 235.

Abī Ḥadīda a la fortalesa de Montsò, quan aquest estigué allà. Hi havia acudit per tal de recolzar-lo, però [aquell] el traí i l'empresonà. Quan es consolidà el govern d'°Umar b. Zakariyyā a Osca i °Abd Allāh b. Abī Ḥadīda estigué segur de que Zakariyyā b. °Umar no li era útil en presó, l'alliberà. [Aquest] aconseguí d'arribar a la fortalesa d'Alquézar, anomenada dels Banū Ḥalaf⁷³², a *S.rṭāniya**, i hi entrà.

877-878

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 64 b.

§ 281 L'any 264 [13 setembre 877-2 setembre 878], Zakariyyā b. °Umar atacà de nit la gent d'Osca i se'n emparà, perquè °Umar b. Zakariyyā se'n havia ausentat per tal d'anar a la fortalesa de Bolea (*Yulūyu*)⁷³³.

estiu 878

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 385.

§ 282 Aquest any 264 [13 setembre 877-2 setembre 878] sortí en l'asseifa cap a Pamplona l'infant al-Mundir, fill de l'emir Muḥammad. La comanava el visir Muḥammad b. Ġahwar. Començà per Saragossa, la recorregué, destruí els sembrats que trobà i arrasà les seves vivendes. Després anà cap a Tudela⁷³⁴.

estiu 879

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 392.

§ 283 Aquest any 265 [3 setembre 878-22 agost 879] sortí en l'asseifa contra la Frontera Superior l'infant al-Mundir, fill de l'emir Muḥammad. Assetjà Saragossa, recorregué els restants llocs [dominats] pels Banū Qasī i s'internà pel seu territori tot

---

⁷³² És a dir, dels descendents de Ḥalaf b. Rāšid (cf. §§ 233 i 278 i MANZANO, *Frontera*, 94).

⁷³³ GRANJA, *Marca*, § 166, anota que aquest topònim, malgrat no tenir diacrítics en l'edició àrab, pot llegir-se així i que aquest castell és citat amb el nom de Tolia en la *Crònica del Moro Rasis*. VIGUERA, *Aragón*, 105, l'identificà amb Bolea. Cf. també MANZANO, *Frontera*, 106.

⁷³⁴ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 101.

destruïnt llurs aliments i assolant llurs vivendes. Després voltà per [les terres] dels enemics de Déu i arrasà llurs sembrats⁷³⁵.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 33 a.

§ 284 En aquest mateix any [265/878-879] algarejà al-Mundir, fill de imam* Muḥammad contra Ismā°īl b. Mūsà. S'instal·là a Saragossa i el combaté, tot talant els seus arbres, destruïnt els sembrats i cremant els llocs per on passava.

estiu 881

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 399.

§ 285 Aquest any 267 [12 agost 880-2 juliol 881] sortí en l'asseifa contra Saragossa el visir i alcaid Hāšim b. °Abd al-°Azīz [al-Ḥālidī]⁷³⁶. L'assetjà molt durament, s'emparà dels seus ravals i talà els seus arbres.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 33 b.

§ 286 Després, l'any 267 [12 agost 880-2 juliol 881], l'algarejà Hāšim b. °Abd al-°Azīz [al-Ḥālidī].

primavera 882

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 33-34⁷³⁷.

§ 287 Quan arribà l'any 268 [1 d'agost 881-21 juliol 882] sortí en l'asseifa al-Mundir, fill de l'imam* Muḥammad cap a Saragossa, essent el seu alcaid Hāšim b. °Abd al-°Azīz [al-Ḥālidī]. Acampà a l'oest de la ciutat de Saragossa i els enviats d'Ismā°īl [b. Mūsà b. Qasī] sortiren el dimecres 8 de *dū l-qa°da* [30 maig 882] de l'esmentat any per tal de negociar la pau (*ṣulḥ*). El *fatà** Raydān es dirigí cap a Ismā°īl b. Mūsà com a

---

⁷³⁵ Cf. a GRANJA, *Marca*, § 45; a CAÑADA, *Banu Qasi*, 53-54 i a VIGUERA, *Aragón*, 101 la notícia de l'atac a diversos pobles del Jalón durant dotze dies i la prossecució de la campanya cap a Tudela.

⁷³⁶ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 101.

⁷³⁷ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXIII i §§ 125 i 126.

enviat per tal de concloure el tractat i, tot seguit, hi anà °Ubayd Allāh b. Yaḥyà b. Abī °Īsà, amb altres alfaquís, per a confirmar-ho. Però Ismā°īl no estigué d'acord amb les condicions estipulades i l'asseifa avançà contra ell [l'endemà] dijous. Acamparen prop de la ciutat i començaren a talar els fruiters amb les seves pròpies mans. La lluita fou molt forta; els de Saragossa quedaren derrotats i els seus ravals destruïts. Després el combat prosseguí, hi hagué molts morts i es cremaren moltes vivendes, de manera que no es patí a la Frontera cap atac més dur que el d'aquella asseifa ni tan perjudicial⁷³⁸.

IBN AL-ATĪR, *al-Kāmil*, VII, p. 369.

§ 288 Aquest any [268 / 1 d'agost 881-21 juliol 882] Muḥammad b. °Abd al-Raḥmān, emir d'al-Andalus, envià un exèrcit amb el seu fill al-Mundīr contra els [Banū Qasī] revoltats. Es dirigí cap a la ciutat de Saragossa, arrasà els seus sembrats i devastà el seu territori. S'apoderà de la fortalesa de Rueda de Jalón (*Rūṭa*)⁷³⁹, on féu presoner °Abd al-Wāḥid al-Rūṭī⁷⁴⁰, que era un dels homes més esforçats del seu temps, es dirigí cap a la plaça forta (*dayr*)⁷⁴¹ de Borja (*T.rūḡa*)⁷⁴² i cap al país de Muḥammad b. Murakkib b. Mūsà⁷⁴³ i humilià ambdós amb les seves algarades.

---

⁷³⁸ Noti's, però, la que ciutat seguí en mans dels rebels.

⁷³⁹ Millàs (XXXIII i § 126) identificà amb Rueda de Jalón, amb interrogant. Cf. SOUTO, *El poblamiento*, 141-143, on s'estudia el problema de la possible confusió d'aquesta població amb la de Roda d'Isàvena, població que MARTÍ, *Territoria*, 54, creu, per contra, que fou l'atacada en aquesta ocasió.

⁷⁴⁰ Cf. § 295.

⁷⁴¹ Millàs, en la traducció del fragment d'al-Nuwayrī (cf. *Textos*, § 126) on també hi figura el terme *dayr*, el traduí per "encontorns". *Dayr* significa "convent" o "monestir"[cristià] (cf. D. SOURDEL, "dayr", *Et*, II, 200-202) i, per progressiva contaminació, passà a significar "taberna" (i així figura en Abū Nuwās, Ibn Šuhayd, Ibn Quzmān, etc. i en el *Vocabulista in arabico*); però quan el terme s'utilitza com a topònim, vol dir "village or fortified house", segons el diccionari de GROOM.

⁷⁴² CODERA, *Estudios críticos*, VII, 231-232, identificà aquesta població amb Borja (amb interrogant). Identifico com Millàs (XXXIII i § 126), LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 208-209, Viguera i altres, però assenyalo que el mateix Ibn al-Atīr parla en un altre passatge de Borja (cf. *al-Kāmil*, VII, 7-9) i escriu *Barḡa*.

⁷⁴³ Aquest *nasab** de Muḥammad b. Lubd b. Mūsà (nét de Mūsà b. Mūsà b. Qasī, segons Lévi-Provençal), no figura en els altres fragments que al·ludeixen als mateixos successos.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 132 a.

§ 289 L'any [2]68 [1 d'agost 881-21 juliol 882] l'emir Muḥammad envià el seu fill al-Mundir a combatre els [Banū Qasī] revoltats. Es dirigí cap a Saragossa, l'assetjà i arrasà els seus districtes. Conquerí la fortalesa de Rueda de Jalón (*Rīta*) i després s'encaminà a la plaça forta de Borja (*dayr B.rūḡa*) on estava Muḥammad b. Lubb b. Mūsà [b. Qasī].

IBN AL-ATĪR, *al-Kāmil*, VII, p. 369-370⁷⁴⁴.

§ 290 [L'exèrcit emiral] s'encaminà, després⁷⁴⁵, a la ciutat de Lleida i a [Castelló de] Farfanya ? (*F.rṭāy.na*)⁷⁴⁶, on hi havia Ismāʿīl b. Mūsà [b. Mūsà b. Qasī], i el combaté. Ismāʿīl es sotmeté a l'obediència, deixà la revolta i entregà ostatges⁷⁴⁷. L'exèrcit es dirigí a la ciutat de ? (*.n.q.ra*)⁷⁴⁸, que era en poder dels politeistes, on conquerí fortaleses i se'n tornà.

---

⁷⁴⁴ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXIII-XXXIV i § 127.

⁷⁴⁵ L'edició que treballà Millàs (cf. *Textos*, § 127) situa aquesta marxa l'any 270 [11 juliol 883-29 juny 884]. Aquí figura immediatament després dels fets ocorreguts l'any 268 (1 agost 881-21 juliol 882).

⁷⁴⁶ Tornberg edità aquest text bo i establint la lectura *Qarṭāḡanna*/Cartagena i deixant la grafia *F.rṭāy.na* com a variant. Millàs llegí *Qarṭaniya* en al-Nuwayrī (*Textos*, § 126) i traduí per Cerdanya, amb interrogant. Segons VIGUERA, *Aragón*, 102, el terme ha de correspondre a *Barbaṭāniya**. Amb totes les reserves que aconsellen unes grafies tan dispars, podria tractar-se de [Castelló de] Farfanya (Noguera), amb un conjunt fortificat impressionant i d'època islàmica, avui molt malmès, format pel castell pròpiament dit, la muralla i una torre aïllada, situada a un 80 m. al nord i que serviria de guaita i de control de la vall del Farfanya (cf. J. GIRALT, *Catalunya Romànica*, XVII, 342-344, que data altres elements d'aquest conjunt en època feudal).

⁷⁴⁷ És sabut que els ostatges eren allotjats a una casa de la Porta del Pont de Còrdova i que allà eren instruits. El cadí Umayya b. ʿĪsà els sentí recitar poemes del cèlebre guerrer preislàmic ʿAntara b. Šaddād i renyà al mestre que els hi ensenyava perquè amb això contribuïa a fer créixer el valor en gent que, en el futur, podien ésser enemics i li recomanà que recitessin poesia bàquica que no els animaria a la guerra (cf. VERNET, *El islam en España*, Mapfre, Madrid 1993, 35).

⁷⁴⁸ A l'edició que treballà Millàs (cf. *Textos*, XXXIV i § 127) l'alif inicial no duia *ḥamza* ni hi havia cap punt diacrític a la consonant aquí escrita com a *lnūnl*. MARTÍ, *Col·lecció diplomàtica*, 52, creu que es tracta de Cardona i que l'emir "obtení la submissió d'Ismāʿīl b. Mūsà a la ciutat del Segrià i conqueriria alguns castells, potser a la Segarra". Cf. a ABADAL, *Dels visigots*, I, 309-321, i a HC, II, 196-198 i 222-231 l'abast de l'obra repobladora del comtat de Barcelona (amb mapes inclosos) entretant, si bé BENET, *Castells i línees*, esp. 384, discrepa, tot escrivint que "anà molt més enllà de la línia de Montserrat-Cardona". En tots aquests casos, la identificació amb Cardona seria possible, però cal notar que la grafia és tan corrupte i tan diferent de la d'Ibn Ḥaldūn (cf. § següent) que la dificulta seriosament.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 132 b.

§ 291 [L'exèrcit emiral] es dirigí a la ciutat de Lleida i a ? (*Q. rīāğ. na*)⁷⁴⁹. Després penetrà en territori enemic (*dār al-ḥarb*), als districtes d'Àlaba i *al-Qilā'* (els Castells) i se'n tornà. *es desvià cap*

tardor 882

AL-ʿUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 34 a.

§ 292 Després, Ismāʿīl [b. Mūsà b Qasī] féu una sortida amb els seus nebots⁷⁵⁰ amb la intenció de lluitar contra Muḥammad b. Lubb [b. Qasī]. Quan arribaren a Calahorra (*Qalahurra*), tingueren un encontre amb ell, que els derrotà i capturà Ismāʿīl b. Mūsà i els seus nebots i els retingué fins que Ismāʿīl li entregà Saragossa, Tudela i Valtierra (*Baltayra*) i arrodoní el seu territori. Els capturà el divendres 10 de *ğumāda* I de l'any 276 [*sic*, per 270/ 15 novembre 882], i eren: Ismāʿīl b. Mūsà i Ismāʿīl i Lubb, fills de Furtūn b. Mūsà⁷⁵¹.

883-884

AL-ḤIMYARĪ: *Kitāb al-rawḍ*, § 157 d⁷⁵².

§ 293 La ciutat de Lleida havia estat derruïda i despoblada i Ismāʿīl b. Mūsà b. Lubb

---

⁷⁴⁹ Cf. § anterior.

⁷⁵⁰ Cf. GRANJA, *Marca*, § 49, que corregeix amb aquest terme el de "cosins" que figura en el text.

⁷⁵¹ Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 208-209; CAÑADA, *Banu Qasi*, 55-59 i VIGUERA, *Aragón*, 102 que afegeixen dades a partir de la *Chronica Albeldensis continuata*. Aquesta informa que les relacions entre Ismāʿīl i el seu nebot, Muḥammad, es malmenaren perquè aquest envejava els contactes d'Alfons III amb els fills de Furtūn, cosins seus, i amb el seu oncle, Ismāʿīl. En segon lloc, narra una nova campanya, comanada per l'infant al-Mundir i Hāšim b. ʿAbd al-ʿAzīz al-Ḥālidī, l'any 883, cap a la Frontera. Castigaren Saragossa durant dos dies, sense aconseguir entrar-hi i seguiren després cap a Tudela i Tarassona.

⁷⁵² Cf. MILLÀS, *Textos XXXIV* i §§ 128 i 129.

b. Qasī [re]construí els seus edificis l'any 270 [11 juliol 883-28 juny 884]⁷⁵³.

884-885

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 20⁷⁵⁴.

§ 294 Quan Saragossa, metròpoli d'aquesta Frontera, passà sota el poder de l'emir Muḥammad ho féu per mitjà del seu visir i alcaid, Hāšim b. °Abd al-°Azīz [al-Ḥālidī], perquè aquest la comprà⁷⁵⁵ a Muḥammad b. Lubb [b. Mūsà], un dels emirs⁷⁵⁶ dels Banū Qasī, conegut per ... ¿l'ajut que donà al seu sogre?⁷⁵⁷ Raimon (*Raymund*),

---

⁷⁵³ Els dos textos anteriors també segueixen explicant que Ismā'īl b. Mūsà començà a fortificar Lleida i que el senyor de Barcelona reuní tropes per tal d'impedir-li-ho (cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 128 i 129). Cal notar que MARTÍ, *Col·lecció diplomàtica*, 52, creu que Guifré fou derrotat l'any 884 previsiblement a Artesa de Segre. Es basa en la desaparició de notícies sobre el bisbe d'Urgell, Galderic, des de llavors, mentre que, l'any 886 ja es documenta el bisbe intrús Esclua (cf. també ABADAL, *Els temps*, 91-92, que, si bé no identifica el lloc de la derrota, conclou que Ismā'īl "no portà les coses més enllà de l'escarment ..., però Guifred tampoc no pogué avançar més en les seves repoblacions").

⁷⁵⁴ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXIII i § 124, que diu: "I quan era Saragossa capital d'aquesta frontera (la superior), en el regnat de l'emir Muḥammad, i tenia per visir l'alcaid Hāšim b. °Abd al-°Azīz, Ramon, senyor de Pallars, la comprà a Muḥammad b. Lubb, darrer dels Banū Qasī, el conegut per "Mà pacient"?. Això fou l'any 261 [874-875]". Anotà, d'acord amb DOZY, que cal avançar aquesta data 10 anys més tard.

⁷⁵⁵ DOZY, *Recherches*, I, 216-217, tot referint-se a aquest mateix fragment d'Ibn Ḥayyān, entengué que qui comprà Saragossa fou Ramon de Pallars. Afegí que el comte féu un mal negoci perquè, segons Ibn Ḥaldūn (cf. § 296), la ciutat fou recuperada el mateix any 884 per Hāšim b. °Abd al-°Azīz, en nom de l'emir. Millàs interpretà aquest passatge de la mateixa manera que Dozy. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 211, escriu que la venda fou formalitzada amb la mediació del comte Ramon de Pallars, cunyat del rebel Muḥammad b. Lubb. ABADAL, *Catalunya carolíngia*, III, 116-117, seguí Millàs, criticà la interpretació de Lévi-Provençal i aportà i acceptà la de SÁNCHEZ ALBORNOZ, *Alfonso III y el particularismo castellano*, "CHE", XIII (1950), 52, que transcriu tot seguit: "[Muḥammad b. Lubb] ante la negativa de Alfonso III a aceptar su amistad y ante los ataques de sus condes, se sintió inseguro en Zaragoza, trató de entenderse con el conde de Pallars, y a cambio de una fuerte suma le cedió la plaza. Pero Hāšim llegó a tiempo de malograr el trato, se apoderó de la ciudad por la violencia, y el caudillo de los banū Qasī vio establecida en ella un valí del emir (884-885)". Sánchez Albornoz conclou que només d'aquesta manera es poden conciliar les notícies d'Ibn Ḥayyān i d'Ibn Ḥaldūn. VIGUERA, *Aragón*, 103-104 estableix, d'acord amb el text d'Ibn al-Aṭīr, que la ciutat fou cedida pacíficament per Muḥammad b. Lubb al general Hāšim b. °Abd al-°Azīz al-Ḥālidī l'any 271 / 29 juny 884-17 juny 885, a canvi de deu o quinze mil dinars.

⁷⁵⁶ Millàs, que treballà un text manuscrit, llegí *aḥīran min Banī Qasī* i traduí per "el darrer dels banū Qasī". Sovint s'ha confós aquest Muḥammad I b. Lubb b. Mūsà amb el seu nét i homònim Muḥammad b. Lubb b. Muḥammad, que ocupà Montsó i Balaguer (919) i altres places i que morí assassinat pel comte de Pallars l'any 929. Jo mateixa vaig cometre aquest error a *DHC*, s.v. "Banū Qasī".

⁷⁵⁷ Tal com fa l'editor, Millàs que utilitzà aquest fragment a partir d'un manuscrit, llegí *bi-yad ṣabri-hi Raymund* i traduí per "conegut per *Mà pacient*", amb interrogant. De tota manera, el text sembla corrupte. Es podria substituir per *bi-yad ṣihri-hi*, que el mateix pot significar "sogre" que "gendre"?. Els diversos historiadors

senyor de Pallars. Això succeí l'any 261 [16 octubre 874-5 octubre 875] [*sic*, per 271 / 29 juny 884-17 juny 885]⁷⁵⁸.

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 35 c.

§ 295 A finals d'aquest any 260 [27 octubre 873-15 octubre 874] [*sic*, per 271 / 29 juny 884-17 juny 885] Hāšim b. ^cAbd al-^cAzīz [al-Ḥālidī] anà cap a la Frontera [Superior] i s'hi quedà. Quan arribà el començament de l'any [2]61 [16 octubre 874-5 octubre 875] [*sic*, per 271 / 29 juny 884-17 juny 885] comprà Saragossa⁷⁵⁹ a Muḥammad b. Lubb [b. Mūsà b. Qasī]⁷⁶⁰ per quinze mil ...⁷⁶¹, amb l'ajut del cadí Ḥawšab [b. Salama]⁷⁶², i comprà Rueda de Jalón (*Rūṭat al-yahūd*)⁷⁶³ a ^cAbd al-Wāḥid al-Rūṭī⁷⁶⁴. Muḥammad b. Lubb sortí de Saragossa, que pasà als governadors

---

que s'han ocupat de la relació dels comtes de Pallars amb els Banū Qasī, tampoc no estan d'acord. Així, LÉVI-PROVENÇAL, *His. Esp. Mus.*, IV, 211, creia que Muḥammad b. Lubb era cunyat de Ramon de Pallars, però en el seu quadre genealògic dels Banū Qasī escriu que la filla d'un germà d'aquest Muḥammad, Muṭarrif, es casà amb el comte (i el segueix el *DHC* dient que "Ramon II es casà (c. 904) amb una Banū Qasī, filla de Muṭarrif b. Lubb"). La *HC*, I, 237 només parla de què "Ramon I (mort vers 920) (...) segons Ibn Ḥayyān, fou aliat del Banū Qasī Muḥammad b. Llop".

⁷⁵⁸ Millàs ja anotà (seguint DOZY, *Recherches*, I, 217, que corregí la data d'Ibn Ḥayyān d'acord amb la *Chronica Albeldensis continuata*), que la data correcta és la de 271 (29 juny 884-18 juny 885)" i que això concorda amb el relat d'Ibn ^cIdārī. CAÑADA, *Banu Qasi*, 51 i 60, i VIGUERA, *Aragón*, 103-104 també corregeixen aquesta data donada per Ibn Ḥayyān i situen la compra de Saragossa, d'acord amb Ibn al-Atīr, l'any 271 / 29 juny 884-17 juny 885.

⁷⁵⁹ Cf. el fragment anterior.

⁷⁶⁰ Segons el mateix autor (cf. GRANJA, *Marca*, § 58) l'emir Muḥammad, a canvi, el nomenà governador d'Arnedo, Tarassona i Ġartš, topònim sense identificar, i que, segons CAÑADA, *Banu Qasi*, 61, podria ésser una grafia deformada de Borja.

⁷⁶¹ Hi ha una llacuna al text.

⁷⁶² El text escriu Ḥawšab b. al-Qādī. Cf. GRANJA, *Marca*, § 57, on s'anota, a partir del suggeriment d'al-Ahwānī (que trobà un biografia d'un personatge amb aquest nom) que cal llegir "del cadí Ḥawšab" i VIGUERA, *Aragón*, 103-104, que afegeix que es tracta de Ḥawšab b. Salama. Cal notar, però, que podria ésser una mala grafia del nom Ġawšan.

⁷⁶³ Literalment, "la dels jueus". CODERA, *Estudios críticos*, VII, 231-232, l'identificà amb Rueda de Jalón, amb interrogant. He inclòs i traduït aquest fragment perquè el traductor al castellà (cf. GRANJA, *Marca*, § 57) identificà erròneament aquest topònim amb Roda d'Isàvena. Sobre la confusió d'aquestes dues poblacions cf. SOUTO, *El poblamiento*.

⁷⁶⁴ Cf. § 288, on es diu que encara era a Rueda l'any 881-882.

de l'imam* Muḥammad que no deixaren de succeir-s'hi els dies de l'imam* Muḥammad, d'al-Mundir i d'°Abd Allāh.

IBN AL-ATĪR, *al-Kāmil*, VII, p. 417.

§ 296 [L'any 271/29 juny 884-17 juny 885, l'emir] Muḥammad envià altres tropes amb Hāšim b. °Abd al-°Azīz [al-Ḥālidī] contra Saragossa on es trobava Muḥammad b. Lubb [b. Qasī]. Hašim la dominà, n'expulsà Muḥammad (...) i féu les paus amb ell⁷⁶⁵.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-°ibar*, IV, p. 132 c.

§ 297 Aquest any [2]71 (29 juny 884-17 juny 885) Hāšim b. °Abd al-°Azīz [al-Ḥālidī] es dirigí amb els exèrcits contra Saragossa. L'assetjà⁷⁶⁶ i la conquerí perquè tots es rendiren.

***

AL-MAS°UDĪ, *Murūğ al-°dāhab*, II, p. 8 c⁷⁶⁷.

En el llibre que el bisbe de Girona, Gotmar, regalà al futur al-Ḥakam II l'any 940 es diu que, després de Lluís el Piadós, governà

§ 298 (...) el seu fill Carles [el Gros] (*Qārluh b. Ludrīq*), que fou el que envià presents a Muḥammad b. °Abd al-Raḥmān b. al-Ḥakam b. Hišām b. °Abd al-Raḥmān b. Mu°āwiya b. Hišām b. °Abd al-Malik b. Marwān.

[L'emir] Muḥammad rebia la intitolació d'imam*. El govern de Carles durà trenta nou anys i sis mesos⁷⁶⁸.

---

⁷⁶⁵ D'entre els diversos autors que fan referència al pas de Saragossa a mans de l'emir, aquest autor és qui dóna la data correcta.

⁷⁶⁶ VIGUERA, *Aragón*, 103, creu que la referència a un assetjament és un error d'Ibn Ḥaldūn (cf. el text anterior).

⁷⁶⁷ Cf. MILLÀS, *Textos*, §§ 130 i 131.

⁷⁶⁸ Cf. *infra*.

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, II, p. 130-131.

§ 299 Digué Aḥmad b. Muḥammad al-Rāzī que l'emir Muḥammad, davant dels seus veïns, els reis tirans dels territoris colindants amb al-Andalus, gaudia del seu respecte i temor, [i que] procuraven la pau, la majoria de les vegades, mitjançant presents i ofrenes. D'entre ells, el més partidari d'això era el més gran dels seus tirans, Carles [el Gros] (*Qarluš b. Luḍwiyiq*), senyor d'Ifranġa, el dèspota que seguia la religió cristiana i que era el més important dels monarques francs en poder, el més imponent en autoritat i el de més fama. Era el que havia fet una estàtua del Messies, fill de Maria -Déu els beneixi!- amb els trets que li constaven. Esculpí la seva estàtua amb tres-cents *riṭl*⁷⁶⁹ d'or pur, la incrustà ricament amb jacints i maragdes i la col·locà sobre un tron també guarnit amb magnífiques incrustacions de la mateixa pedreria. L'entronitzà sobre el tron i féu que tota la gent del seu regne l'adorés; després l'entregà al Senyor de l'església d'or⁷⁷⁰, per a què se la guardés.

Quan tornava cap al seu palau, Déu el castigà amb una cefalea permanent que ja no el deixà més fins que expirà⁷⁷¹. El seu govern durà 39 anys i set mesos⁷⁷². (...) Procurava la pau amb l'emir Muḥammad i l'obsequiava amb presents⁷⁷³.

---

⁷⁶⁹ Mesura de quantitat de valor oscil·lant (cf. *EI*, s. v., III, 1219 i VALLVÉ, *Notas de metrología*, 162-163). El terme ha donat els arabismes *arrelde*, en castellà i *arrátel*, en portugués.

⁷⁷⁰ Ibn 'Idārī (cf. MILLÀS, *Textos*, § 131) afegeix que aquesta església era a Roma, però el seu editor anota que potser es trobava a l'actual sud de França, i, en aquest cas, penso que podria tractar-se d'Elna.

⁷⁷¹ Aquesta notícia permet identificar aquest rei amb Carles el Gros i no amb Carles el Calb, com ha estat fet tradicionalment. En efecte, és sabut que Carles el Gros, nét de Lluís el Piadós, fill de Lluís el Germànic i nebot de Carles el Calb, patí de mals de cap i que, per curar-lo, li varen practicar una trepanació, l'any 887, de la que en sortí molt mal parat (cf. P. RICÉ, *Les carolingiens, une famille qui fit l'Europe*, Hachette, Paris 1983, 211, notícia bibliogràfica que dec a l'amabilitat de L. To, a qui agraeixo el seu ajut en aquesta identificació).

⁷⁷² En realitat, Carles el Gros governà del 884 al 888.

⁷⁷³ Els *Annales Bertiniani* parlen de negociacions entre Carles, rei dels francs, i legats de l'emir (cf. ABADAL, *Comtes*, 33-35).

IBN AL-HAṬĪB, *Kitāb aʿmāl al-aʿlām*, p. 23.

§ 300 En el seu temps, el més gran i més respectat rei d'*Ifranġa* era Carles [el Gros] (*Fardiland*)⁷⁷⁴, que li regalava i l'obsequiava amb presents buscant un objectiu [per tal de complaure'l] de manera com mai no havia fet la seva gent. Aquest rei fou el que es féu [una estàtua] de tres-cents *riṭl*⁷⁷⁵ d'or pur que rodejà de jacints i maragdes, de valor incalculable, i que li construí un tron millor que tot aixó. Congregà tota la comunitat de *Firanġa* per veure-la i després la donà al senyor de l'església d'or.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 132 d.

§ 301 En temps de l'emir Muḥammad era rei de Roma i d'*al-Faranġa* Carles (*F.r.l.bīb b. Lūznīq* [*sic*, per *Ludwīq*]).

---

⁷⁷⁴ Aquesta grafia, evidentment corrupte, figura també a Ibn ʿIdārī i, més distorsionada encara a Ibn Ḥaldūn (cf. el paràgraf següent).

⁷⁷⁵ Cf. la nota corresponent a § 299.

EMIRAT D'AL-MUNDIR

(886-888)

887

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 64 c.

§ 302 Muḥammad b. °Abd al-Malik al-Ṭawīl s'alçà contra [Mas°ūd b. °Amrūs b. °Umar b. °Amrūs] i el matà. Això succeí el 8 de *raġab* de l'esmentat any [6 febrer 887].

[Però digué °Īsà b. Aḥmad al-Rāzī]:

Zakariyyā b. °Umar hi governà [a Osca] fins que morí en el mes de *rabī^c* II de l'any 273 [5 setembre-3 octubre 886].

Quan li arribà la mort, nomenà successor, a Osca, el seu nebot Mas°ūd b. °Amrūs [b. °Umar b. °Amrūs] que romangué set mesos en el govern. Després el matà Muḥammad b. °Abd al-Malik b. °Abd Allāh b. Šabrīṭ, denominat al-Ṭawīl, el dimecres 8 de *šawāl* de l'any 273 [8 març 887]⁷⁷⁶.

IBN ḤĀRIT AL-HUŠANĪ, *Aḥbār al-fuqahā' wa l-muḥaddiṭ īn*, biografia núm. 242.

§ 303 [Abū °Abd Allāh] Malik b. Ma°rūf, de Mèrida/Lleida ? (*Mārida/Lārida*)⁷⁷⁷ (...) morí l'any 264 [28 maig 887-15 maig 888]⁷⁷⁸.

---

⁷⁷⁶ Cf. § 280 (on al-°Udrī dóna dues notícies contradictòries sobre qui fou el successor d'°Amrūs b. °Umar b. °Amrūs: el seu fill Mas°ūd o -abans d'aquest- el seu cosí patern °Umar b. Zakariyyā b. °Amrūs) i VIGUERA, *Aragón*, 104-105.

⁷⁷⁷ IBN AL-FARADĪ, *Tārīḥ 'ulamā' al-Andalus*, biografia núm. 1090, també escriu que era de Mèrida, però AL-HUMAYDĪ, *Ġadwat al-muqtabis*, biografia núm. 806, i AL-DABBĪ, *Buġyat al-multamis*, biografia núm. 1355 (ed. CODERA, núm. 1351) escriuen que era de Lleida.

⁷⁷⁸ MANZANO, *Frontera*, 92-93, considera l'existència d'aquest savi de Lleida com a prova de que aquesta ciutat no estigué despoblada des de la destrucció franca de l'any 800 fins a la reconstrucció del 883-884 (cf. § 293). Cf., al respecte, BALLESTÍN, *Prosopografia*, 69 i MARÍN, *Nómina*, núm. 872. Cal tenir

EMIRAT D'°ABD ALLĀH (888-912)

888

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 36 a.

L'emir Muḥammad havia concedit l'any 884-885 a Muḥammad b. Lubb b. Mūsà, dels Banū Qasī, les fortaleses d'Arnedo, Tarassona i Ġarīš (?)⁷⁷⁹; es mantingué en l'obediència i s'emparà també de la major part de Pamplona. Després

§ 304 (...) L'imam* al-Mundir i l'imam* °Abd Allāh⁷⁸⁰ li renovaren el nomenament sobre les fortaleses esmentades i sobre la ciutat de Tudela. Fortificà Falces (*Fālġuṣ*) i Caparroso (*Qabrūṣ*), s'emparà de Montsó i de Lleida i la seva obediència fou absoluta. [Re]construí les fortaleses de Nájera (*Taġāra*)⁷⁸¹, Gutor (*Ġūytūr*)⁷⁸² i Viguera (*Biqayra*), fent d'aquestes dues últimes un refugi pels presoners [musulmans] que s'escapaven [dels cristians].

---

en compte, però, la possibilitat de que es tracti de la ciutat de Mèrida, si bé en favor de la seva identificació amb Lleida pot contribuir el text de YĀQŪT, *Muġam al-buldān*, I, p. 227, on es situa Fraga, a la jurisdicció de *Mārīda*, sic, clarament, per *Lārīda* / Lleida. Cf. també §§ 327 i 334.

⁷⁷⁹ Cf. la nota corresponent a § 295.

⁷⁸⁰ El text escriu Muḥammad, que corregeixo segons indicació de l'editor.

⁷⁸¹ Identifico segons GRANJA, *Marca*, § 58, n. 2.

⁷⁸² GRANJA, *Marca*, 58, n. 3 escriu que aquest topònim no és àrab i afirma que no es tracta de l'actual Gotor; VIGUERA, *Aragón*, 104, el cita com a Gotor. Segons SOUTO, *El noroeste*, podria correspondre al caseriu, semidespoblat avui, de Gutor, a l'actual província de Logroño.

888-889

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 52⁷⁸³.

§ 305 Aquest any [275/16 maig 888-5 maig 889], la gent de Tortosa, l'extrema de la Frontera Superior, on acaba el domini de l'islam andalusí, sol·licità a l'emir °Abd Allāh que els fes arribar un encarregat (*°āmil*)*; l'emir els hi destinà °Abd al-Ḥakam b. Sa'īd b. °Abd al-Salām, dels Banū °Abd al-Salām -[és a dir], de la gent d'Elvira (*Ilbīra*⁷⁸⁴)- i el [mes de] *šā°ban* d'aquell any [9 desembre 888-6 gener 889] se'n hi anà.

octubre 889

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 34 b.

Ismā°īl b. Mūsà b. Mūsà b. Qasī s'enfrontà a Calahorra amb Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Mūsà b. Qasī que el capturà el 15 de novembre del 883. Quan el deixà en llibertat,

§ 306 Envià Ismā°īl b. Mūsà a la fortalesa de Montsó, on va romandre fins que morí, el 10 de *ḡumāda* II de l'any 276 [10 octubre 889] i hi fou enterrat. Encomanà els seus fills, la seva família i Montsó al seu nebot⁷⁸⁵ Muḥammad b. Lubb⁷⁸⁶77.

889-890

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 87⁷⁸⁷.

§ 307 Digué °Īsà b. Aḥmad [al-Rāzī]: Aquest any [276/6 maig 889-24 abril 890] Ismā°īl b. Mūsà al-Qasawī [b. Mūsà b. Qasī], senyor de Lleida, rebel·lat a la Frontera

---

⁷⁸³ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXIV.

⁷⁸⁴ Es tracta de l'arabització de l'antiga *Illiberis* o Elvira, població molt propera a Granada i capital d'una cora* el territori de la qual corresponia *grosso modo* a l'actual província de Granada (cf. CODERA, *Estudios críticos*, VIII, 10 i J.F.P. HOPKINS, *EP*, III, 1137).

⁷⁸⁵ D'acord amb GRANJA, *Marca*, corregeixo *ibn ibni-hi* que dona el text per *ibn aḥf-hi*.

⁷⁸⁶ Cf. CAÑADA, *Banu Qasi*, 64 i § 292.

⁷⁸⁷ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXIV.

Superior, caigué malalt i es feren càrrec del seu govern els seus fills Mūsà i Muṭarrif, els quals no tardaren en sortir-ne per tal de fortificar el seu districte de *Barbiṭāniya**. De tornada, els sorprengué en un camí una emboscada que els hi havia preparat [l'enemic del seu pare] °Abd al-Malik [b. Muḥammad b. °Abd al-Malik b. °Abd Allāh] b. Šabrīṭ, el conegut per al-Ṭawīl, senyor de la ciutat d'Osca (*Ašqa*). [Aquest] els disputà amb insistència el que posseïen i tingué lloc una dura batalla entre ells; foren derrotats els fills d'Ismā°īl i resultaren morts tres-cents dels seus homes. A continuació, els perseguí a cavall fins que els encalçà: Mūsà fou mort i Muṭarrif capturat; al-Ṭawīl s'emparà de Lleida i *Barbiṭāniya**. El pare d'ambdós, el malalt Ismā°īl, morí en saber-ho⁷⁸⁸ i al-Ṭawīl i Muḥammad b. Lubb [b. Mūsà b. Mūsà b. Qasī] es disputaren el govern del seu districte, si bé convingueren en què acceptarien el que fora decidit per l'emir °Abd Allāh. Li escriviren al respecte i [l'emir] trià Muḥammad b. Lubb nomenant-lo valí, cosa que fou nefasta.

Descripció Anònima, p. 129.

En narrar els fets ocorreguts durant l'emirat d'°Abd Allāh explica que hi hagué moltes revoltes en contra seu a al-Andalus l'any 276 [6 maig 889-24 abril 890]. Entre altres,

§ 308 (...) es revoltaren els Banū al-Muhāġir⁷⁸⁹ a Saragossa i Tortosa, °Abd al-°Azīz [b. °Abd Allāh b. Muhāġir] al-Tuġībī a Lleida⁷⁹⁰ i (...) Ibn °Abd al-Malik a la ciutat de Fraga⁷⁹¹.

---

⁷⁸⁸ Cf. CAÑADA, *Banu Qasi*, 63-64, que data (a partir d'al-°Udrī) la seva mort el 10 d'octubre del 889, i VIGUERA, *Aragón*, 106.

⁷⁸⁹ És a dir, els tuġībís (cf. §§ 63 i 69).

⁷⁹⁰ Cf. la nota anterior.

⁷⁹¹ LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 240-246 fa àmplia menció de les revoltes hagudes en l'emirat d'°Abd Allāh pero, ara com ara, no tinc més informació d'aquesta. Tampoc es mencionen detalls d'aquesta notícia a VIGUERA, *Aragón* ni a MANZANO, *Frontera*.

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 89⁷⁹².

Digué ʿĪsà b. Aḥmad al-Rāzī: Aquest any [276/6 maig 889-24 abril 890]: Mentre el representant del poder central omeia lluitava contra la petita república independent de Pechina, heus aquí que

§ 309 Sunyer [II], comte d'Empúries (*Anbūrs*), del país d'*al-Faranġa*, es presentà amb quinze naus que atracà a la costa d'Almeria, al port de Pechina (*al-Baġġāna*). Moltes de les seves naus, i d'altres, foren incendiades i dispersades durant l'atac, fins el punt que fou mort a la part dragada del port (*al-ḥawḍ*)⁷⁹³ Ḥalaf b. Zuhrī, que era un dels principals [marins (*bahriyyūn*)⁷⁹⁴ de Pechina]. Hi acudiren de nit tots els marins dels voltants d'Almeria i, quan estaven a punt d'arribar-hi, els infidels els espantaren i es replegaren⁷⁹⁵. [Preferiren] pactar la treva, bo i optant pel rescat [dels captius] i [la signatura] d'un conveni comercial que els marins [de Pechina] acceptaren. El pacte es tancà per mitjà del seu senyor, ʿAbd al-Raḥmān b. Muṭarrif [b. ʿAbd al-Raḥmān b. Aṣbaġ al-Ṭāʿī]⁷⁹⁶ al-Ḥāġġ, que havia fet bon efecte a l'infidel (*ilġ*) Sunyer i que anava vestit amb una formosa i bella indumentària, cosa que agradà a l'infidel. L'hi encomanà de fer la pau amb el seu poble i li concedí el que li sol·licitava i el complagué en el que desitjava. Conclós l'afer entre ells i l'infidel des de llavors, aquest se'n anà amb les seves naus⁷⁹⁷.

---

⁷⁹² Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXIV-XXXV, que ho data dos anys més tard.

⁷⁹³ LIROLA, *Poder naval*, 147, tradueix per "el Aljibe" i afegeix que es tracta de l'actual zona de La Chanca.

⁷⁹⁴ Sobre aquests *bahriyyūn* cf. AL-ḤIMYARĪ, *Kitāb al-rawḍ*, s.v. "*Baġġāna*"; LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 223-228; LIROLA, *Poder naval*, 146-147 i 390-392, i BALLESTÍN, *Segmentación de grupos clánicos*.

⁷⁹⁵ Aquest text, a partir de la traducció castellana de J. E. Guráieb, fou inclòs a ABADAL, *Comtes*, 184-185, i ID. *Els temps*, 97-98, amb diverses modificacions; entre altres, la de suposar, en aquest punt, que foren els catalans que "en veure'ls arribar en un nombre tan crescut, deixaren de combatre, cessaren en llurs escomeses".

⁷⁹⁶ És AL-ḤIMYARĪ, *Kitāb al-rawḍ*, s.v. "*Baġġāna*", qui dóna el nom complet.

⁷⁹⁷ ABADAL: *Comtes*, 185, afegeix que Sunyer II d'Empúries no feia sinó continuar la tradició marinera de la seva ciutat, l'últim exponent de la qual fou l'expedició naval del seu antecessor en el comtat, Ermenguer, que l'any 813 sorprengué vora Mallorca una flota sarraïna que tornava de saquejar Còrsega i altres costes i a la qual prengué vuit naus carregades de captius (extreu la notícia dels *Annals reials dels francs*).

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 36 b.

§ 310 El darrer dels valís que hi hagué a Saragossa fou Aḥmad b. al-Barrā' b. Malik [b. Qurašī]. (...) Quan Muḥammad b. °Abd al-Raḥmān b. °Abd al-°Azīz al-Tuġībī vencé Aḥmad b. al-Barrā' b. Malik a Saragossa, i el matà, el dimecres a dotze dies que mancaven per acabar el *ramadān* de l'any 276 [14 gener 890], fent-se amo de la ciutat, el combaté Muḥammad b. Lubb [b. Mūsà b. Qasī]. L'assetjà en el raval i féu instal·lar els exèrcits a l'oest i el sotmeté a un fort setge fins a tal punt que alçà una muralla al voltant de la ciutat de Saragossa, bo i aplegant'hi tots els braços de la gent de la Frontera i distribuïnt entre les edificacions els més lleials⁷⁹⁸.

14 gener 890

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 42 a.

§ 311 Digué °Īsà b. Aḥmad al-Rāzī:

He vist a les *Cròniques de la Frontera*⁷⁹⁹ que Muḥammad [al-Anqar] b. °Abd al-Raḥmān b. °Abd al-°Azīz al-Tuġībī entrà a Saragossa el dimecres després del migdia del divuit de *ramadān* de l'any 276 [14 gener 890]. Aquell dia matà Aḥmad b. al-Barrā' b. Malik b. Qurašī⁸⁰⁰.

---

⁷⁹⁸ El text segueix explicant la mort de Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Mūsà b. Qasī, el setembre o octubre del 898, i afegeix que llavors els seus seguidors cridaren el seu fill Lubb i que aquest sol·licità a l'emir el nomenament de governador de les ciutats de Tudela i de Tarassona, que li fou concedit (cf. GRANJA, *Marca*, §§ 60 i 61).

⁷⁹⁹ Cf. la nota corresponent a § 235.

⁸⁰⁰ Segons el mateix al-°Udrī, quan Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Mūsà b. Qasī abandonà Saragossa després d'haver-la venut a Hāšim b. °Abd al-°Azīz al-Ḥālidī, la ciutat tornà a mans de l'emir Muḥammad I. Durant els emirats d'al-Mundir i °Abd Allāh, aquest Aḥmad b. al-Barrā' exercí de governador de Saragossa (cf. també CAÑADA, *Banu Qasi*, 64-65 i VIGUERA, *Aragón*, 106-107).

estiu ? 891

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 105-106⁸⁰¹.

§ 312 Digué [°Īsà b. Aḥmad al-Rāzī]: Aquest any [278/15 abril 891-2 abril 892] Muḥammad b. Lubb al-Qasawī [b. Mūsà b. Qasī], senyor de la Frontera Superior, derrotà l'enemic en una escomesa que s'hi produí. Obtení una clara victòria. La lluita es perllongà dos dies consecutius i hi va fer una gran mortaldat⁸⁰².

març-abril 892

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 106⁸⁰³.

§ 313 Digué [°Īsà b. Aḥmad al-Rāzī]: Aquest any [278/15 abril 891-2 abril 892], l'emir °Abd Allāh nomenà °Ubayd Allāh b. Muḥammad b. al-°Umar b. Abī °Abda⁸⁰⁴ b. al-°Abbās b. °Abd al-Barr valí de Tortosa, l'extrema oriental del territori d'al-Andalus, en substitució d'°Abd al-Ḥakam b. Sa°īd b. °Abd al-Salam. Això tingué lloc a finals de *dū l-ḥiġġa* de l'esmentat any [finals de març-principis d'abril del 892].

novembre-desembre 893

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 109⁸⁰⁵.

§ 314 Digué [°Īsà b. Aḥmad al-Rāzī]: Aquest any [280/23 març 893-12 març 894] fou destituït °Abd Allāh b. °Abbās b. °Abd al-Barr de la Frontera de Tortosa, l'extrema, i nomenat al seu lloc Mūsà b. Fuṭays, el [mes de] *ramadān* [14 novembre-13 desembre

---

⁸⁰¹ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXV.

⁸⁰² Noti's que no s'esmenta el lloc concret de l'encontre. MARTÍ, *Col·lecció diplomàtica*, 57 apunta que potser hagué d'intervenir en auxili del governador de Tortosa.

⁸⁰³ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXV.

⁸⁰⁴ Sobre els banū Abī °Abda cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hisr. Esp. Mus.*, IV, 187 i les notes de M. °A. MAKKĪ a la seva edició d'*al-Muqtabis*, II, p. 496-497.

⁸⁰⁵ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXV.

893]⁸⁰⁶.

896-897

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 118⁸⁰⁷.

§ 315 Aquest any [283/19 febrer 896-7 febrer 897] Lubb b. Muḥammad [b. Lubb b. Mūsà b. Mūsà b. Qasī] començà la [re]construcció de la fortalesa de Montsó, sobre el riu Cinca (*nahr al-Zaytūn*), al país de *Barṭāniyya** (sic, per *Barbaṭāniya**). Quan aquesta notícia arribà a Muḥammad b. °Abd al-Malik [b. °Abd Allāh b. Šabrīṭ] al-Ṭawīl, senyor d'Osca, que tenia a *Barṭāniyya** un grup de gent del seu districte i dels seus homes, s'alçà en contra seu per tal d'impedir-li-ho. S'inicià la guerra entre ambdós; però Lubb estava en minoria numèrica respecte d'Ibn al-Ṭawīl i fou vençut per aquell. Picat per l'orgull, convocà els seus valedors per tornar-lo a atacar; n'aplegà uns cent quaranta i carregaren contra Ibn al-Ṭawīl, que fou derrotat amb la més terrible ensulsiada. Hi moriren molts dels seus [homes]; altres (entre ells, el seu germà Furtūn b. °Abd al-Malik) foren capturats⁸⁰⁸.

estiu 897

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 126 a⁸⁰⁹.

§ 316 Digué °Īsà b. Aḥmad [al-Rāzī]: Aquest any [284/8 febrer 897-27 gener 898] Lubb b. Aḥmad al-Qasawī [*sic*, per Lubb b. Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Mūsà b. Qasī], senyor de la Frontera Superior, va fer una algarada contra la fortalesa de ? (*Awra*)⁸¹⁰ de la jurisdicció de Barcelona, residència del tirà de Barcelona (*al-*

---

⁸⁰⁶ Sobre la família dels Banū Fuṭays cf. les notes de M. °A. MAKKĪ a la seva edició d'*al-Muqtabis*, II, p. 482.

⁸⁰⁷ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXV.

⁸⁰⁸ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 108.

⁸⁰⁹ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXV.

⁸¹⁰ Aquest topònim ha motivat diverses propostes d'identificació (cf. les esmentades per M. COLL I ALENTORN, *Guifré el Pilós en la historiografia i en la llegenda*, IEC, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, AUSA, Barcelona-Sabadell 1990). Més recentment, A. BENET I CLARÀ, *Mort el comte*

Faranġa). Se'n emparà i la cremà. Castigà l'enemic en trobar-se amb Guifré (*ʿAnqadīr*⁸¹¹ b. *al-Mundir*⁸¹²) [el Pilós], pare de Sunyer (*Šunīr*), comte (*qūmis*) d'aquella regió, a qui derrotà, tot dispersant el seu grup. Lubb, en aquell dia i en l'encontre cos a cos, encertà al tirà Guifré amb una llançada de la qual morí al cap d'uns dies⁸¹³. Déu hi afavorí l'acció dels musulmans. El succeí en el seu càrrec el seu germà [*sic*, pel fill] Sunyer -que Déu el maleeixi!⁸¹⁴.

Guifred a Sampedor ?, "Dovella" (Manresa), 5, 1982, 10-12 i ID., *El lloc de la mort del comte Guifré*, "QEM", any IV, núm. 11, vol. 2 (1987), 19-22, tot basant-se en què la "residència del tirà franc" -que esmenta el text- significa que era propietat comtal i que no pot al·ludir, per tant, a cap castell termenat, l'identificà amb el castell d'Or, als límits de l'antic terme de Manresa (avui de Santpedor); P. BALAÑÀ I ABADIA, *Navès, els musulmans i el comte Guifré I "el Pelós"*, Ajuntament de Navès, Navès 1991, creu que es tracta de l'antic bastió -amb castell i parròquia- d'Odera (pronunciat ja vulgarment Ora) a la Vall d'Ora de Navès (Solsonès) i escriu que "la residència del tirà franc a la qual fa referència el cronista és la pròpia ciutat de Barcelona". Afegeix que la notícia que Ibn Ḥayyān dona tot seguit (la reconstrucció de les defenses de Balaguer -cf. el paràgraf següent-) abona la tesi d'uns fets ocorreguts més a prop del territori islàmic de Lleida i no pas tan a prop de Barcelona (cf. DHC, s.v. "Guifré", que accepta la localització de Balañà). RIU, *L'Església*, 163-164, llegeix Udura i interpreta que Lubb anà "contra Cardona, envaint la vall de l'Aiguadora i destruint el castell d'Udura i, probablement, les esglésies de Gargallà i de Sorba" (si bé no relaciona aquest atac amb les ferides que li produïrien la mort). MARTÍ, *Territoris*, 65; *Concreció territorial*, 250 i *Col·lecció diplomàtica*, 57-58, creu que es tracta d'Egara/Terrassa i afegeix que "el combat degué tenir lloc al Vallès o a les portes de Barcelona mateix, ciutat que fou necessari evacuar i on Guifré Borrell succeí son pare, tal i com, puntualment, ens informa un escrivà de la catedral", tot remetent a A. FÀBREGA, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, 183, que escriu "post reuersionem Barchinonensium". Cf. finalment, BALAÑÀ, *L'islam*, 33, n. 125 i 126.

⁸¹¹ Aquest nom, que apareix molt deformat, ja fou identificat per Martínez Antuña, editor del text àrab. ROVIRA I VIRGILI, *Hist. Nac. Cat.*, II, 204, escriu que consultà aquesta grafia a Millàs i que aquest li indicà que, si els diacrítics eren mal posats en el text àrab (cosa molt probable), podia acceptar-se una lectura *Aguifred* o *Guifred*.

⁸¹² ROVIRA I VIRGILI, *Hist. Nac. Cat.*, II, 204-205, afegeix que "el mot *Almondīr*, que duen molts personatges alarbs, significa 'l'Extraordinari', 'el que no té parió', 'el Brau'. De manera que si aquest nom patern està rectament aplicat (...) resultaria que els moros donaren al pare de Guifré (...) aquell dictat encomiàstic", però cal notar que el terme *al-Mundir* significa "el que avisa", "el que amenaça [a l'enemic]", per la qual cosa, la interpretació de Rovira i Virgili resulta fantasiosa i rebuscada. Cf. també BALAÑÀ, *Balaguer*, 104, que suposa que l'antropònim és una mala grafia d'*al-Qādir b. al-Mundir*, amb significat de "el Poderós, fill del Previngut". VERNET, *El statu quo*, 513, apunta que potser Sunifred d'Urgell-Cerdanya podria ser un comte "godo-mozàrabe que adoptara un doble nombre según actuara cara a los musulmanes o a los cristianos" i relaciona aquesta qüestió amb diversos textos àrabs (cf. §§ 81, 83 i 84) que atribueixen una ascendència àrab als comtes catalans (cf. P. PONSICH, *El problema de l'ascendència de Guifré el Pelós*, "Revista de Catalunya" 23 (1988), 35-44).

⁸¹³ Com és sabut, morí l'onze d'agost del 897. Cf. ABADAL, *Els temps*, 93-94, on s'esmenta "Aura" sense més, i 189-191.

⁸¹⁴ En realitat el succeí el seu fill hereu Guifré Borrell (897-911).

octubre 897

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 126 b⁸¹⁵.

§ 317 [Digué °Īsà b. Aḥmad al-Rāzī:] Lubb b. Muḥammad [b. Lubb b. Mūsà b. Mūsà b. Qasī]⁸¹⁶ començà la construcció de la fortalesa de Balaguer⁸¹⁷, al districte de Lleida, l'extrema, el [mes de] *ramaḍān* [2-31 octubre 897].

estiu 898

IBN AL-FARADĪ, *Tārīḥ °ulamā' al-Andalus*, biografia núm. 618.

§ 318 Ṭāhir b. Ḥazm de Saragossa (...) i [Abū Zakariyyā] Yaḥyà b. °Ā'id [b. Kaysān b. °Abd al-Raḥmān b. Ṣāliḥ] moriren màrtirs en una algarada contra Vic (*Bīḡus*)⁸¹⁸, en el camí de Barcelona (...) Moriren màrtirs juntament amb uns altres trenta combatents.

AL-ḤUMAYDĪ, *Ġadwat al-muqtabis*, biografia núm. 517.

§ 319 Ṭāhir b. Ḥazm, *mawlà** dels omeies, de Tortosa, (...) morí a al-Andalus l'any [2]85 [28 gener 898-16 gener 899] màrtir en combat⁸¹⁹.

---

⁸¹⁵ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXV.

⁸¹⁶ El text és traduït amb lleugeres variants per BALAÑÀ, *Balaguer* 103.

⁸¹⁷ Es tracta de l'avui anomenat castell Formós. Cf. L. DÍEZ CORONEL, *La alcazaba de Balaguer y su palacio árabe del siglo XI*, "Ilerda" XXXIX (1968), 335-354; ID., *Fortificaciones árabes en Balaguer (Lérida), con un palacio del siglo XI*, "Actas del XII Congreso de Arqueología", Zaragoza 1973, 829-832; ESCÓ, GIRALT i SÉNAC, *Arqueología islámica en la Marca Superior de al-Andalus*, Diputación de Huesca, Zaragoza 1988, 20-23; GIRALT, *Fortificaciones andalusines a la Marca Superior: el cas de Balaguer*, Setmana d'Arqueologia Medieval, Lleida 1986, 173-193, i altres treballs d'aquest autor.

⁸¹⁸ LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 258, n. 145; VERNET, *Valle Ebro*, núm. 214; ABADAL, *Els temps*, 94-95 i altres, cregueren que es tractava de l'actual població de Begues. Cf. la polèmica suscitada al voltant d'aquest topònim a *Bigues/Begues (Una recerca controvertida)*, "SOBI", L-LI (juny-desembre 1992), 34-44 (amb articles de P. BALAÑÀ i J. A. RODRÍGUEZ LOZANO). Balañà hi escriu que aquest topònim correspon amb moltes probabilitats a la grafia llatina culta de *Vicus* (Vic) i que s'hi ha produït una confusió entre les lletres *qdf* i *ḡayn*, fàcilment explicable en manuscrits d'escriptura magribina.

⁸¹⁹ AL-DABBĪ, *Buḡyat al-multamis*, núm. 863 (ed. Codera-Ribera, núm. 860), dóna la mateixa notícia amb la data completa, és a dir, l'any 285. MILLÀS, *Textos*, XXXV, cita aquesta notícia a partir d'Ibn °Idārī.

IBN AL-ABBĀR, *al-Takmila*, biografia núm. 2735.

§ 320 [Abū Zakariyyā] Yaḥyà b. °Ā'id b. Kaysān b. °Abd al-Raḥmān b. Šāliḥ, *mawla** de Hišām b. °Abd al-Malik⁸²⁰, de Tortosa, (...) i el seu cunyat, Ṭāhir b. Ḥazm (...) moriren màrtirs en una algarada contra Vic (*Bṛḡuṣ*), en el camí de Barcelona. Caigueren juntament amb ells en el combat uns trenta combatents (...) l'any 285 [28 gener 898-16 gener 899].

898-899

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 127.

§ 321 Aquest any 285 [28 gener 898-16 gener 899] es clogué l'aliança entre el capitost dels malfactors, °Umar b. Ḥafṣūn⁸²¹, i el cap dels criminals, Muḥammad b. Lubb al-Qasawī [b. Muḥammab b. Lubb b. Mūsà b. Mūsà b. Qasī], senyor de la Frontera Superior per unir-se i vèncer l'imam de la comunitat, esforçant-se per extingir la llum del califat i desorientar el poble tot proposant-li la desunió i la calamitat i convocant la guerra civil. Per això s'intercanviaren ambaixades fins que els dos criminals acordaren trobar-se en un determinat paratge de Jaén -del districte d'°Umar b. Ḥafṣūn- per tal de concloure el pacte i posar a la llum pública l'alçament. Però el llibertí Muḥammad b. Lubb no pogué dirigir-se cap a °Umar en compliment de la cita, perquè estava ocupat en la guerra contra °Abd al-Raḥmān [b. °Abd al-°Azīz b. °Abd Allāh b. Muhāḡir] al-Tuḡībī, rebel a la frontera de Saragossa. Per això hi envià el seu fill, Lubb b. Muḥammab b. Lubb [b. Mūsà b. Mūsà b. Qasī], com a delegat seu, que partí amb un nombrós exèrcit fins que atenyé la fortalesa de Capilecha (*Qabīliḡa*), del districte de Jaén. Zakariyyā b. Anīla -el seu missatger amb al maleit [°Umar]- es presentà davant Lubb i l'informà de la seva anada cap a ell; però, mentre estaven en això, arribà a Lubb la notícia de la mort del seu pare, Muḥammad b. Lubb, a la porta de Toledo, contra la que estava algarejant. Persistia en assetjar-la però li arribà la mort, davant la

---

⁸²⁰ En realitat, era *mawla** de la família dels °Ā'id, adscrits al califa Hišām b. °Abd al-Malik (cf. BALLESTÍN, *Prosopografia*, 69-70).

⁸²¹ Cf. M. ACIÉN, *Entre el feudalismo y el islam. °Umar ibn Ḥafṣūn en los historiadores, en las fuentes y en la historia*, Universidad de Jaén, Jaén 1994.

porta, el diumenge, a dotze nits passades del mes de *ramadān* [3 octubre 898]. La mort malbaratà [l'acord] entre ambdós malvats i la seva cooperació contra l'islam i va fer caure del seu lloc a Muḥammad b. Lubb, que partí cap a la seva pàtria, tot desentenent-se [del pactat] amb °Umar b. Ḥafṣūn⁸²².

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 37.

§ 322 Muḥammad b. °Abd al-Malik al-Ṭawīl, senyor d'Osca, havia anat amb provisions [pels assetjats] a Saragossa quan fou assassinat Muḥammad b. Lubb [b. Mūsà b. Qasī] i algarejà les terres planes del raval. Quan Lubb [Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Qasī] estigué instal·lat al raval, marxà cap a Osca amb [un grup dels] seus homes, els deixà emboscats en diversos llocs i envià un petit destacament de genets cap a la porta d'Osca. Muḥammad b. °Abd al-Malik sortí algarejant i s'esforçà en encalçar-los. Els emboscats l'assaltaren i mataren la major part dels que eren amb ell. Muḥammad b. °Abd al-Malik fou capturat i estigué en poder de Lubb fins que el rescataren.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 65-66.

§ 323 Muḥammad b. °Abd al-Malik b. °Abd Allāh b. Šabrīṭ b. Rāšid b. Š.. h, conegut per al-Ṭawīl:

Quan Muḥammad b. °Abd al-Malik s'emparà d'Osca⁸²³, consolidà el seu poder i afirmà la seva autoritat, es mantingué en l'obediència, però les coses s'espatllaren amb el decés de l'imam* Muḥammad i [el] d'al-Mundir. Quan assolí el poder l'imam* °Abd Allāh, li féu arribar per escrit la seva fidelitat i aquest el confirmà com a governador d'Osca i del seu territori.

Quan fou assassinat Muḥammad b. Lubb [b. Mūsà b. Qasī] a Saragossa,

---

⁸²² Cf. CAÑADA, *Banu Qasi*, 68-70.

⁸²³ Tal i com anota GRANJA, *Marca*, § 168, aquest autor és qui dona el nom més complet d'al-Ṭawīl, si bé no es pot llegir el del seu darrer avantpassat consignat. No era, per tant, nét, sinó besnét del muladí Šabrīṭ (tal i com creia LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 249 i n. 147). També es mostra aquí que no heretà el govern d'Osca sinó que s'en emparà (cf. CODERA, *Estudios críticos*, VII, 235-248).

Muḥammad b. ʿAbd al-Malik cuità a reunir gent del seu territori, féu anar els mercaders portant menjar i aliments cap a Saragossa i ell mateix carregà a les seves montures molts queviures i s'hi personà amb els seus homes i els seus fidels. Acampà a la porta de Saragossa i hi introduí els aliments i amb això, Muḥammad b. ʿAbd al-Raḥmān al-Tuġībī recuperà l'alè. Després participà en l'algarada contra les terres planes de Muḥammad b. Lubb i quan Lubb b. Muḥammad hi acudí des de Toledo i acampà en el campament del seu pare davant de Saragossa, aplegà la gent del lloc i anà cap a Osca i en secret darrera seu. De nit, preparà una emboscada allà a prop i a trenc d'alba envià [un grup de] genets en algarada contra la ciutat. Muḥammad b. ʿAbd al-Malik [al-Ṭawīl] sortí al front de la seva cavalleria i insistí en encaçar-los fins que ultrapassà [el lloc on eren] els emboscats. Lubb b. Muḥammad sortí contra ells amb la seva gernació, els rodejaren, en mataren molts i Muḥammad b. ʿAbd al-Malik fou capturat. Això succeí el deu de *šawāl* de l'any 285 [19 d'octubre 898], si bé hi ha qui diu que fou l'any 286 [19 d'octubre 899]. El féu avançar davant seu amb grillons, seguit dels seus fidels, i passaren per la porta de Saragossa d'aquesta manera.

Després fou rescatat al cap de quaranta dies, a canvi de què Muḥammad b. ʿAbd al-Malik li cedís *Barbiṭāniyya** i el districte d'Osca. Només aconseguí de salvar la ciutat, a canvi de donar-li cent mil dinars. Li entregà els cinquanta mil que llavors tenia en efectiu i brides, selles, joies, espases i altres coses i li deixà com hostatge pels altres cinquanta mil [el seu fill] ʿAbd al-Malik, la seva filla, al-Sayyida⁸²⁴, i alguns dels seus cosins. Més endavant hi hagué entre ambdós millors relacions i ʿAbd al-Malik el casà amb Sayyida. En formalitzar-se el contracte matrimonial, Lubb b. Muḥammad li alliberà el seu fill ʿAbd al-Malik i els seus cosins i li retornà totes les jurisdiccions d'Osca, bo i renunciant als cinquanta mil dinars pels quals havia deixat com a hostatges el seu fill, la seva filla i els seus cosins⁸²⁵.

---

⁸²⁴ Tal i com anota GRANJA, *Marca*, § 169, possiblement aquest nom (que en àrab significa "la senyora") equival a *domna*, denominació amb la que és esmentada la seva filla Velasquita a les genealogies del còdex de Roda, si bé cal notar que a continuació figura sense article.

⁸²⁵ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 108-110.

estiu 901

IBN ḤĀRIT AL-ḤUŠANĪ, *Aḥbār al-fuqahā' wa l-muḥaddit īn*, biografia núm. 323.

§ 324 Abū l-Muṭarrif °Abd al-Raḥmān b. Mu°āwiya, de Tortosa, fou un prestigiós alfaquí. Quan el politeisme (*širk*) de Barcelona guerrejà contra Tortosa, hi morí -Déu tingui misericòrdia d'ell!- amb els seus fills. Això succeí l'any 288 [26 desembre 900-15 desembre 901].

IBN AL-FARADĪ, *Tārīḥ °ulamā' al-Andalus*, biografia núm. 783.

§ 325 Abū l-Muṭarrif °Abd al-Raḥmān b. Mu°āwiya, de Tortosa, fou un prestigiós alfaquí al que mataren els cristians (*rūm*)⁸²⁶ l'any 288 [26 desembre 900-15 desembre 901] (...) però diu al-Rāzī que morí a Pamplona⁸²⁷ l'any [2]87 [7 gener-25 desembre 900].

AL-ḤUMAYDĪ, *Ġadwat al-muqtabis*, biografia núm. 615⁸²⁸.

§ 326 [Abū l-Muṭarrif] °Abd al-Raḥmān b. Mu°āwiya era de Tortosa, una de les fronteres d'al-Andalus, i morí en lluita contra els cristians (*rūm*) l'any 288 [26 desembre 900-15 desembre 901]⁸²⁹.

---

⁸²⁶ MILLÀS, *Textos*, XXXV, cita aquesta notícia a partir d'Ibn °Idārī i apunta que el terme cristians al·ludeix a catalans.

⁸²⁷ Cf. VERNET, *Valle Ebro*, núm. 39, que recull aquesta versió.

⁸²⁸ Aquesta biografia és reproduïda exactament igual per AL-ḌABBĪ, *Buġyat al-multamis*, núm. 1043 (ed. Codera-Ribera núm. 1040).

⁸²⁹ VIGUERA, *Aragón*, 110, esmenta un atac d'Alfons III el Magne contra la vall de Borja "hacia el año 900" amb tropes de "Galicia, Álava y Los Castillos (*al-Qilā'*), a las que se unieron también soldados de Pamplona". La historiografia catalana no registra cap atac en la data del text, per la qual cosa, o bé es tracta d'una notícia que cal referir a Pamplona o bé es tracta d'un atac català, fins ara desconegut, a la ciutat de Tortosa (cf. el primer d'aquests tres textos que parla explícitament de Barcelona i de Tortosa).

902-903

IBN ḤĀRĪT AL-ḤUŠANĪ, *Aḥbār al-fuqahā' wa l-muḥaddit īn*, biografia núm. 329.

§ 327 °Abd al-Malik b. Numayr al-Fārisī, de Mèrida/Lleida ? (*Mārida/Lārida*)⁸³⁰, hi fou cap de l'oració uns trenta anys (...) i morí l'any [2]90 [5 desembre 902-23 novembre 903]⁸³¹.

tardor 904

IBN °IDĀRĪ, *al-Bayān al-muḡrib*, II, p. 141⁸³².

§ 328 [Digué °Arīb b. Sa°d:]

El mes de *dū l-ḥiġġa* d'aquest any [291/14 octubre-12 novembre 904] Lubb b. Muḥammad [b. Lubb b. Mūsà b. Mūsà b. Furtūn b. Qasī] sortí contra el Pallars i s'emparà de les fortaleses de Sarroca [de Bellera] ? (*L.ḥrw..ah, sic*, possiblement per *L.ḥrū.qah*) (Pallars Jussà)⁸³³, Aulàs (*Aylās*) (Pallars Jussà)⁸³⁴, Castissent (*Qaštīl Šant*) (Pallars Jussà)⁸³⁵ i Mora [de Peralta de la Sal] (*Mūla*) (Llitera)⁸³⁶. Matà prop

---

⁸³⁰ IBN AL-FARADĪ, *Tārīḥ 'ulamā' al-Andalus*, biografia núm. 815, escriu que era i fou cap de l'oració de Lleida i dóna la data completa de la seva mort. AL-ḤUMAYDĪ, *Ġadwat al-muqtabis*, biografia núm. 639 i AL-DABBĪ, *Buġyat al-multamis*, bigrafia núm. 1083, només diuen que era de Lleida.

⁸³¹ Cf. les anotacions a § 303.

⁸³² Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXV-XXXVI.

⁸³³ Identificat per ABADAL, *Catalunya Carolíngia. III*, 123, però cal tenir en compte que aquest topònim apareix en la documentació cristiana dels segles IX-XI (cf. *Castells Catalans*, VI, 1332-1336 i *Catalunya Romànica*, XV, 459) només com a *pago* o *terme Vellariense*, on es trobava el cenobi de Sant Genís, fundat vers el 840, i *castro de Belera*.

⁸³⁴ Fins ara no identificat, crec que es tracta d'Aulàs, a l'actual municipi d'Espluga de la Serra, que és mencionat *Eulas* l'any 1077 i *Aulas*, el 1084 (cf. COROMINES, *Onomasticon*, q.v.; MADDOZ, *Diccionario*, III, 108; *Castells Catalans*, VI, 1365 i *Catalunya Romànica*, XV, 29 i 50-51).

⁸³⁵ Identificat per ABADAL, *Catalunya Carolíngia. III*, 123.

⁸³⁶ ABADAL, *Catalunya Carolíngia. III*, 123 l'identificà amb Mola de Baro (Pallars Sobirà), però no sembla que hi hagi hagut mai cap fortificació (cf. MADDOZ, *Diccionario*, IV, 31 que no en fa cap esment i *Catalunya Romànica*, XV, 44 on s'assenyala que aquesta en seria l'única menció). D'acord amb MADDOZ, *Diccionario*, s.v. "Peralta de la Sal", on s'esmenten a l'ermita de la Mora les ruïnes d'un castell i del poblat "que se llamò Monmegastre", i amb COROMINES, *Est. Top. Cat.*, II, 116 (on sosté que "la Mola de Baro

de set-cents cristians (*ʿilġ*) i capturà prop de mil presoners⁸³⁷.

906-907

AL-ʿUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 12.

Entre els revoltats muladís* que s'alçaren a l'inici de l'emirat d'ʿAbd Allāh (estiu 888) es féu fort a Tudmīr*, Daysam b. Ishaq i

§ 329 (...) Quan morí Daysam b. Ishaq⁸³⁸, la gent del territori col·locà en el seu lloc els seus dos fills, Umayya i ʿUbayd Allāh, però els esclaus negres (*ʿabīd*) i els francs (*ifrang*)⁸³⁹ es revoltaren contra ʿUbayd Allāh i el mataren. Quedà Umayya, conegut per "el Sagal" (*al-Ṣabī*).

IBN ʿIDĀRĪ, *al-Bayān al-muġrib*, II, p. 143⁸⁴⁰.

§ 330 Aquest any [294/22 octubre 906-11 octubre 907] Muḥammad b. ʿAbd al-Malik [b. ʿAbd Allāh b. Šabrīṭ] al-Ṭawīl es rebelà a la Frontera⁸⁴¹ i entrà en les fortaleses de Barbastre (*Barbašt.r*), Alquézar (*al-Qaṣr*) i *Barbaṭāniyya**.

---

no és cap nom orogràfic sinó el d'un modestíssim molí (que és el que vol dir en el Pallars el mot *mola*) i no hi ha cap motiu per pensar que hi hagi hagut allà algun castell. La Mora de Peralta té realment forma de mola, rodona i espadada, i quasi plana del cim, però amb una eminència en el centre d'aquest. D'ací l'altre nom d'aquest lloc, que antigament s'escrivia *Mamagastre*, *mamma castrī* = fr. *mammelon du château*, i afegeix que l'actual Mora és corrupció de Mola) i ID, *Onomasticon*, s.v. "Móra", crec que es tracta del castell de La Mora de Peralta de la Sal, que era en mans de Muḥammad b. Lubb b. Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Qasī l'any 922 i que el fortificà juntament amb el de Calassanç (cf. § 359).

⁸³⁷ Segons J. Mª LACARRA, *Expediciones musulmanas contra Sancho Garcés*, "Príncipe de Viana" (Pamplona), I (1940), 47, en aquesta ocasió caigué presoner Isarn, el fill major del comte Ramon de Pallars. Reduït a Tudela, no seria alliberat fins catorze anys després pel seu cosí Sanç Garcés I de Navarra (*apud* ABADAL, *Catalunya carolíngia*. III, 123).

⁸³⁸ Segons LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 217 i 274, tenia un exèrcit organitzat i disposava de tropes d'infanteria i d'un 5000 genets, la major part mercenaris, i la seva mort succeí l'any 906.

⁸³⁹ Aquest text corrobora la presència de mercenaris catalans, juntament amb esclaus, com a soldats en els exèrcits andalusins.

⁸⁴⁰ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXVI.

⁸⁴¹ Cf. CAÑADA, *Banu Qasi*, 77 i VIGUERA, *Aragón*, 112.

octubre-novembre 907

IBN ʿIDĀRĪ, *al-Bayān al-muğrib*, II, p. 144 a⁸⁴².

§ 331 Digué ʿArīb b. Saʿd:

El mes de *muḥarram* d'aquest any [295/12 octubre-10 novembre 907] Muḥammad b. ʿAbd al-Malik [b. ʿAbd Allāh b. Šabrīṭ] al-Ṭawīl entrà a la fortalesa de Montsó i a la ciutat de Lleida.

907-908

IBN ʿIDĀRĪ, *al-Bayān al-muğrib*, II, p. 144 b.

§ 332 Digué ʿArīb b. Saʿd:

El mateix any [295/12 octubre 907-29 setembre 908] Muḥammad [al-Anqar] b. ʿAbd al-Raḥmān [b. ʿAbd al-ʿAzīz b. ʿAbd Allāh] al-Tuğībī entrà a la ciutat de Egea/Chía ? (*Šayya*)⁸⁴³.

IBN ʿIDĀRĪ, *al-Bayān al-muğrib*, II, p. 144 c⁸⁴⁴.

§ 333 Digué ʿArīb b. Saʿd:

El mateix any [295/12 octubre 907-29 setembre 908] Muḥammad b. ʿAbd al-Malik [b. ʿAbd Allāh b. Šabrīṭ] al-Ṭawīl sortí [de campanya] contra *Barbaṭāniya**, on s'emparà de moltes fortaleses i féu nombrosos captius.

908-909 ?

IBN ḤĀRĪṬ AL-ḤUŠANĪ, *Aḥbār al-fuqahā' wa l-muḥaddiṭ īn*, biografia núm. 169.

§ 334 [Abū ʿAbd Allāh] Muḥammad b. Aslam [al-Azdī], de Lleida (...) morí l'any

---

⁸⁴² Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXVI.

⁸⁴³ Tradicionalment aquest topònim s'ha identificat amb Egea de los Caballeros, però també pot correspondre a Chía (cf. BALLESTÍN, *Š.yya-Egea de los Caballeros / Chía*).

⁸⁴⁴ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXVI.

296 [30 agost 908-19 agost 909]⁸⁴⁵.

estiu 909

IBN ʿIDĀRĪ, *al-Bayān al-muğrib*, II, p. 144-145.

§ 335 Digué ʿArīb b. Saʿd:

El mes de *ramadān* d'aquest any [296/24 maig-22 juny 909] Muḥammad b. ʿAbd al-Malik [b. ʿAbd Allāh b. Šabrīt] al-Ṭawīl sortí contra el Pallars, on féu gran mortaldat. Se li dirigí un missatger de part dels habitants de la fortalesa de Roda [d'Isàvena] (*Rūṭa*) que desitjaven la pau (*ṣulḥ*) a canvi d'hostatges i de pagar tribut (*ğizya*). Però, en no accedir-hi, fugiren de la fortalesa i l'abandonaren, amb la qual cosa [al-Ṭawīl] avançà cap allà tot destruïnt-la.

També s'emparà de la fortalesa de Montpedrós ? (*Munt Biṭrawš*)⁸⁴⁶, coneguda per Muntanya de les Pedres (*Ġabal al-Ḥiğāra*).

estiu 910 o 911?

AL-ʿUDRĪ, *Nuṣuṣ*, p. 56.

§ 336 El mes de *muḥarram* del 290 [5 desembre 902-3 gener 903]⁸⁴⁷ Muḥammad b.

---

⁸⁴⁵ IBN AL-FARADĪ, *Tārīḥ ʿulamāʾ al-Andalus*, biografia núm. 1145, escriu que morí un any abans i AL-ḤUMAYDĪ, *Ġadwat al-muqtabis*, biografia núm. 24 i AL-ḌABBĪ, *Buğyat al-multamis*, biografia núm. 60, especifiquen que morí a al-Andalus l'any 303 [17 juliol 915-4 juliol 916]. Cf. VERNET, *Valle Ebro*, núm. 135; MARÍN, *Nómina*, núm. 1141 i BALLESTÍN, *Prosopografía*, núm. 74. Aquest savi, nascut a Lleida reforçaria la tesis de MANZANO, *Frontera*, mencionada a § 303.

⁸⁴⁶ Aquesta identificació és deguda a CODERA, *Estudios críticos*, VII, 241-242, on afegeix que deu tractar-se de l'actual santuari de Nostra Senyora de Pedrui, en el terme de la Pobla de Roda (Baixa Ribagorça) i VIGUERA, *Aragón*, 113, i BALANÀ, *Mus. Cat.*, 91 el segueixen (cf. també J. BOIX i POCIELLO, *Catalunya Romànica*, XVI, 383-384). MILLÀS, *Textos*, XXXVI, anota que potser correspon a Sant Salvador de Montpedrós (Llitera) -Sant Salvador de Montpedró a la GEC- i ABADAL, *Catalunya Carolíngia*, III, 39* i 123, assenyala la possibilitat de què es tracti de Soperuny (Alta Ribagorça). Cf. sobre aquest lloc M. A. FONT i ARBÓ, *Catalunya Romànica*, XVI, 308-309).

⁸⁴⁷ Aquesta notícia sembla mal datada. En primer lloc, i tal i com anota GRANJA, *Marca*, § 146, n. 3, sembla estar fora de lloc en el text d'al-ʿUdrī, on hauria de figurar entre les notícies referides a Muḥammad al-Ṭawīl i no pas en la descripció d'Ozca i el seu entorn. En segon lloc, també es fa difícil de creure en l'existència d'una campanya portada a terme en aquesta zona en ple hivern. Des del descobriment d'aquest text (i degut a la coincidència en el nombre de captives obtingudes) s'ha cregut que correspon a la mateixa campanya que s'esmenta a § 338 i que es data l'any 297 (4 setembre 909-8 setembre 910) i, potser també, a la que figura a § 337, datada un any més tard.

°Abd al-Malik [b. °Abd Allāh b. Šabrīṭ b. Rāšid], conegut per Ibn al-Ṭawīl, algarejà contra el Pallars i conquerí la fortalesa d'Urgellia ? (*Awlāya*)⁸⁴⁸ fent-hi més de tres-centes captives. Matà la major part dels seus homes i obtení un gran botí. Després arrasà la fortalesa i incendià el seu raval; de la venda dels presoners aconseguí trenta mil dinars que destinà a la reconstrucció i al millorament de la ciutat d'Osca⁸⁴⁹.

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, 146-147⁸⁵⁰.

§ 337 Aquest any [298/9 setembre 910-28 agost 911] Muḥammad b. °Abd al-Malik [b. °Abd Allāh b. Šabrīṭ b. Rāšid] al-Ṭawīl, senyor d'Osca, a la Frontera, féu algarada⁸⁵¹ i capturà tres-centes captives. Matà la majoria dels homes i, la resta, en fugí de nit. Obtení abundós botí, destruí la fortalesa i cremà llur raval i les seves cases i recorregué la regió tot arrasant-la. En tornà sa i estalvi, bo i portant vuit captives i trenta mil dinars, que esmerçà en la [re]construcció de la muralla d'Osca, en fortificar-la i en posar-la en ordre⁸⁵².

---

⁸⁴⁸ A partir d'*al-Bayān al-muḡrib* (cf. els dos paràgrafs següents) CODERA, *Estudios críticos*, VII, 242 i n. 1, identificà un topònim amb grafia semblant amb Oliola (Noguera). Altres autors (com GRANJA, *Marca*, § 146 o VIGUERA, *Aragón*, 113, accepten (en aquest text) aquesta identificació amb Oliola, però seguit d'interrogant (cf. BENET, *Castells i llines*, 385, n. 50, que dubta d'aquesta identificació). MARTÍ, *Territoria*, 37-83, l'identifica "possiblement [amb] Urgell-Castellciutat" i data aquesta campanya "pel cap d'any del 903" sense fer esment de les notícies que puguin (o no) coincidir amb la mateixa campanya que esmenten *al-Bayān al-muḡrib* i *al-Muqtabis* (cf. els dos paràgrafs següents, on també argumento la identificació que proposo en el text).

⁸⁴⁹ Pel que fa al botí obtingut i a l'ús que se'n féu cf. *infra*.

⁸⁵⁰ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXVI que creu que aquesta notícia correspon a la mateixa campanya esmentada en el paràgraf següent.

⁸⁵¹ Noti's que no s'indica a on es dirigí aquesta campanya.

⁸⁵² Cf. § 337 on es situa a l'hivern de l'any 902-903 una campanya que proporcionà un botí idèntic i que fou destinat a la reconstrucció de la muralla d'Osca.

IBN ʿIDĀRĪ, *al-Bayān al-muġrib*, II, p. 146⁸⁵³.

§ 338 [Digué ʿArīb b. Saʿd:] Aquest any [297/20 setembre 909-8 setembre 910] Muḥammad b. ʿAbd al-Malik al-Ṭawīl sortí [de campanya] contra Bar de Pallars (*Bār Balyāriš*) (Alt Urgell)⁸⁵⁴ i conquerí la fortalesa d'*Urgellia* (*Ūry.wāla*) (Alt Urgell)⁸⁵⁵. S'emparà de tres-centes captives⁸⁵⁶ politeistes i matà molts [homes], tot destruint la fortalesa i incendiant-la.

[Després] es dirigí cap a les de ? (*Ġaltayr*)⁸⁵⁷ (Noguera) i ? (*al-Ġīrān* o *al-*

---

⁸⁵³ Cf. § 336, on al-ʿUdrī data una notícia que sembla correspondre a aquesta mateixa campanya l'hivern de l'any 902-903 i § 337, on Ibn Ḥayyān ho fa l'any 910-911.

⁸⁵⁴ CASTILLA, *Crónica de ʿArīb*, 105, tradueix el terme *Bār* com a nom comú i per "eriales" i així ha estat acceptat pels historiadors que han tractat aquest text. Però, a més a més de què té poc sentit la notícia del saqueig d'uns erms, amb aquesta vocalització no figura ni en els diccionaris d'àrab clàssic ni en els de dialecte andalusí. Crec, doncs, que correspon al topònim Bar, castell esmentat ja com a existent en el *pao Verennetano* el 840 (cf. MARTÍ, *Territoria*, 59) i en altres del 882 (cf. RUF, *Fortificacions*, 103) i del 895 (cf. *Catalunya Romànica*, VI, 306). A 1 160 m. d'altitud i dominant la vall del Segre, fou el centre estratègic del territori *Variense*, al qual va donar nom, i era el lloc de pas de la *Strata Ceretana* que guardava el camí a la Cerdanya.

⁸⁵⁵ CODERA, *Estudios críticos*, VII, 242, identificà aquest topònim amb el castell d'Oliola (Noguera) i el segueixen altres autors, com MILLAS, *Textos*, XXXVI, LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, 250 o LLADONOSA, *Hist. Lleida*, 66, etc. Però penso que es tracta més probablement d'*Urgellia* o *vicus Urgellensis*, antiga infraestructura militar baiximperial que vigilava els passos nord-sud de la Cerdanya, Andorra i el Pallars cap a Lleida (cf. A. VILLARÓ, *Hercules i la ciutat. Un passeig per la història de la Seu*, Caixa de Catalunya, Seu d'Urgell 1995, esp. 36-38 i J. Mª BOSCH, "L'assentament prefeudal (segles IV-VIII)", in *Roc d'Enclar. Transformacions d'un espai dominant (segles IV-XIX)*, Govern d'Andorra, Andorra 1996, 98-109). La identitat *Awlāya/Ūry.wāla* es fonamenta amb els darrers resultats arqueològics a Andorra i a la Seu d'Urgell i en la seva entitat com a nucli gestor ja en època baiximperial. Cal afegir que no es tracta pas de l'antiga *civitas Orgellia*, anomenada Castellciutat des del segle XVI, tal i com s'escriu a *Catalunya Romànica*, VI, 70, perquè no sembla pas que *Urgellia* tingués estatut de *civitas*, si bé fou centre d'un bisbat a l'època visigoda (cf. BENET, *Castells, guàrdies*, 399). Contràriament al que també es diu a *Catalunya Romànica*, VI, 89, les darreres troballes arqueològiques no semblen confirmar una acció de trasllat de Castellciutat a *Urgellia* ni en època visigoda ni en època feudal. L'existència d'una seu episcopal a *Urgellia* és conseqüència de la prèvia existència de funcionaris romans encarregats de gestionar i controlar els passos nord-sud per la Noguera, la Valira i el Segre (cf. C. YAÑEZ i J.Mª BOSCH, *El Roc d'Enclar, entre la decadència de Iulia Libica i la puixança d'Urgellum. Una reflexió sobre els efectes territorials i urbanístics de la Strata Ceretana*, Colloqui de Puigcerdà 1997, inèdit que dec i agraeixo a J.Mª Bosch, així com altres indicacions que m'ha donat sobre alguns punts d'aquesta nota).

⁸⁵⁶ Noti's la coincidència del nombre de captives en aquests tres darrers textos.

⁸⁵⁷ CODERA, *Estudios críticos*, VII, 242, l'identificà amb Gualter. Malgrat que ha estat acceptada per tothom, sembla que llavors encara era andalusí (cf. *Catalunya Romànica*, XXIV, 34).

Ġayrān)⁸⁵⁸ i les arrassà. El botí obtingut en aquesta algarada arribà a tretze mil [dinars].

estiu 912

IBN ʿIDĀRĪ, *al-Bayān al-muġrib*, II, p. 149⁸⁵⁹.

§ 339 Aquest any [299/29 agost 911-17 agost 912] Muḥammad b. ʿAbd al-Malik al-Ṭawīl sortí contra la vall de Barcelona i algarejà la de Terrassa (*Ṭarrāġa*)⁸⁶⁰. L'infidel (*ʿilġ*) Sunyer (*Šunīr*) sortí en contra seu i prengué posicions en els congostos. Quan les tropes dels musulmans se'n tornaven, van topar amb els enemics de Déu en aquells congostos. Déu concedí la victòria als musulmans, els quals feren una gran mortaldat entre ells.

---

⁸⁵⁸ CODERA, *Estudios críticos*, VII, 242 identifica aquest topònim amb Alguaire (Segrià), però llavors encara era musulmana. MARTÍ, *Territoria*, 58, que consigna l'atac a aquests dos llocs també "pel cap d'any del 903", deixa el segon topònim sense identificar.

⁸⁵⁹ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXVI que identificà el topònim que s'hi esmenta amb Tàrrega.

⁸⁶⁰ Malgrat que ABADAL, *Comtes*, 178 i 189, n. 7, identificà correctament en un altre passatge aquesta grafia amb Terrassa (cf. § 253) aquí ho féu amb Tàrrega (cf. *Comtes*, 314), bo i remetent a Codera (cf. *Estudios críticos*, VII, 243) i a Millàs. La darrera proposta d'identificació és deguda a BALANÀ, *Pèrdua*.

**EL CALIFAT DE CÒRDOVA
FINS L'ANY 1010**

EMIRAT (912-929) I CALIFAT (929-961)

D'°ABD AL-RAḤMĀN [III] AL-NĀṢIR LI-DĪN ALLĀH

22 octubre 913

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 66 a.

§ 340 Muḥammad b. °Abd al-Malik [b. °Abd Allāh b. Šabrīṭ, al-Ṭawīl] va romandre en pau i tranquil·litat fins que aplegà tropes i anà cap a la zona de Barcelona amb la intenció, segons diuen, de reconstruir els enderrocs de la muralla de Tortosa (*Ṭarṭūša*, sic per *Ṭurṭūša*)⁸⁶¹ i consolidar la ciutat⁸⁶². Quan arribà a la plana de Barcelona⁸⁶³, envià la cavalleria a fer algarades en diverses direccions, quedant-se amb els millors dels seus homes i amb pocs més. Llavors l'enemic li sortí a l'encontre, el rodejà i fou mort amb els seus. La major part de la cavalleria, que algarejava, es salvà i se'n tornà cap a Osca. La seva mort ocorregué l'any 301, quan quedaven dotze nits de *rabī°* I [22 octubre 913].

---

⁸⁶¹ Així ha estat interpretat tradicionalment aquest topònim, però BALAÑÀ, *Pèrdua*, creu que correspon a Terrassa.

⁸⁶² MANZANO, *Frontera*, 344, dedueix que molt possiblement Tortosa s'hauria deslligat del govern de Còrdova caient sota la influència d'al-Ṭawīl i que "por aquel entonces debió de existir un significativo colapso en la ciudad". Es basa en l'absència de nomenaments de governadors des dels de 892 i 893 (cf. IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, III, p. 106 i 109), fet que segons ha estat argumentat encertadament no en constitueix cap prova perquè no sempre apareixen en la documentació que ens ha pervingut i, en aquest sentit, el califat d'al-Ḥakam II hauria estat de "rebelió i anarquia" (cf. BALLESTÍN, *Prosopografia*, 79), que afegeix que les activitats del grup de savis que hi localitza i estudia "no es veuen, en cap moment, alterades per suposades o presumibles fallides de l'autoritat central".

⁸⁶³ Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.* VI, 250; GRANJA, *Marca*, § 170 i VIGUERA, *Aragón*, 115.

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 65.

§ 341 Aquest any [301], a finals de *rabīʿ* II [2 desembre 913] fou mort a Barcelona [Muḥammad b.] ʿAbd al-Malik b. ʿAbd Allāh b. Šabrīṭ [al-Ṭawīl].

IBN ʿIDĀRĪ, *al-Bayān al-muḡrib*, II, p. 164 b.

§ 342 El mateix any [301 / 7 agost 913-26 juliol 914] fou mort Muḥammad b. ʿAbd al-Malik [b. ʿAbd Allāh b. Šabrīṭ] al-Ṭawīl.

IBN ʿIDĀRĪ, *al-Bayān al-muḡrib*, II, p. 166.

§ 343 Aquest any [301 / 7 agost 913-26 juliol 914] fou mort a Barcelona [Muḥammad b.] ʿAbd al-Malik b. ʿAbd Allāh b. Šabrīṭ [al-Ṭawīl].

12 maig 914

AL-ʿUDRĪ, *Nuṣuṣ*, p. 66 b.

ʿAbd al-Malik b. Muḥammad b. ʿAbd al-Malik [al-Ṭawīl], que formava part de l'expedició en la que morí el seu pare⁸⁶⁴, i que tornà estalvi a Osca, d'on l'emir ʿAbd Allāh el nomenà governador, confià al seu germà ʿAmrūs la fortalesa de Montsó (22 abril 914), però

§ 344 (...) la gent de Montsó cridà Muḥammad b. Lubb b. Muḥammad b. Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Mūsà b. Fortūn b. Ġarsiyya⁸⁶⁵, que era a Lleida i que acudí cap a ells. Assetjaren ʿAmrūs b. Muḥammad i la seva gent. Quan el setge se'ls feu inaguantable, [ʿAmrūs] li envià un missatger dient que sortiria de la fortalesa amb els seus i que li lliuraria. Muḥammad b. Lubb ho acceptà i entrà a Montsó el dijous tretze de *šawāl* del dit any [12 maig 914]⁸⁶⁶.

---

⁸⁶⁴ Cf. § 340.

⁸⁶⁵ AL-AHWĀNĪ anota que hauria de dir Ibn Qasī en comptes d'Ibn Ġarsiyya, tot remetent a l'autoritat d'Ibn Ḥazm, però GRANJA, *Marca*, § 171, n. 2, s'inclina a llegir Ġarsiyya, pare de Fortun i fill de Càssius perquè, per raons cronològiques, és possible que manqui un nom a la cadena.

⁸⁶⁶ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 114.

febrer-març 915

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 38.

§ 345 Yūnus [b. Muḥammad b. Lubb]⁸⁶⁷ consolidà Valtierra (*B.lbīra*) i Caparroso (*Qabrūs*) i entrà en la fortalesa de Montsó el [mes de] *ša°bān* de l'any 302 [19 febrer-19 març 915], que li havia cedit el seu nebot Muḥammad b. Lubb [b. Muḥammad b. Lubb b. Mūsà]. Convidà a Muḥammad b. °Abd Allāh [b. Muḥammad b. Lubb b. Mūsà]⁸⁶⁸ a conquerir la fortalesa de Barbastre. °Amrūs b. Muḥammad [b. °Abd Allāh b. Šabrīṭ al-Ṭawīl] sortí al seu encontre i l'atacà, però Muḥammad b. °Abd Allāh el derrotà i l'obligà a refugiar-se en els ravals de Barbastre. °Abd al-Malik b. Muḥammad [b. °Abd Allāh b. Šabrīṭ al-Ṭawīl], que era a Osca, s'assabentà de la intenció d'aquell d'atacar al seu germà °Amrūs i sortí a ajudar-lo. Tingué un encontre amb Muḥammad b. °Abd Allāh i els seus genets que estaven escampats pels voltants de Barbastre; carregà contra ells, els derrotà i els dispersà⁸⁶⁹.

915-916

IBN °IDĀRĪ, *al-Bayān al-muğrib*, II, p. 169 a.

§ 346 Aquest any [303 / 17 juliol 915-4 juliol 916] Muṭarrif [b. Muḥammad] b. Lubb [b. Mūsà b. Qasī] fou fet presoner; l'enemic l'havia capturat a la Frontera⁸⁷⁰.

setembre 915

IBN °IDĀRĪ, *al-Bayān al-muğrib*, II, p. 169 c.

§ 347 Aquest any [303 / 17 juliol 915-4 juliol 916] morí a la Frontera °Abd Allāh b. Muḥammad b. Lubb [b. Mūsà] b. Qasī, que era dels valents i dels valerosos que

---

⁸⁶⁷ Es tracta de Yūnus b. Muḥammad, germà dels Banū Qasī °Abd Allāh, Muṭarrif i Lubb.

⁸⁶⁸ És a dir, al seu cosí.

⁸⁶⁹ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 116-117.

⁸⁷⁰ Molt probablement succeí en algun encontre amb Sanç de Pamplona (cf. CAÑADA, *Banu Qasi*, 83).

castiguen l'enemic⁸⁷¹.

18 març 916

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 42b.

§ 348 Digué ^cĪsà b. Aḥmad al-Rāzī:

He vist a les *Cròniques de la Frontera*⁸⁷² que Muḥammad [al-Anqar] b. ^cAbd al-Raḥmān b. ^cAbd al-^cAzīz al-Tuġībī entrà (...) a Roda d'Isàvena (*Rūṭat al-Yahūd*)⁸⁷³ el diumenge 10 del mes de *ramadān* de l'any 303 [18 març 916]⁸⁷⁴.

31 març 916

IBN ^cIDĀRĪ, *al-Bayān al-muġrib*, II, p. 169 b.

§ 349 El seu fill [d'^cAbd Allāh b. Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Qasī], Muḥammad b. ^cAbd Allāh, assassinà el seu oncle, Muṭarrif⁸⁷⁵. Sorgiren diferències i lluites entre els Banū Lubb i es distanciaren entre ells.

20 juliol 916

IBN ^cIDĀRĪ, *al-Bayān al-muġrib*, II, p. 169 e.

§ 350 Aquest any 304 [5 juliol 916-23 juny 917] l'emir dels musulmans al-Nāṣir li-Dīn Allāh -Déu estigui satisfet d'ell!- féu sortir en campanya l'alcaid Aḥmad b. Muḥammad

---

⁸⁷¹ Al-^cUDRĪ (*Nuṣūṣ*, p. 38) afegeix que morí a Tudela el mes de setembre a causa d'un verí que li havia donat Sanç Garcés que l'havia fet presoner (cf. CAÑADA, *Banu Qasi*, 81 i VIGUERA, *Aragón*, 117).

⁸⁷² Cf. la nota corresponent a § 305.

⁸⁷³ Al-^cUdrī menciona dues vegades aquest topònim, però la primera (cf. *Nuṣūṣ*, p. 35) correspon a Rueda de Jalón (cf. SOUTO, *El poblamiento*). Sobre Roda d'Isàvena, cf. MARTÍ, *Territoria*, esp. 58.

⁸⁷⁴ Cf. el quadre dels Tuġībís fet per VIGUERA i el resum de les branques de la família a ID., *Āmirtes*, 134-135.

⁸⁷⁵ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 117, que ho data el 31 de març del 916.

b. Abī °Abda⁸⁷⁶ cap al territori de la guerra. Sortí el dissabte quan quedaven catorze nits de *muḥarram*, que correspon al 20 de juliol. Aplegà gran nombre de *mawālī** i de soldats i penetrà en terra dels idólatres tot destrossant i capturant botí i captius. En tornà amb els musulmans sans i estalvis i enriquits⁸⁷⁷.

Crònica Anònima, § 22.

§ 351 L'any 304 [5 juliol 916-23 juny 917] al-Nāṣir li-Dīn Allāh féu sortir en campanya d'estiu l'alcaid Aḥmad b. Muḥammad b. Abī °Abda. Fou la primera algarada que feren els seus alcaids contra la terra de l'enemic. L'exèrcit trepitjà les fronteres del politeisme i subjuguà els seus territoris bo i tornant després amb els musulmans sans i estalvis.

3 agost 916

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 42 c.

§ 352 [Digué °Īsà b. Aḥmad al-Rāzī:

He vist a les *Cròniques de la Frontera*⁸⁷⁸ que Muḥammad b. °Abd al-Raḥmān b. °Abd al-°Azīz al-Tuġībī] entrà i s'emparà de Montsó el dijous quan quedaven dotze nits de *muḥarram* de l'any esmentat [303-3 agost 916]⁸⁷⁹.

25 desembre 918

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 66 c.

§ 353 °Amrūs b. Muḥammad [al-Ṭawīl] traí al seu germà °Abd al-Malik; el capturà i

---

⁸⁷⁶ En temps de l'emir °Abd Allāh s'havia distingit en les campanyes contra els rebels del sud, especialment contra °Umar b. Ḥafsūn. Durant el califat d'°Abd al-Raḥmān fou el seu home de confiança i cap suprem de l'exèrcit. El 14 de setembre del 917 fou derrotat a San Esteban de Gormaz (cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 281, i MOLINA, *Tudmīr*, 78, n. 125).

⁸⁷⁷ Molt probablement es tracta d'una campanya contra territori lleonès o navarrès (cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 281, i CAÑADA, *Banu Qasī*, 84).

⁸⁷⁸ Cf. la nota corresponent a § 235.

⁸⁷⁹ Era en mans de Yūnus b. Muḥammad b. Lubb des de principis de l'any 915 quan li cedí el seu nebot Muḥammad b. Lubb (cf. AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 38).

manà escanyar-lo fins que morís⁸⁸⁰. Fou enterrat a Osca el dissabte quan quedaven tres dies de *rabi*^c II de l'any 301 [27 novembre 913⁸⁸¹]. [També] es diu que fou l'any 306, quan quedaven dotze dies de *rağab*, la nit del dissabte [25 desembre 918].

Crònica Anònima, § 29.

§ 354 Aquest any, °Amrūs b. Muḥammad [al-Ṭawīl] traí al seu germà [°Abd al-Malik b. Muḥammad], matant-lo a la ciutat d'Osca i ocupant el seu lloc com a rebel; això succeí el mes de *rağab* d'aquell any [8 desembre 918-6 gener 919].

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 96.

§ 355 Aquest any [306] °Amrūs b. Muḥammad [al-Ṭawīl], senyor d'Osca, a la Frontera Superior, traí al seu germà °Abd al-Malik b. Muḥammad: l'assassinà i ocupà el seu lloc el mes de *rağab* [8 desembre 918-6 gener 919].

estiu 919

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 42 d.

§ 356 Sanç [I Garcés], senyor de Pamplona, aplegà tropes per tal d'atacar la fortalesa de Montsó⁸⁸²; li ajudà °Amrūs b. Muḥammad [al-Ṭawīl], senyor de Barbastre⁸⁸³, que també aconseguí l'aliança amb Bernat, fill de Raimon (*Barbāṭ b. Raymund*), senyor de Pallars⁸⁸⁴.

Quan atenyeren la fortalesa de Montsó, la seva gent fugí i els entregaren la fortalesa. Incendiaren el seu raval i se'n empararen. Això succeïa l'any 307 [3 juny 919-22 maig

---

⁸⁸⁰ Es tracta de l'assassinat d'°Abd al-Malik b. Muḥammad al-Ṭawīl que substituï al seu pare en el govern d'Osca quan aquest morí el 22 d'octubre del 913 en terres catalanes (cf. VIGUERA, *Aragón*, 123).

⁸⁸¹ Dono la correspondència segons la fèria, dissabte, que indica el text. A tres dies per acabar el mes correspon al dimecres 30 de novembre. Però la data correcta és la següent, perquè l'any 915 encara era viu (cf. § 345).

⁸⁸² Era en mans de Muḥammad b. °Abd al-Raḥmān b. °Abd al-°Azīz al-Tuğībī (cf. § 352).

⁸⁸³ Cf. § 345.

⁸⁸⁴ Es tracta de Bernat Unifred (cf. GALTIER, *Ribagorza*, 65-66, i ABADAL, *Dels Visigots*, II, 311-329).

920].

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 39.

§ 357 Quan morí ^cAbd Allāh b. Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Qasī el succeí el seu fill Muḥammad, que va rebre el nomenament [del califa] i es mantingué en l'obediència. Féu una algarada contra Barbastre el divendres quan mancaven dotze dies de *rabi^c* II de l'any 307 [16 setembre 919], en companyia de Muḥammad b. Lubb⁸⁸⁵.

Text atribuït erròniament a terres catalanes:

estiu 920

IBN ^cABD RABBIHI, *Kitāb ^ciqd al-farīd*, part 5^a, p. 235.

Durant l'asseifa comanada pel propi ^cAbd al-Raḥmān III (5 de juny-16 d'agost del 920), coneguda com a campanya de Muez o de Valdejunquera⁸⁸⁶ i en la que l'exèrcit saquejà les fortaleses d'Osma, San Esteban de Gormaz, Clunia i altres places navarreses

§ 358 (...) Prosseguien, i el bàrbar (*'ilǧ**) els seguí d'aprop en marxa amb el seu exèrcit fins que arribaren a *Wadī Diyyi*⁸⁸⁷ de llur terra, on l'ortodòxia borrarà les sendes de l'error, quan s'ajuntaren en la partió d'ambdues comarques⁸⁸⁸, reunits els escamots d'ambdós bàrbars,

---

⁸⁸⁵ Es tracta del seu cosí, fill de Lubb b. Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Qasī.

⁸⁸⁶ L'expedició és narrada amb molts detalls per altres autors (cf. CASTILLA, *Crònica de ^cArīb*, 157-165; *Crònica Anònima*, § 36; *al-Muqtabis*, V, 128-133; *al-Bayān al-muǧrib*, II, 183-189; LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 282-283 i VIGUERA, *Aragón*, 118-119, que inclou un mapa de la campanya, elaborat per Lacarra).

⁸⁸⁷ Les fonts mencionades en la nota anterior escriuen *Dī Šara*, que Viguera proposa identificar amb Licharra o Echavarri. Cal notar que, com que es tracta d'una *urǧūza* i la rima exigeix la lectura *Diyyi*, aquesta identificació amb *Dī Šara* resulta problemàtica.

⁸⁸⁸ Llegeixo *al-ḥawzayni* en comptes de l'*al-ǧawzayni* que figura en el text.

gent de Lleó i de Pamplona, d'Arnedo i Barcelona⁸⁸⁹, coalitzada la infidelitat amb l'heretgia, reunides diverses terres (...)

25 maig 922

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 39-40⁸⁹⁰.

§ 359 Muḥammad b. Lubb [b. Muḥammad b. Lubb b. Mūsà b. Qasī] consolidà⁸⁹¹ les fortaleses de Montsó, Balaguer, Barbastro, Algerri (*Ağīra*)⁸⁹² i altres. Els habitants de Lleida el feren entrar a la seva fortalesa el dissabte, en què quedaven sis dies de *muḥarram* de l'any 310 [25 maig 922]. Consolidà també les fortaleses de

---

⁸⁸⁹ En realitat l'aliança cristiana fou entre Sanç Garcés de Navarra i Ordoni II de Lleó i no hi ha cap notícia d'aquesta pretesa col·laboració catalana. Barcelona, doncs, sembla que hi és mencionada per necessitats de la rima.

⁸⁹⁰ Aquest text, amb lleugeres variants, és inclòs a BALAÑÀ, *Balaguer*, 243-244.

⁸⁹¹ Els textos no ho consignen, però és evident que se'n emparà aprofitant les lluites internes dels Banū Šabrīṭ (cf. VIGUERA, *Aragón*, 124).

⁸⁹² No identificat per AL-AHWĀNI, GRANJA, *Marca*, § 78, ho féu amb Ayera (Osca) i anotà que el troba citat l'any 1118 sota la forma d'Aiera, bo i afegint que l'any 922 seguia en mans de Muḥammad b. Lubb. CAÑADA, *Banu Qasī*, 89 y VIGUERA, *Aragón*, 124, segueixen aquesta identificació. J. LLADONOSA, *Hist. Lleida*, I, 66, proposa, amb interrogant, Ayerbe, al nord d'Osca. Nombrosos autors, però, creuen que correspon a l'actual Àger, a la comarca de la Noguera (cf. PITA, *Distrito de Lérida*, 213-214; F. FITÉ i LLEVOT, *Reculls d'història de la vall d'Àger. Període antic i medieval*, Àger 1985, 83-84; VALLVÉ: *División territorial*, 296; ESCÓ, GIRALT, SÉNAC, *Marca Superior*, SÉNAC, *Ḥuṣūn*, 60, etc. MANZANO, *Frontera*, 101, escriu "Ayera -(probablement Àger-)" i BALAÑÀ, *Mus. Cat.*, 58, nega la identificació d'aquest topònim *Ağīra* amb Àger i qualifica aquesta menció d'al-^cUdrī d'enigmàtica. X. PUIGVERT, *Àger, un topònim berber a la Marca Superior d'al-Andalus*, "Faventia", 16/1 (1955), 73-85, és autor d'un treball meritori on presenta un seguit de topònims andalusins (el mateix Àger, Benachera, Benàger, Beniatjar, Benatsar, Beniatzar, Banacar i Benagira) com a derivats d'Ağğār (que figura amb aquesta grafia -és a dir, amb /ā/ en al-Bakrī i Ibn Ḥawqal), nom d'un grup tribal berber, en front de l'etimologia a partir de l'*agger* llatí que proposa Coromines (cf. *Onomasticon*, q.v.). Cal notar que en aquest llistat la síl·laba tònica ocupa llocs diferents, cosa que fa dubtar que provinguin d'un ètim comú. Pel que fa al cas concret d'Àger, aquesta identificació presuposa un difícilment acceptable desplaçament de la síl·laba tònica cap enrera, donat que la grafia àrab (amb /ī/) indica que és aquesta la síl·laba tònica i, per contra, actualment es pronuncia com a paraula plana el nom d'aquesta població. L'accent no és problema pel berber perquè el prefixe /a-/ solia rebre un accent secundari que feia dubtar els andalusins (i agraeixo, una vegada més, les indicacions sempre valuoses de F. Corriente), però penso que pot tractar-se de l'actual Algerri (Noguera). Aquest topònim apareix en la documentació més antiga amb la forma *Agerre*, és a dir, "sense la /l/ secundària que li afegí la influència dels arabismes toponímics que ja abunden entorn de Balaguer" (*Onomasticon*, s.v. "Algerri"). Cf. *Castells Catalans*, VI, 244-247 i *Catalunya Romànica*, XVII, 29-30 (on A. Benet i Clarà creu probable que mai no s'hagués establert cap guarnició amb soldats musulmans amb prou importància a Àger) i 163 (on s'indica que part de les construccions del castell d'Algerri són d'època islàmica).

Montmagastre (*Mamaqaşra*)⁸⁹³ (Llitera) i de Calassanç (*Qalazanğ*)⁸⁹⁴ (Llitera), a les terres de Lleida.

922 (o 932 ?)

AL-^cUDRĪ, *Nuşūs*, p. 67-68.

§ 360 ^cAmrūs b. Muḥammad [al-Ṭawīl] sortí amb un exèrcit constituït per un bon nombre de lleidatans l'any 319 [24 gener 931-12 gener 932]⁸⁹⁵ contra Muḥammad b. Lubb, que es trobava a la fortalesa d'Algerri (*Ağīra*)⁸⁹⁶ i, a finals de *dū -l hiğğa* de l'esmentat any [12 gener 932] (*sic*, per 20 abril 922 ?), ^cAmrūs fou derrotat. Bona part dels seus homes foren morts i altres tants, captius. Després, el dimarts en què quedaven tres dies de *muḥarram* de l'any 320 [8 febrer 932], (*sic*, per 28 maig 922 ?) Muḥammad b. Lubb féu una algarada contra la ciutat de Lleida. Mūsà b. Muḥammad, que s'hi havia quedat com a lloctinent del seu germà ^cAmrūs, sortí a buscar-lo, però Muḥammad b. Lubb el féu presoner així com també a bona part dels lleidatans. Més tard, el dissabte en què quedaven vuit dies de *rağab* del mateix any [29 juliol 932] (*sic*, per 16 novembre 922 ?), ^cAmrūs fou capturat per Abū Bakr b. Yaḥyà al-Tuğībī, a la zona de ? (*B.ls.nd*), del districte de Barbastre⁸⁹⁷. Fou rescatat per una quantitat de

---

⁸⁹³ GRANJA, *Marca*, § 78 anota que la seva ortografia moderna és Monmagastrell, però sembla que el confon amb el Montmagastre atacat l'any 1003 per ^cAbd al-Malik al-Muzaffar (cf. §§ 469 i 470). VALLVÉ, *División territorial*, 296, l'identificà correctament amb "Monmagastre" de la Llitera. Es tracta d'un castell (cf. *Catalunya Romànica*, XXVI, 276-277) situat a 769 m. d'altitud, anomenat també castell de la Mora i on hi ha actualment el santuari de la Mare de Déu de la Móra, en el municipi de Peralta de la Sal. Aquest castell apareix amb les grafies *Castro de Mamagastre* l'any 1063, de *Mame castri* l'any 1103, i de *Mama Castro* el 1124, (*apud* COROMINES, *Onomasticon*, s.v. "Móra" -on sosté que Móra és corrupció de Mola i que *Mamma Castri* significa "el turó amamellat del castell- i "Montmagastre").

⁸⁹⁴ Cf. *Catalunya Romànica*, XXVI, 277-279.

⁸⁹⁵ D'acord amb VIGUERA, *Aragón*, 124, i tal i com dona a entendre el propi autor que escriu que Muḥammad b. Lubb fou expulsat de Lleida el 23 d'abril del 927 i que hi fou substituït per un tuğībī (cf. § 365) hi deu haver un error en aquesta data (i en les que segueixen) i, per tant, cal situar aquests esdeveniments l'any 922.

⁸⁹⁶ Cf. el paràgraf anterior.

⁸⁹⁷ GRANJA, *Marca*, § 178, n. 4, identifica *B.ls.nd* amb Belchite, però fa estrany que, per la seva situació geogràfica, depengui de Barbastre. VIGUERA, *Aragón*, 124, només escriu que ^cAmrūs fou capturat "en tierras de Barbastro" i a *Id.*, 27 identifica Belchite amb la grafia *Balšād*. Altres autors (cf. ^cABD AL-

diners, que pagà en part, tot deixant ostatges a Saragossa per tal de respondre de l'albaquella.

924

IBN AL-QŪṬIYYA, *Tārīḥ iftitāḥ al-Andalus*, p. 100 (ed. I. al-Abyārī, p. 112).
§ 361 Després d'ell [de Mūsà b. Mūsà b. Qasī] el succeí el seu fill Lubb b. Mūsà [b. Mūsà b. Qasī] i continuà en el govern de la seva família fins que en plegà l'any dotzè del califat⁸⁹⁸ d'°Abd al-Raḥmān b. Muḥammad -Déu estigui satisfet d'ell!-. Aquest els foragità a tots de la Frontera tot instituïnt-hi [Abū] Yaḥyà Muḥammad [al-Anqar] b. °Abd al-Raḥmān [b. °Abd al-°Azīz] al-Tuḡībī⁸⁹⁹ i ja ens ocuparem dels tuḡībīs al lloc corresponent, si Déu vol.

IBN AL-QŪṬIYYA, *Tārīḥ iftitāḥ al-Andalus*, p. 114 (ed. I. al-Abyārī, p. 123).
§ 362 L'any 312 [9 abril 924-28 març 925, °Abd al-Raḥmān III] féu rendir els Banū Qasī i els foragità a tots de la Frontera Superior. El govern passà a mans d'Abū Yaḥyà Muḥammad [al-Anqar] b. °Abd al-Raḥmān [b. °Abd al-°Azīz] al-Tuḡībī i als seus fills, que formaren part del seu servei i del seu exèrcit.

primavera 924

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 122.

De campanya cap a Pamplona l'any 312 [9 abril 924-28 març 925]⁹⁰⁰, i havent prèls el camí de llevant, al-Nāṣir sofocà diverses rebel·lions dels governadors de

---

KARĪM, *Yaḡūt*, núm. 93, i RODRÍGUEZ LOZANO, *Nuevos topónimos*, 60) descriuen Belchite, amb la grafia *Balšand* = *Bilštd* / *Bilštt*, com a depenent del districte de Saragossa, cosa que és més correcta.

⁸⁹⁸ És a dir, l'any 924, si bé llavors encara no s'havia autoproclamat califa.

⁸⁹⁹ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 128-129 i ID., *°Amirtes*, 134-135.

⁹⁰⁰ °ARĪB B. SA°ĪD (cf. CASTILLA, *La crónica de °Artb*, 179-180) explica que sortí de Còrdova el 27 d'abril del 924 i que penetrà en territori cristià el 10 de juliol. Cf. també LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus*, IV, 284-287; A. CAÑADA JUSTE, *Itinerario de la campaña de Pamplona (924)*, "Actas del VII Congreso de Estudios Pirenaicos. Seu d'Urgell 1974", Jaca 1983, 111-121; ID., *La campaña musulmana de Pamplona. Año 924*, Institución Príncipe de Viana, Pamplona 1976, i VIGUERA, *Aragón*, 120-122.

les cores* de Tudmīr* i de València. Després

§ 363 (...) rectificà la situació de la gent de Tortosa⁹⁰¹, al nord d'ambdues i a l'extrem d'al-Andalús, restituint-li les jurisdiccions que li havien estat minvades.

Més endavant IBN HAYYĀN, al-Muqtabis, V, 127, recull la mateixa notícia d'al-Anīq d'Ibn Mas'ūd:

§ 364 Després de les terres de València (...) Al-Nāṣir li-Dīn Allāh (...) atenyé les jurisdiccions de Tortosa, a l'extrem oriental de la Frontera, i les de Saragossa, capital de la Frontera Superior, passant des d'allà al territori de Pamplona⁹⁰².

abril-maig 927

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 40 a.

§ 365 Després la gent de Lleida decidí fer fora [Muḥammad b. Lubb b. Muḥammad b. Lubb b. Qasī]⁹⁰³ de la seva fortalesa: s'alçaren contra ell i l'expulsaren el dimecres 17 de *ṣafar* de l'any 315 [23 abril 927]. Al seu lloc, feren entrar-hi Hāšim b. Muḥammad [al-Anqar] b. ^cAbd al-Raḥmān [b. ^cAbd al-^cAzīz al-Tuġībī] i el seu fill Yaḥyà, deu dies després de l'expulsió de Muḥammad b. Lubb [3 maig 927].

El mateix any, també els habitants de Balaguer es revoltaren contra Muḥammad b. Lubb [b. Muḥammad b. Lubb b. Qasī]; s'alçaren contra seu i col·locaren al seu lloc Hāšim b. Muḥammad [al-Anqar b. ^cAbd al-Raḥmān b. ^cAbd al-^cAzīz] al-Tuġībī.

---

⁹⁰¹ Cal assenyalar que aquesta és l'única vegada que es documenta el pas d'un futur califa (l'autoproclamació tingué lloc el 16 de gener del 929, cf. Mª I. FIERRO, *Sobre la adopció del títol califal por 'Abd al-Raḥmān III, "ŠA", VI (1989), 33-42*) a terres avui catalanes. Els traductors al castellà d'*al-Muqtabis*, V anotaren (p. 148, n. 4) que només constaba en Ibn Ḥaldūn que el futur califa pujés fins a Tortosa i després seguís per Alcanyís. I, efectivament, MILLÀS, *Textos*, XXXVI, explica que aquest autor ens informa que ^cAbd al-Raḥmān III, dirigint-se de València a Tudela, passà per Tortosa i Saragossa i remet al fol. 16 v. del manuscrit de la col·lecció Gayangos. Malauradament, però, no he reeixit a trobar aquesta cita en cap de les edicions de l'autor. La Dra. Viguera em comunica amablement que treié la notícia de Millàs.

⁹⁰² Sobre la ruta que des de València anava cap a Xert (des d'on ^cAbd al-Raḥmān es desviaria cap a Tortosa), Morella i Alcanyís, cf. BRAMON, *Diócesis Tortosa*.

⁹⁰³ Aquest fragment ve tot seguit a continuació d'AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 39-40, que escriu que era senyor de Lleida i de Balaguer des de la primavera de l'any 922.

IBN ḤĀRIT AL-HUŠANĪ, *Aḥbār al-fuqahā' wa l-muḥaddit īn*, biografia núm. 448.

§ 366 Sa'īd b. Yahyà al-Ḥaššāb, d'Osca (...) i de nissaga de Saragossa, anà a Lleida amb Muḥammad b. Lubb [b. Muḥammad b. Lubb b. Qasī], que l'havia nomenat visir i li havia transmès llur autoritat⁹⁰⁴. Quan Muḥammad b. Lubb fou expulsat de Lleida⁹⁰⁵, Sa'īd es refugià a Tortosa i ja no se'n pogué fins que hi morí. La seva mort ocorregué l'any 318 [3 febrer 930-23 gener 931]⁹⁰⁶.

928-929

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 40 b.

Muḥammad b. Lubb es refugià al castell d'Aro (o d'Arro, a l'actual província d'Osca)⁹⁰⁷ i lluità aferrissadament contra els cristians de Pamplona

§ 367 (...) [Després], l'any 316 [25 febrer 928-13 febrer 929] Muḥammad b. Lubb [b. Muḥammad b. Lubb b. Qasī] volgué fer una sortida des de la fortalesa de Llorenç de Montgai (*Lūrinīs*)⁹⁰⁸ fins a la ciutat de Tortosa per tal d'assegurar-se la seva annexió a Còrdova i presentar-se davant l'emir dels creients, ^cAbd al-Raḥmān, [amb aquest mèrit]. Però els seus companys s'hi negaren i llurs descendents i parents hi feren causa comuna, no essent-li possible, sense ells. Marxà a Osca i s'hi quedà.

⁹⁰⁴ El 25 de maig del 922 (cf. § 359).

⁹⁰⁵ Cf. § 365, que ho data el 23 d'abril del 927. IBN AL-FARADĪ, *Tārīḥ 'ulamā' al-Andalus*, biografia núm. 488, reproduïx la mateixa notícia.

⁹⁰⁶ AL-DABBĪ, *Buḡyat al-multamis*, biografia núm. 828 (ed. CODERA-RIBERA, núm. 726) només recull que era d'Osca i que morí a al-Andalus en la mateixa data. Cf. BALLESTÍN, *Prosopografia*, 78.

⁹⁰⁷ Cf. GRANJA, *Marca*, § 80, n. 1 i DURÁN GUDIOL, *De la Marca Superior*, 86, que escriu: "localizable quizá en la ribera del Cinca, cerca de Ainsa, en la localidad de Arro, o en las cercanías de Huesca, en Arraro, lo que parece menos probable" (*apud* SOUTO, *Fortificaciones*, I, 97).

⁹⁰⁸ La identificació és deguda a PITA, *Distrito de Lérida*.

16 març-13 abril 929

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 167.

§ 368 El mes de *şafar* d'aquest any [317/16 març-13 abril 929], °Uṭmān b. °Ubayd Allāh b. Muḥammad b. Abī °Abda⁹⁰⁹ fou nomenat visir de Tortosa l'extrema i llur frontera⁹¹⁰.

Crònica Anònima, § 65.

Llista de nomenament de governadors de l'any 317 [14 febrer 929-2 febrer 930]:

§ 369 De Tortosa i de la seva frontera °Uṭmān b. °Ubayd Allāh b. Muḥammad b. Abī °Abda⁹¹¹.

12 juliol-9 agost 929

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 40 c.

§ 370 Arribà després a [Muḥammad b. Lubb b. Muḥammad b. Lubb b. Qasī] un missatger del seu cunyat, el fill⁹¹² de Ramon [*Ibn Raymund*], senyor de Pallars⁹¹³ per suplicar-li que s'aliés i es quedés amb ell fins que veiés les coses millor. Confia en ell i s'hi alià, però al cap d'un temps, l'altre [és a dir, Raimon] aprofità l'ocasió i, enlluernat per les armes, les montures i les joies que tenien ell i seus companys, els traí

---

⁹⁰⁹ Segons altres fragments d'*al-Muqtabis*, V, l'any 933 fou nomenat visir de la cora de Mèrida (destituït el 934) i de la de Guadalajara el 935.

⁹¹⁰ Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 274.

⁹¹¹ Noti's que Lleida i Saragossa no apareixen en aquest llistat de nomenaments i que, per tant, el govern de Tortosa anava a part. Cf. també les anotacions a § 340.

⁹¹² GRANJA (cf. *Marca*, § 82) no llegí *Ibn* sinó només *Raymund* i anota que com que el comte Ramon de Pallars morí, segons Abadal, entre els anys 920-923, hauria de llegir-se *Ibn Raymund*, lectura que, com he dit, és la que correspon al text àrab.

⁹¹³ VIGUERA, *Aragón*, 125, creu que és un error d'al-°Udrī que confon aquest Muḥammad b. Lubb amb el seu avi i homònim, una germana del qual s'havia casat amb Ramon II de Pallars-Ribagorça (cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 211) però aquí es tracta del comte Bernat de Pallars (cf. VERNET, *Un texto nuevo*, i GALTIER, *Ribargorza*, 64 i 250).

i assassinà el mes de *ġumāda* II de l'any 317 [12 juliol-9 agost 929]⁹¹⁴.

Així s'extingí el relat dels Banū Qasī a la Frontera.

maig 930

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 190.

§ 371 El mes de *rabi*^c II d'aquest any 318 [maig 930] Aḥmad b. Muḥammad b. Mubaššir fou nomenat governador de Tortosa i els seus districtes⁹¹⁵.

930-931

IBN ʿIDĀRĪ, *al-Bayān al-muġrib*, II, p. 204.

§ 372 Aquest any 318 [3 febrer 930-23 gener 931] morí Hāšim b. Muḥammad [al-Anqar b. ʿAbd al-Raḥmān b. ʿAbd al-ʿAzīz] al-Tuġībī.

931-932

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 213.

§ 373 Aquest any [319/24 gener 931-12 gener 932], Yaḥyà b. Hāšim [b. Muḥammad al-Anqar b. ʿAbd al-Raḥmān b. ʿAbd al-ʿAzīz] al-Tuġībī⁹¹⁶ fou nomenat governador de Lleida i de les seves fortaleses⁹¹⁷.

---

⁹¹⁴ Com anota VERNET, *El nombre de Catalunya*, 135, aquest assassinat és l'origen del tresor d'Ovarra i així ho admeté ABADAL, *Dels visigots*, II, 316.

⁹¹⁵ Segons altres fragments d'*al-Muqtabis*, V, fou després governador de Toledo (937), de Tudmir* (d'on fou destituït l'any 329/6 octubre 940-25 setembre 941) i de Tortosa per segona vegada, l'any 937-938 (cf. § 392).

⁹¹⁶ Era germà de Muḥammad, senyor de Saragossa, a qui asilà a Rueda de Jalón durant la seva revolta contra ʿAbd al-Raḥmān III (cf. § 376). L'any 937 pactà amb el califa el seu retorn al govern de Lleida i els seus districtes. També fou governador d'Osca. Morí l'any 950. Cf. §§ 392 i 402 i GRANJA, *Marca*, § 109.

⁹¹⁷ Noti's que es produeix una separació de governadors de la Frontera. La part més occidental és confiada al seu germà Muḥammad, a qui es nomena governador de Saragossa (cf. VIGUERA, *Aragón*, 128-129 i ID., *ʿĀmiriyes*, 134-135; MANZANO, *Frontera*, 359, i BALAÑÀ, *Mus. Cat.*, 103).

estiu 933

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 218.

Destituït a primers de muḥarram del 321 [primers de gener de 933], °Abd al-Malik b. Sa°īd, conegut per Ibn Abī Ḥamāma⁹¹⁸, del govern de la ciutat de Pechina, al-Nāṣir li-Dīn Allāh nomenà al seu lloc Aḥmad b. °Isà b. Aḥmad b. Abī °Abda amb l'encàrrec d'equipar, augmentar i millorar l'estol. Després li envià mercenaris des de Còrdova amb els alcaids Sa°īd b. Yūnus b. Sa°dīl i °Amr b. Maslāma al-Bāngī
§ 374 (...) Ibn Yūnus embarcà amb deu vaixells garbís (*marākib garbiyya*) i cinc naus de guerra (*šawānī*), amb carregament i equip complerts, cap al país dels francs (*balad Ifranġa*). Però, en sortir de l'illa de Mallorca, l'encalçà una tempesta provocada per les mareas d'agost; va perdre una nau de guerra i un caro (*qārib*) i la resta dels vaixells es varen refugiar a Tortosa, sense poder fer cap algarada, partint després cap a Gata (*al-Qābta*).

estiu 933

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 70.

Quan °Abd al-Raḥmān III sortí de campanya contra Osma l'any 933, relevà Aḥmad b. Muḥammad b. Ilyās del seu càrrec de governador d'Osca per tal que l'acompanyés, tot deixant el govern de la ciutat a Muḥammad b. °Abd Allāh b. Ḥudayr. Més tard, durant la campanya de l'any 934, el substituï i l'envià a Saragossa
§ 375 (...) bo i deixant a Aḥmad b. Muḥammad b. Ilyās el govern d'[Osca], juntament amb el de València i Tortosa, que ja tenia.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-°ibar*, IV, p. 142 a.

§ 376 [L'any 322/22 desembre 933-10 desembre 934, °Abd al-Raḥmān III] havia algarejat contra Osma (*Waḥšamah*) i hi havia convocat Muḥammad b. Ḥišām [b. Muḥammad al-Anqar b. °Abd al-Raḥmān b. °Abd al-°Azīz al-Tuġībī], de Saragossa, però, com que aquest s'hi negà, anà en contra seu, conquerí les seves fortaleses i

---

⁹¹⁸ Cf. § 382.

prengué el seu germà Yahyà a la fortalesa de Rueda [de Jalón] (*Rūṭa*)⁹¹⁹.

934

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 241.

A finals de dū l-ḥiġġa [del 323/11 desembre 934]

§ 377 (...) Saʿīd b. ʿAbd al-Raʿūf⁹²⁰ fou depositat de Tortosa en favor d'ʿUmar b. ʿAbd Allāh⁹²¹.

A *raġab* del mateix any [17 juny-16 juliol 934] Aḥmad b. Muḥammad b. Ilyās⁹²² fou relevat d'Osca i nomenat governador de Tortosa.

abril-maig 935

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 256 a.

§ 378 El mes de *ġumādà* I d'aquest any [323/8 abril-7 maig 935] (...) fou depositat ʿUmar b. ʿAbd Allāh⁹²³ de la ciutat de Tortosa a favor de Mūsà b. Muḥammad b. Ilyās⁹²⁴.

juny 935

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 242.

L'any 323 [11 desembre 934-29 novembre 935], ʿAbd al-Raḥmān III sortí en

---

⁹¹⁹ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 130-131.

⁹²⁰ Segons altres passatges d'*al-Muqtabis*, V, l'any 321 [1 gener-21 desembre 933] havia estat nomenat governador de *Tudmīr**, conjuntament amb Dilhāt b. Muhammad; a *rabīʿ* I del 326 [6 gener-4 febrer 938] fou nomenat governador de Sevilla i destituït l'any 327 [29 octubre 938-17 octubre 939], govern que tornà a exercir des de *ġumādà* II del 330 [21 febrer-21 març 942]

⁹²¹ Cf. § 378.

⁹²² Segons altres passatges d'*al-Muqtabis* V, havia estat governador de *Tudmīr** (929) i de les Balears (930-932); després ho fou de Tarassona (935), d'Osca (935) i de Saragossa (935). Assolí el càrrec de visir des de 936. Cf. § 384.

⁹²³ Cf. § anterior.

⁹²⁴ Familiar del visir i alcaid Aḥmad b. Muḥammad b. Ilyās, consta que també fou governador de València. Cf. § 384.

campanya contra Saragossa⁹²⁵ per tal de sofocar la revolta de Muḥammad b. Hāšim b. Muḥammad al-Anqar b. °Abd al-Raḥmān b. °Abd al-°Azīz al-Tuġībī, el darrer dissident que li quedava a al-Andalus.

§ 379 (...) Allà rebé la bona nova de la mort d'°Amrūs b. Muḥammad [al-Ṭawīl], senyor de Barbastre, a la Frontera Superior, i de que les fortalezes que li eren fidels i que miren cap al Pallars, al país franc (*balad al-Ifranġa*), ja havien acceptat la seva obediència. Així, sobre la marxa, hi envià alguns dels seus alcaids per tal que es fessin càrrec d'aquests castells i els abastessin.

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 245-246.

Resum d'al-Rāzī sobre aquesta mateixa campanya:

§ 380 El propi al-Nāšir li-Dīn Allāh es dirigí cap allà amb les seves tropes i, de camí, s'assabentà de la bona nova de la mort d'°Amrūs b. Muḥammad, anomenat al-Ṭawīl, senyor de Barbastre, una de les capitals de la Frontera Superior, i de que els seus castells que donen al Pallars, a la zona de Barcelona, capital franca, i la seva gent havien tornat a l'obediència. Sobre la marxa, al-Nāšir li-Dīn Allāh hi envià Muḥammad b. °Abd Allāh b. Ḥudayr⁹²⁶ per tal de controlar-los i mirar pels seus interessos.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 68.

§ 381 La mort d'°Amrūs [b. Muḥammad al-Ṭawīl] ocorregué la nit del dissabte de primers de *raġab* de l'any 323 [6 juny 935].

---

⁹²⁵ Al-°UDRĪ (cf. GRANJA, *Marca*, § 102) dóna una breu referència d'aquesta campanya. Cf. VIGUERA, *Aragón*, 132-135.

⁹²⁶ Segons el mateix *al-Muqtabis*, V, fins l'any 320 [13 gener 932-31 desembre 933] havia estat tresorer d'°Abd al-Raḥmān III. També fou nomenat visir l'any 316 [25 febrer 928-13 febrer 929], governador de Toledo el 321 [1 gener 933-21 desembre 933], i d'Osca el mes de *šābān* del 322 [27 juliol-24 agost 934]. Cf. GRANJA, *Marca*, §§ 96, 180 i 186.

estiu 935

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 248-249.

§ 382 Aquest any [323/11 desembre 934-29 novembre 935]⁹²⁷ l'estol atacà els territoris dels francs (*al-Faranġa*), que Déu els destrueixi! El comandava °Abd al-Malik b. Sa°īd b. Abī Ḥamāma⁹²⁸. Estava compost per quaranta naus: vint d'incendiàries (*ḥarrāqāt*), que duïen nafta i enginyes bèl·lics marítims, i vint que transportaven els combatents. S'hi havien embarcat mil soldats i dos mil tripulants.

Van sortir d'Almeria el mes de *raġab* d'aquell any [6 juny-5 juliol 935]. El comandant, Ibn Abī Ḥamāma, es dirigí primerament a l'illa musulmana de Mallorca, on va romandre per tal de completar la seva inspecció.

Després, dimecres, quan faltaven quatre dies per acabar el mes de *raġab* [1 de juliol], salpà de l'últim port de l'illa. Va arribar a Salses ? (*.ālš*)⁹²⁹, en territori dels francs (*al-Ifranġa*), dilluns, darrer dia de *raġab* [5 juliol], i s'apropà a un lloc fortificat cap el qual la gent s'havia apressat per a refugiar-s'hi i els van assetjar. Els defensors sortiren de la fortalesa per a combatre'l i els musulmans s'enfrontaren amb ells. Lluitaren aferrissadament des de la matinada fins a l'hora de l'oració de la tarda. Això s'esdevenia dimarts, primer dia de *ša°bān* [6 juliol]. Aleshores els francs foren vençuts i Déu oferí llurs esquenes: tres-cents dels seus homes foren morts.

---

⁹²⁷ Aquest text ha estat estudiat per dos autors: CHALMETA, *Méditerranée i Estado i BALAÑÀ, Topònims catalans ?*, que, erròniament, el daten l'any 934. Sobre les propostes d'identificació dels topònims que figuren aquí, cf. també D. BRAMON i R. LLUCH, *De nuevo sobre unos topónimos catalanes citados por Ibn Ḥayyān (verano del 935)*, en premsa.

⁹²⁸ L'any 322 [22 desembre 933-10 desembre 933] comandà l'estol enviat per tal de sofocar una rebel·lió a Arzila, a la costa nordafricana. Cf. també § 374.

⁹²⁹ Chalmeta indica que podria llegir-se *Banš*, que tradueix per Vence, bo i suggerint que podria indicar genèricament la Provença (LIROLA, *Poder naval*, 238, el segueix); Balañà identifica amb Pals (Baix Empordà). Pels dies de navegació indicats des de Mallorca, i per la lògica estratègia d'atac -de territori andalusí cap a un lloc determinat per anar baixant, després, costa avall- crec que ha de correspondre a un atac al nord d'Empúries (cf. la identificació del topònim següent) i que molt probablement es tracti d'un "palus", amb significat d'aiguamoll (cf. *Onomasticon*, s.v. "Pals") que podria al·ludir als existents a l'entorn de l'estany de Salses (si és que el terme no constitueix una mala grafia d'aquest lloc i castell). Sobre el seu castell Vell, que té els seus orígens en època romana i que fou utilitzat durant tota l'Edat Mitjana, cf. *Catalunya Romànica*, XIV, 337-338.

L'estol es presentà a la ciutat d'Empúries ('nyš')⁹³⁰, [centre de] les seves drassanes i refugi de llurs naus. Els musulmans van encerclar-la per terra i per mar, cremaren les naus [fondejades] en el seu port i els ravals del seu entorn, i mataren tothom que hi trobaren. La matança que fou feta entre ells depassà els quatre-cents homes. Quan s'assabentaren de l'atac d'aquest estol, es reuniren els habitants dels voltants d'aquesta ciutat, la gent de les fortaleses que eren a prop i d'altres, i començaren la seva defensa des de l'interior.

Llavors el comandant d'aquestes naus, Ibn Abī Ḥamāma, en trià quinze de lleugeres i reforçades i les envià de nit cap a Maçanet (*Massanīt*) (Baix Empordà)⁹³¹ i la seva contrada, perquè s'avancesin a la notícia de llur atac i es cità allà amb elles. Les naus van salpar cap allà dimecres, 3 de *ša'bān* [8 juliol] i ell les va seguir amb la resta de l'estol la nit del dimarts següent [9 juliol].

Les naus que s'havien avançat van saquejar molts masos (*qurà*) i vastes regions, entre elles la costa Roja (Gironès) (*al-Balāṭ al-Aḥmar*)⁹³², Mont-ras (*al-Ġabal al-*

---

⁹³⁰ CHALMETA, *Méditerranée i Estado* tradueix per Niça; LIROLA, *Poder naval*, 238, el segueix. La identificació és deguda a BALAÑÀ, *Topònims catalans ?* i em sembla convincent pel fet que figurar com a centre de drassanes i bon port.

⁹³¹ CHALMETA, *Méditerranée i Estado*, indica que podria tractar-se d'una mala lectura de Massilia, actual Marsella. LIROLA, *Poder naval*, 238, el segueix. BALAÑÀ, *Topònims catalans ?* (bo i recollint una suggerència de Vernet) llegí Maçanet i l'identificà amb un dels dos coneguts: Maçanet de la Selva. A continuació escriu (p. 36 i n. 68) que "l'almirall musulmà envià una avantguarda cap al sud, a la desembocadura del riu Tordera per on podia arribar la host del comte de Barcelona en ajut de les poblacions atacades, ubicades dins dels seus dominis". Aquesta identificació força els combatents a desplaçar-se per terra un bon troç, havent deixat els vaixells a la desembocadura del Tordera (o en el riu). Per contra, i gràcies a l'amabilitat de Mònica Bosch, em consta un antic mas Maçanet, situat al sud de Torroella de Montgrí i en el camí cap a Pals, que penso que s'avé millor a l'estratègia de l'atac.

⁹³² Chalmeta transcriu el topònim sense proposar-ne identificació. Balañà el tradueix per Cap Roig (al sud de Calleta de Palafrugell) i afegeix que "la crònica deu fer referència a la ruta litoral que uneix L'Escala, Torroella de Montgrí, Pals, Palafrugell, Palamós, Sant Feliu de Guíxols i Maçanet. En aquest indret desembocava, aleshores, el branc de la Via Augusta que comunicava Girona i Barcelona passant pel Maresme". Però sorprèn que els diversos topònims que corresponen a llocs habitats en aquesta ruta siguin obviats en la crònica àrab en favor de l'única menció del nom d'un cap (i, precisament, d'un que encara avui resta sense urbanitzar!). El terme *balāṭ* solia aplicar-se a les antigues calçades romanes i aquí hauria de designar un lloc de la Via Augusta. Caldria cercar-lo, doncs, en un punt de fàcil accés des del mar, per la qual cosa penso (amb tota la prudència que aconsella un text *unicum* i que també mostraren Chalmeta i Balañà), que podria tractar-se de l'anomenat coll de Costa Roja (no figura en l'*Atlas 1:50.000*, però sí a la *GEC* i encara és viu entre els que hi passem) al municipi de Sant Julià de Ramis, molt a prop del curs del Ter i per on anava la Via Augusta i hi passa encara la Carretera Nacional II. És a dir, que les 15 naus lleugeres enfilaren des de la costa Ter amunt fins al Congost, on desembarcaren els combatents i saquejaren els masos

Ağrad)⁹³³ (Baix Empordà), i d'altres. Déu els concedí molts captius i un botí valuós.

L'estol marxà des del lloc on estava ancorat, el port de la cala ? (*Qālat Marwān*)⁹³⁴, amb vent favorable, i fondejà en el port conegut pel cap Aspre (*al-Ṭarf al-Aḥraš*) (Baix Empordà)⁹³⁵. Aquí li va sortir a l'encontre el franc bàrbar (*ʿilğ**) conegut amb el nom de Paulo (*B.wluh*)⁹³⁶, qui tenia un gran renom entre els cristians. S'inicià una batalla entre ells; Déu féu fugir els bàrbars i foren morts Paulo (*B.wluh*) i el seu germà, entre molts dels seus.

Després l'estol enfilà cap a Barcelona, que Déu l'esmicoli! A prop d'ella li sortí al pas un bàrbar (*ʿilğ**) al qual anomenaven ? (*Baliṭ*)⁹³⁷ amb el seu seguici. Els

---

de Costa Roja i del pla de Campdorà, prop de l'actual Sarrià de Ter. Consta un atac similar l'any 1178 quan uns pirates mallorquins destruïren la canònica d'Ullà (cf. VILLANUEVA, *Viaje literario*, XV, 215).

⁹³³ És a dir, les naus de l'avantguarda navegaren Ter avall per unir-se a la resta de l'estol i saquejaren els masos del voltant de Palafrugell i Mont-ras. CHALMETA, *Méditerranée* i *Estado*, tradueix per Montpeller, bo i dubtant del seu ètim *Mons puellarum*. La identificació de Mont-ras és deguda a BALAÑÀ, *Topònims catalans* ?.

⁹³⁴ És clar que el terme *qāla* és una arabització del català "cala". BALAÑÀ, *Topònims catalans* ? identifica *Marwān* amb la cala Morisca (La Selva). Cal advertir que una cala "de Maruano" és citada en un document de l'any 1123 (cf. *Onomasticon*, s.v. "cala") i, en tot aquest passatge, que el primitiu Ter desembocava prop de l'Escala, que els interessos feudals van desviar-lo des de Verges cap a l'Estartit i que posteriorment encara s'ha desplaçat més al sud (cf. PELLA I FORGAS, *Historia del Ampurdán*, esp. 571-572 i *Geografía de Catalunya*, 5 vols., Aedos, Barcelona 1981, IV, 171) i que no podem tenir, per tant, una idea exacta de la costa del moment.

⁹³⁵ Chalmeta tradueix per "Pointe Rugeuse" i "Punta Aspera", respectivament. BALAÑÀ, *Topònims catalans* ? l'identifica amb un Cap Aspre, al terme de Callella de Mar. Cal notar, però, que un document del 889 que confirma les possessions del monestir de Sant Pau de Fontclara (Baix Empordà) parla dels "castellarum montis Aspero" (cf. ABADAL, *Catalunya Carolíngia*, II, 113-115, i, sobre aquest monestir, *Catalunya Romànica*, VIII, 233-238) i que, en la venda del *castrum de Monte Aspero* feta per Bernardus Gaufredi als comtes de Barcelona l'any 1065, s'especifica "*quod alio nomine vocatur Pals*" (*Liber Feudorum Maior*, Barcelona 1945, vol. I, 410); és a dir, que queda clarament situat al Baix Empordà (cf. *Castells Catalans*, II, 703-711). No sabem si llavors l'entorn de Pals formava un cap (actual d'Aiguafreda ?).

⁹³⁶ La lectura d'un Paulo o Paulus és de Chalmeta. BALAÑÀ, *Topònims catalans* ?, que situa aquest atac al Maresme, l'identifica amb un monjo o abat del monestir benedictí de Sant Pol de Mar (documentat ja des del 855), però la veritat és que no consta la seva condició monàstica en el text. Si seguim el raonament de Balanya, podria tractar-se d'algun monjo del monestir de Fontclara, però la veritat és que no tenim més elements per a conèixer la personalitat de qui se'ls enfrontà.

⁹³⁷ CHALMETA, llegeix Bellido, sense identificar, i afegeix que hi havia un *castrum Bellido/Bellid* documentat a l'època prop de Montserrat; BALAÑÀ aporta altres cites de possibles Bellit-s i admet també la possibilitat d'una lectura errònia per *Bantit/Benet*. Malauradament, no podem avançar més cap a la seva identificació.

musulmans es dirigiren contra ell i el van combatre: foren morts (*Baliṭ*) i la major part dels seus companys.

L'estol s'instal·là davant la ciutat de Barcelona i atacà dimecres, 10 de *ša'bān* [15 juliol]. Els barcelonins es refugiaren dins la ciutat, tancaren les seves portes per a protegir-se i lluitaren de dalt estant de les muralles des de bon matí fins a la posta de sol d'aquell dia. Dijous, 11 de *ša'bān* [16 juliol], l'estol els deixà i enfilà cap el riu Llobregat (*Rubriqāt*). L'exèrcit franc els perseguia des de la costa. Els musulmans els atacaren quan entraren a camp obert i es barrejaren. Començà una batalla campal. Els francs foren derrotats i els musulmans es desplegaren per la comarca. L'estol, indemne i enriquit, emprengué el retorn fins atènyer Tortosa, l'extrema del territori islàmic.

Aquí arribà un missatge d'al-Nāṣir li-Dīn Allāh dirigit al seu comandant °Abd al-Malik b. Sa'īd b. Abī Ḥamāma, ordenant-li que salpés cap a Ceuta i Tànger.

setembre-octubre 935

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 256 b.

§ 383 °Abd al-Raḥmān b. °Abd Allāh b. Waḍḍāḥ⁹³⁸ fou designat governador de la llunyana ciutat de Lleida, de la fortalesa de Balaguer i d'altres de llevant el [mes de] *šawwāl* [de l'any 323, 3 setembre-1 octubre 935].

935-936

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 265.

§ 384 Aquest any 324 [30 novembre 935-18 novembre 936] fou destituït °Abd al-Raḥmān b. °Abd Allāh b. Waḍḍāḥ⁹³⁹ de Lleida i de les fortaleses de llevant a favor

---

⁹³⁸ Segons altres fragments d'*al-Muqtabis*, V, l'any 312 [9 abril 924-28 març 925] s'havia revoltat contra °Abd al-Raḥmān III a Lorca. L'any 324 [30 novembre 935-18 novembre 936] fou destituït de Lleida i de les fortaleses del llevant i nomenat governador de Beja. Cf. § 384; VALLVÉ, *Murcia*, 51 i MOLINA, *Tudmtr*, 79-80.

⁹³⁹ Cf. § anterior.

de Qāsim b. Raḥīq⁹⁴⁰.

(...) Mūsà b. Muḥammad b. Ilyās⁹⁴¹ ho fou de l'extrema Tortosa i el seu districte a favor de Yaḥyà b. Muḥammad [b. Ilyās]⁹⁴².

Descripció Anònima, p. 135.

En narrar la construcció de Madīnat al-Zahrā', iniciada per 'Abd al-Raḥmān III l'any 936, explica que el nombre total de les seves columnes era de 4 312 § 385 (...) dinou de les quals procedien del país dels francs (bilād al-ifraṅġ).

23 agost 936

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 256-257.

El [mes de] ramadān de l'any 324 [23 juliol-21 agost 936] Ramir II de Lleó trencà la pau signada l'any anterior amb 'Abd al-Raḥmān III i recolzà la revolta de Muḥammad b. Hāšim b. Muḥammad al-Anqar b. 'Abd al-'Azīz b. 'Abd al-Raḥmān al-Tuġībī, senyor de Saragossa

§ 386 (...) En aquell moment, esperant aprofitar l'ocasió, també s'agitaren els francs a la Frontera Superior. Sortiren contra els musulmans amb el senyor de Barcelona, [Sunyer] que Déu el destrueixi!, amb els esquadrons que se li havien unit i altres, aplegant una mainada nombrosa. Sortí al seu encontre l'alcaid Aḥmad b. Muḥammad b. Ilyās⁹⁴³, de la guarnició del setge de Saragossa, amb els soldats del califa (*sulṭān**) i altres homes de la Frontera. S'originà entre ells una dura batalla en la qual els musulmans mostraren una gran constància, bo i premiant-los Déu amb la victòria: Déu derrotà els enemics infidels, als qui delmaren calamitosament, apilonant-se en la seva

---

⁹⁴⁰ Segons altres fragments de *al-Muqtabis*, V, l'any 323 [17 juny-16 juliol 934] havia estat depositat del govern de Lisboa i de la montanya dels Banū Matrī; el 326 [8 novembre 937-28 octubre 938] ho fou de Lleida, Balaguer i les fortaleses de Llevant; el 328 [18 octubre 939-5 octubre 940] ho fou del de Toledo i Calatrava, notícia que torna a donar l'any següent [6 octubre 940-25 setembre 941] del de Toledo. Cf. § 392.

⁹⁴¹ Cf. § 378.

⁹⁴² En fou destituït l'any 326 [8 novembre 937-28 octubre 938]. Cf. § 392.

⁹⁴³ Cf. § 377.

derrota a causa de la contundència amb què foren rebutjats, tot xafant-se entre ells mateixos i matant-se els uns als altres. El riu on tingué lloc l'escomesa se'n emportà un bon nombre i la terra se'n empassà altres tants, de tal manera que els barrancs quedaren anivellats amb els seus cadàvers. Els anorrearen totalment, per milers, i obtingueren una gran victòria.

Aquesta batalla ocorregué el dimarts, 2 de *šawwāl* d'aquest any [23 agost 936] i l'alcaid Aḥmad b. Muḥammad b. Ilyās envià 1 300 caps tallats dels seus notables cap a la porta de la suda de Còrdova i el nombre dels morts i dels ofegats passà de més de 10 000. Així anaren succeïnt-se les victòries contra francs i lleonesos, aplastant-los en els combats tant a llevant com a ponent, de manera que cap d'ells podia sortir al camp sense ser aixafat per penyes o atrapat per la mort, perquè allà on eren encalçats resultaven agafats i morts⁹⁴⁴.

Text erròneament atribuït a terres catalanes (cf. § anterior):

IBN AL-ATĪR, *al-Kāmil*, VIII, p. 339.

§ 387 "En aquest any 325 [19 novembre 936-7 novembre 937] els francs sortiren cap a la part d'al-Andalus que era dels musulmans; saquejaren, mataren i s'emportaren captius. Entre els musulmans cèlebres que hi moriren figurava Ğahḥāf b. Yuman, cadí de València".

MILLÀS (*Textos*, XXXVI-XXXVII) recull aquesta notícia i anota que la mort del cadí de València "ens pot fer sospitar que aquells francs devien ésser els de la part oriental, és a dir els catalans". ABADAL (*Comtes*, 314), la dona per bona i la interpreta com una expedició "dirigida pel comte Sunyer litoral avall i que tingué dues conseqüències: l'abandó momentani de Tarragona (potser quedà terra de ningú) i la

---

⁹⁴⁴ Els traductors al castellà d'*al-Muqtabis*, V, anoten (p. 283, n. 2) que no hi havia referències d'aquesta notícia i que només se'n tenien de l'atac del 325 [936-937]. Es refereixen a l'esment que fa MILLÀS (*Textos*, XXXVI-XXXII, n. 170) d'una "expedició contra el territori musulmà, i hi feren un gran saqueig i mortaldat" i on situa la mort d'un cadí de València (cf. el paràgraf següent).

subjecció de Tortosa a un tribut". MIRAVALL (*Atacs franco-catalans*, 28) el segueix, així com també la GEC, el vol. II de la HC i el DHC, s.v. "Sunyer". BENET (*El procés*, 143-144 i 167-168), creu que la mobilització del comte Sunyer només fou per ajudar Ramir II de Lleó, aliat del rebel Muḥammad b. Hāšim al-Tuġībī, senyor de Saragossa, i que no existí aquesta incursió catalana contra Tarragona i Tortosa, bo i datant l'inici del pagament de tribut l'any 941-942, en conquerir-se Tarragona (cf. §§ 411 i 412).

Totes aquestes afirmacions es basen en el text d'Ibn al-At̄īr, que és incomplet i que erra la data de la incursió i de la mort del cadí valencià. Cal assenyalar al respecte que IBN AL-FARADĪ, *Tārīḥ 'ulamā' al-Andalus*, biografia núm. 320 i AL-DABBĪ, *Buġyat al-multamis*, biografia núm. 630, escriuen que la mort d'aquest cadí tingué lloc a la batalla d'Alhandega (*al-Ḥandaq*) l'any 327 (29 octubre 938-17 novembre 939) que, efectivament, tingué lloc l'agost del 939⁹⁴⁵.

estiu 937

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 140 a.

§ 388 [L'any 325/19 novembre 936-7 novembre 937] s'alçà (...) Muḥammad b. Hāšim [b. Muḥammad al-Anqar b. ʿAbd al-Raḥmān b. ʿAbd al-ʿAzīz] al-Tuġībī a Saragossa⁹⁴⁶ i al-Nāšir el combaté personalment⁹⁴⁷.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 142 b.

§ 389 [L'any 325/19 novembre 936-7 novembre 937, ʿAbd al-Raḥmān III] assetjà Muḥammad b. Hāšim [b. Muḥammad al-Anqar b. ʿAbd al-Raḥmān b. ʿAbd al-ʿAzīz]

---

⁹⁴⁵ Cf. P. CHALMETA, *Simancas y Alhandega*, "Hispania" XXXVI (1976), 354-444 i altra bibliografia citada a MARÍN, *Nómina*, núm. 347. AL-ḤUMAYDĪ, *Ġadwat al-muqtabis*, biografia núm. 365, només indica que "morí màrtir en una algarada contra els cristians (*rām*) l'any 327 [29 octubre 938-17 octubre 939]".

⁹⁴⁶ El text parla també de la sublevacions, al mateix temps, d'Umayya b. Ishaq a Santarem i de Muṭarrif b. Mundir al-Tuġībī a Catalayud.

⁹⁴⁷ Cf. VIGUERA, *Aragón*, 135-136; SOUTO, *Término de Zaragoza*, 125 i ID., *Un aspecto concreto de las campañas omeyas contra la Marca Superior de al-Andalus: el campamento de ʿAbdarrāḥmān III ante Zaragoza (935-937)*, "BAEO" XXIII (1987), 333-346.

al-Tuğībī a Saragossa fins que es sotmeté⁹⁴⁸.

8 novembre-7 desembre 937

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 275.

Conclusa la pau entre ʿAbd al-Raḥmān III i el rebel Muḥammad b. Hāšim b. Muḥammad al-Anqar b. ʿAbd al-Raḥmān b. ʿAbd al-ʿAzīz al-Tuğībī, una de les condicions de l'amān (datat a muḥarram de l'any 326 [8 novembre-7 desembre 937] estipulava que

§ 390 (...) al-Nāšir li-Dīn Allāh ha de tornar a concedir a Yaḥyà b. Hāšim [germà del revoltat] el que ell posseïa a la ciutat de Lleida i els seus districtes.

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 276.

Aiximateix i al seu moment, Muḥammad b. Hāšim governaria Saragossa d'acord amb unes condicions, una de les quals l'obligava així:

§ 391 (...) [Muḥammad b. Hāšim] tallarà els seus lligams, públics o secrets, amb els infidels des dels confins de Barcelona, a *Sarṭāniyya**, a Pamplona, a Àlaba i a *al-Qilāʿ* (els Castells) fins a Galícia. Tampoc no els escriurà ni hi tindrà tractes i els rebutjarà tal com fa el califa, fent incursions al seu país i negant-se a fer les paus amb ells a cap punt de la frontera, a no ser que sigui amb el consentiment del califa i havent-lo consultat reiteradament.

937-938

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 291.

§ 392 L'any 326 [8 novembre 937-28 octubre 938] Qāsim b. Raḥīq⁹⁴⁹ fou destituït del govern de Lleida, Balaguer i les fortaleses de llevant a favor de Yaḥyà b. Hāšim

---

⁹⁴⁸ Cf. P. CHALMETA, *La "sumisión de Zaragoza" del año 325/937*, "Anuario de Historia del Derecho Español", (1976), 503-525, esp. 515-525, i VIGUERA, *Aragón*, 140-142.

⁹⁴⁹ Cf. § 384.

[b. Muḥammad al-Anqar b. °Abd al-Raḥmān b. °Abd al-°Azīz al-Tuġībī]⁹⁵⁰

(...) Yaḥyà b. Muḥammad [b. Ilyās]⁹⁵¹ ho fou de Tortosa a favor d'Aḥmad b. Muḥammad b. Mubaššir⁹⁵².

agost 939

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-°ibar*, IV, p. 140 b.

§ 393 [L'any 327/29 octubre 938-17 octubre 939] al-Nāšir emprengué la campanya d'Alhandega⁹⁵³ contra els gallecs, però fou derrotat, els musulmans tingueren pèrdues i Muḥammad b. Hāšim [b. Muḥammad al-Anqar b. °Abd al-Raḥmān b. °Abd al-°Azīz] fou capturat. Al-Nāšir intentà d'alliberar-lo però no ho aconseguí fins després de dos anys i tres mesos⁹⁵⁴.

octubre 939

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 306.

°Abd al-Raḥmān III havia observat que li era més profitós atacar als cristians amb esquadrons i escamots que no pas presentar batalla en un sol lloc, fet que li suposava trobar l'enemic en formació completa; per això

§ 394 (...) Envià, a primers de *muḥarram* d'aquest any [328 / mitjans d'octubre 939]

---

⁹⁵⁰ Cf. §§ 373 i 402 i GRANJA, *Marca*, § 109.

⁹⁵¹ Consta per altres fragments d'*al-Muqtabis*, V, que des de l'any 321 [1 gener - 21 desembre 933] fins el 322 [22 desembre 933-10 desembre 934] governà València conjuntament amb el seu germà Mūsà; que entre el 8 d'abril i el 7 de maig l'any següent passà al govern d'Écija i que el 19 d'octubre del 936 fou destituït d'Osca i del seu districte, on governà conjuntament amb °Utmān b. °Abd Allāh al-Qurašī. Cf. § 384.

⁹⁵² Havia estat nomenat el *rabīf* II de l'any 318 [maig 930]. Cf. § 371.

⁹⁵³ S'ha discutit molt sobre si la batalla d'*at-Ḥandaq* o d'Alhandega tingué lloc un any després de la de Simancas o foren la mateixa (cf., entre una abundosa bibliografia, els darrers estudis de P. CHALMETA, *Después de Simancas-Alhandega. Año 328/939-940*, "Hispania", CXLIV (1980), 181-198 i ID, *Simancas-Alhandega: al año siguiente*, "Actas de las Jornadas de Cultura Arabe e Islámica", Madrid 1981, 623-639).

⁹⁵⁴ IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 295 i 319, especifica que el califa no estalvià esforços per alliberar-lo, que es gastà molts diners, que Muḥammad b. Hāšim arribà a Còrdova el 31 d'octubre del 941 i que tornà cap a Saragossa amb la delegació de Barcelona el 21 de març del 942.

cartes a tots els alcaids i governadors de les Fronteres, Superior, Oriental, Central i Occidental, per tal que enviessin esquadrons contra els enemics de Déu des de tots els flancs, que aquests actuessin en tot moment i que les seves algarades s'extenguessin per totes bandes; cuitaren en fer-ho i es complí a bastament el seu objectiu.

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 137 i AL-MAQQARĪ, *Nafḥ al-ṭīb*, I, p. 353-354⁹⁵⁵.

§ 395 °Abd al-Raḥmān al-Nāṣir féu molt de *ḡihād** personalment i menà algarades contra territoris enemics fins que fou vençut a Alhandega⁹⁵⁶.

(...) Des de llavors deixà d'encapçalar les algarades personalment, però feia reiterar les asseifes cada any, de manera que els exèrcits dels musulmans arribaren a territoris francs (*bilād al-ifraṅ*) als quals no s'havia arribat mai en temps dels seus avanpassats. Les nacions cristianes de l'altra banda dels Pirineus (*warā'a al-durūb*) li extingueren la mà de la humiliació i li enviaven els seus ambaixadors i els seus presents des de Roma fins a Constantinoble, per tal d'obtenir treves i pau i disposats a acceptar les seves condicions. Al seu soli reial arribaren els reis de la gent de la península d'al-Andalús que limitaven amb els país dels musulmans, com els de Castella i de Pamplona i de les seves dependències a la Frontera del Nord, que li besaven la mà i procuraven tenir-lo content, bo i valorant els seus favors i comportant-se segons les seves pautes.

---

⁹⁵⁵ Cf. MILLÀS, *Textos*, p. XXXVI.

⁹⁵⁶ Cf. § 393.

text erròneament atribuït a terres catalanes:

IBN ʿARABĪ, *Muḥāḍarāt al-abrār*, II, p. 195⁹⁵⁷.

Durant el califat d'ʿAbd al-Raḥmān III

§ 396 (...) Arribà una ambaixada catalana (*al-ifraṅġ*). [Als seus integrants] els resultà patent el gran poder [califal] que els espantà⁹⁵⁸. [El califa] féu estendre estores des de la porta de Còrdova fins a la porta de [Madīnat] al-Zahrā', al llarg d'una parasanga*, i féu situar soldats a dreta i esquerra del trajecte. Sostenien espases, llargues i amples, desembeinades, i feien coincidir les puntes d'una i altra filera com si constituïssin una mena de sostre. Ordenà que els ambaixadors avancesin a través d'aquelles arcades com si es tractés d'un passadís cobert. Els hi entrà tal terror que només Déu -ensalçat sia!- pot conèixer. En arribar a la porta de [Madīnat] al-Zahrā', havien estat exteses catifes de brocat des de la porta de la ciutat fins al setial per tal d'acobardir-los. [També] havia fet col·locar dignataris (*ḥuġġāb*)⁹⁵⁹ en determinats llocs com si fossin reis, asseguts sobre trons magníficament folrats de brocat i de seda. En veure algun dels dignataris, [els missatgers] es postraven davant seu, imaginant-se que era el califa, però se'ls anava dient: "Alceu els vostres caps, que aquest no és més que un dels seus esclaus!", fins que atenyeren un pati amb el terra cobert de sorra. Al bell mig, hi havia el califa vestit amb robes esparracades i curtes, de manera que tot el que duia al damunt [només] valia quatre dirhems. Estava assegut a terra cap cot i, davant seu, hi havia un exemplar de l'*Alcorà*, una espasa i foc [encès]. Fou dit als ambaixadors: "vet aquí el sobirà" (*sultān**) i es prosternaren. Aixecà el cap envers ells i, abans de què poguessin parlar, els digué: "Déu ens ha manat convidar-vos a [acceptar] això -i els mostrarà l'exemplar del Llibre de Déu-. Si ho refuseu, amb això -i els mostrarà l'espasa- [us obligarem] i, quan us matem, anireu a parar aquí" -i els

---

⁹⁵⁷ Aquest text figura a M. ASÍN PALACIOS, *Crestomatia del àrabe literal con glosario y elementos de gramática*, Madrid 1945, 22-23. Fou traduït al francès per LÉVI-PROVENÇAL, *Esp. mus. au Xme siècle*, 48-49 i al castellà per F. DE LA GRANJA, *A propósito de una embajada cristiana en la corte de ʿAbd al-Raḥmān III*, "AA" XXXIX (1974), 391-406.

⁹⁵⁸ Llegeixo, com Asín, *yurāʿibu-hum* en comptes de *yurāġġibu-hum* que figura en el text de l'edició d'El Caire.

⁹⁵⁹ Aquí s'escriu el plural de *ḥāġġib**, però crec que s'al·ludeix als notables de la cort califal, en general.

ensenyà el foc-. Restaren plens de por i ell ordenà que fossin fets fora sense que poguessin dir res. Es sotmeteren a ell sota totes les condicions que volgué.

ABADAL (*Els primers comtes*, 316) inclou aquest fragment a partir de la traducció de LÉVI-PROVENÇAL i anota que creu que es tracta d'una ambaixada de Borrell II que tingué lloc pels volts de l'any 950. BENET (*El procés*, 168-169) avança la seva data al temps de Sunyer i la situa l'any 939 perquè creu que "només pot ser la primera [de les enviades pels comtes catalans] ja que les altres conegudes foren cordials o respectuoses, i no es pot acceptar que primerament s'hagués produït una recepció cordial i més tard se'n fes una altra de severa, ja que no hagués tingut l'efecte buscat".

D'acord amb Granja, penso que aquest text no correspon a cap ambaixada franca o catalana. I això per diversos motius. Al marge de la teatralitat que s'hi reflexa i dels "doutes qu'on ne peut manquer d'avoir sur son authenticité" -en paraules de Lévi-Provençal-, cal assenyalar que només figura en aquesta obra, escrita a Orient després del 1226 i, per tant, molt allunyada en el temps i en l'espai d'unes possibles fonts directes. Ultra això, estranya l'ús dels termes *sultān** o *ḥāḡib**, poc habituals a al-Andalus després dels °āmirís, i, sobretot, la poca precisió geogràfica (noti's que només es parla de Còrdova i de Madīnat al-Zahrā', topònims inevitables si es vol situar en territori andalusí) i el fet que no es consignin cap nom dels signants (ni musulmans ni cristians) del suposat tractat de pau (cf., *infra*, els detallats relats d'altres ambaixades). Granja mostra com un ceremonial semblant sí que fou adoptat (a imitació de la cort sassànida) en el califat de Bagdad i aporta la crònica d'una ambaixada de Constantí VII Porfirogeneta al califa al-Muqtadir bi-l-lāh, l'any 917, escrita per Ḥilāl al-Ṣābi' mig segle més tard. La notícia apareix també en diversos autors orientals (al marge de què el fet de confondre els dignataris amb el califa és un tòpic literari oriental que figura en altres tipus de narracions). Conclou, doncs, que aquest fragment ha d'ésser considerat com un text literari i no pas històric en sentit estricte i s'inclina a creure que el gran místic andalusí l'hauria recreat i referit, sense intenció historiogràfica, al califat d'°Abd al-Raḥmān.

939-940

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 314.

§ 397 Aquest any 328 [18 octubre 939-5 octubre 940] (...) Aḥmad b. Saʿīd b. Mālik fou destituït de la ciutat de Tortosa a favor d'ʿAbd al-Raḥmān b. Muḥammad b. al-Nazzām⁹⁶⁰.

abril 940

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 307-308.

§ 398 A mitjans de *rağab* [abril 940] al-Nāṣir envià el cadí Muḥammad b. ʿAbd Allāh b. Abī ʿĪsà a les Fronteres Orientals per tal que tigués cura dels interessos de la població, cosa que féu amb excel·lents resultats.

estiu 940

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 308-309.

§ 399 Aquest any [328/18 octubre 939-5 octubre 940] el secretari (*kātib*) jueu Ḥasdāy b. Ishāq al-Isrāʾīlī [b. Šaprūt]⁹⁶¹ concertà la pau amb el franc Sunyer, fill de Guifré (*Šunyīr b. Ġīfrīd*), senyor de Barcelona i dels seus districtes, sota les condicions grates a al-Nāṣir li-Dīn Allāh. Aquest envià a Ḥasdāy b. Ishāq a Barcelona per tal de cloure l'esmentada pau amb el seu senyor, Sunyer. Succeí que l'estol que havia salpat del port d'Almeria a finals de *rağab* [11 maig 940], comandat per Ibrāhīm b. ʿAbd al-Raḥmān al-Bağğānī, arribà a Barcelona el diumenge, 10 de *šawwāl* [19 juliol 940]. Allà, Ḥasdāy els féu saber que havia fet la pau amb el seu senyor, en Sunyer. Els evità la guerra i el mateix dia l'estol partí del port de Barcelona.

---

⁹⁶⁰ A *šawwāl* [14 setembre-12 octubre 934] havia estat nomenat governador de la cora* de Firrīš, pla dels Pedroches, Laqant, Miknāsa i *B.tr.l.s.* Cf. § 409 i la notícia de l'any 333/944-945 en què es commemora la fundació de les drassanes de Tortosa (§ 415).

⁹⁶¹ La identificació dels diversos noms propis és deguda a CHALMETA, *Méditerranée*, i ID, *El estado cordobés*.

Ḥasdāy proposà a altres notables (*‘uḏamā’*) [que es trobaven a] Barcelona que es sotmetessin a l’obediència d’al-Nāṣir li-Dīn Allāh i que fessin la pau amb ell. Alguns dels seus reis (*mulūk*)⁹⁶² ho acceptaren, tals com Hug (*Unğuh*) un dels seus principals amb seu permanent al seu país d’Arlès (*.ab.l*)⁹⁶³, que envià a la capital [Barcelona] una delegació de part seva, bo i demanant un salconduit per tal que qualsevol dels comerciants del seu país pogués anar a al-Andalus. Així els fou concedit, tot trametent el tractat (*‘ahd*) a Naṣr b. Aḥmad, alcaid de Fraxinetum (*Farahšīnīṭ*)⁹⁶⁴ i als governadors de les Balears i d’altres ports costaners d’al-Andalus. Se’ls garantien - tant als procedents de terres d’Hug (*Unğuh*) com als d’altres comunitats incloses en la pau- llurs vides i riqueses, així com també tot el que contenien llurs vaixells, de manera que disposessin el seu comerç com vulguessin. Des d’aquell moment llurs vaixells arribaren a al-Andalus amb molt de profit⁹⁶⁵.

Riquilda, filla de [Guifré II] Borrell (*Mari[ri]killa bint Burrīl*)⁹⁶⁶ i senyora d’alguns francs, seguí el camí d’Hug (*Unğuh*) respecte a la pau amb al-Nāṣir li-Dīn

---

⁹⁶² Noti’s que el text els dona el títol de rei. Segons CHALMETA, *Méditerranée*, 345 i GUICHARD, a *Occident-Orient*, 196, es tracta probablement d’Hug de Provença i de Riquilda, vídua d’Otó de Narbona i filla de Guifré Borrell.

⁹⁶³ CHALMETA, *Méditerranée*, 340, tradueix (amb interrogant) per Nàpols, si bé l’edició àrab del text anota que pot tractar-se també d’Arlès.

⁹⁶⁴ Sobre aquest enclavament (c. 888-894 a c. 975) marítim (els textos àrabs que el descriuen no són inclosos en aquest treball perquè era a la Provença), cf. LIROLA, *Poder naval*, i BALLESTÍN, *Segmentación de grupos clánicos*.

⁹⁶⁵ El mateix autor informa més endavant (*al-Muqtabis*, V, p. 322 i 327) de l’arribada a Còrdova de mercaders amalfitans el 21 de març i el 24 d’agost del 942 (aquesta vegada acompanyats d’un delegat del senyor de Sardenya que sol·licitava pau i amistat).

⁹⁶⁶ CHALMETA, *Méditerranée*, anota que deu tractar-se de la comtesa Riquilda, esposa de Sunyer, fill de Guifré el Pelós i comte de Barcelona que co-governà alguns anys amb el seu germà Guifré Borrell. Afegeix que Riquilda i Sunyer foren els pares de Borrell II i que, si aquesta hipòtesi és certa, caldria corregir el text per *R.k.la umm Burrīl*. Però crec que es tracta de Riquilda, filla de Guifré II Borrell, comte de Cerdanya-Besalú (amb la qual cosa el text no precisa correcció), casada amb Otó, vescomte de Narbona (cf. M. AURELL, "Jalons pour une enquête sur les stratégies matrimoniales des comtes catalans (IXe-Xe siècles)", in *SIOC*, I, quadre II i 313-314).

Allāh i li envià al jueu ? B.rnat ? (*B.rnāṭ al-Isrā'īlī*)⁹⁶⁷, el seu home de confiança, amb meravelloses curiositats de diverses contrades del seu país. [Quan arribaren a mans d'] al-Nāṣir li-Dīn Allāh, les acceptà i l'obsequià amb altres de més precioses, bo i honorant els seus missatgers.

Llavors, i una vegada tot resolt, a finals de *dū l-qāda* [6 setembre 940], tornà cap a al-Nāṣir li-Dīn Allāh el jueu Ḥasdāy b. Ishāq des de Barcelona. L'acompanyava Gotmar (*Ġudmār*)⁹⁶⁸, mitjancer de Sunyer, d'acord amb les condicions estipulades. La primera consistia en que deixés d'ajudar a qualsevol cristià que no hagués pactat la submissió amb al-Nāṣir li-Dīn Allāh, acceptant la seva pau i cercant la seva complaença. També l'obligava a desfer el parentiu que tenia amb Garcia, fill de Saṅç (*Ġarsiyya b. Šānḡuh*), senyor de Pamplona, amb qui Sunyer havia casat la seva filla, matrimoni que anul·là per obediència al califa. Li garantí aiximateix, que entrarien en la pau tots els [senyors] veïns que depenien d'ell. Al-Nāṣir complí amb Sunyer i manà als governadors de la costa i als alcaïds de l'estol que evitessin els seus territoris i deixessin en pau la gent del seu país. Al-Nāṣir respectà els tractes amb Sunyer i mantingué la pau amb ell, amb Sunifred (*Sunifrīd*)⁹⁶⁹ i amb els fills d'ambdós⁹⁷⁰ dos

---

⁹⁶⁷ Cal advertir que els diversos autors que s'han ocupat d'aquest text tradueixen "el jueu Bernat", cosa totalment incerta perquè aquest nom pertany a l'antroponímia cristiana (cf. D. ROMANO, "Els jueus de Barcelona i Girona fins a la mort de Ramon Borrell (1018)" in *SIOC*, II, 127). Cal considerar, doncs, la possibilitat que *al-Isrā'īlī* no sigui indicatiu de la religió sinó un motiu aplicat a aquest personatge. Per una banda, cal assenyalar que l'antropònim Bernat no figura a J. BOLÓS I MASCLANS i J. MORÁN I OCERINJÀUREGUI, *Repertori d'antropònims catalans (RAC)*, IEC, Barcelona 1994. Per l'altra, Bernat era conegut com un antropònim genovés, tal i com mostra un refrany andalusí que al·ludeix a les preguntes tontes: *man huwwa Barnāt ft Ġanwa?*, és a dir, "qui és en Bernat a Gènova?" (cf. M. MARUGÁN GÜÉMEZ, *El refranero andalusí de Ibn 'Āṣim al-Ġarnāṭī. Estudio lingüístico, transcripción, traducción y glosario*, Hiperión, Madrid 1994, 136, núm. 549).

⁹⁶⁸ Es tracta del llavors bisbe de Girona -cal corregir les dates de la *GEC*-, més tard abat del monestir de Sant Cugat del Vallès. Segons AL-MAS'ŪDĪ (cf. § 340), portà una "història dels reis francs" com a obsequi pel fill del califa, el futur al-Ḥakam II. Cf. FERNÁNDEZ Y GONZÁLEZ, *Crónica de los Francos*; MILLÀS, *Textos*, XXXVII i BARCELÓ: *Nota entorn del "Llibre dels Reis Francs"*.

⁹⁶⁹ CHALMETA transcriu *Sunifrīd*. Els editors anoten que aquest nom no està puntuat ni vocalitzat i que podria tractar-se d'un *Sifrīd*. Crec que es tracta de Sunifred II d'Urgell-Cerdanya i, des del 957, també comte de Besalú (cf. ABADAL, *Comtes*, 292-293).

⁹⁷⁰ Els editors del text àrab ja anoten que Sunifred morí sense fills i que l'esment dels "fills d'ambdós" podria ésser un error per Borrell II i Miró I, fills de Sunyer, que cogovernaren el comtat de Barcelona a la mort del seu pare.

anys sencers i així ho testimonià solemnement a la seva cort el dimecres 12 de *dū l-ḥiġġa* [18 setembre 940].

AL-MAS^cŪDĪ, *Murūġ al-dahab*, II, p. 7.

§ 400 Vaig trobar en un llibre que em va caure a les mans a al-Fustāṭ, a Egipte, l'any 336 [23 juliol 947-10 juliol 948], i que havia estat una ofrena de Gotmar (^c*Urmāz*, sic, per *Ġurmāz*) el bisbe de la ciutat de Girona (*Ġarubda*, sic, per *Ġarunda*) l'any 328 [18 octubre 939-5 octubre 940] a al-Ḥakam b. ^cAbd al-Raḥmān b. Muḥammad b. ^cAbd Allāh b. Muḥammad b. ^cAbd al-Raḥmān b. al-Ḥakam b. Hišām b. ^cAbd al-Raḥmān b. Mu^cāwiya b. Hišām b. ^cAbd al-Malik b. Marwān b. al-Ḥakam, [futur] hereu del seu pare ^cAbd al-Raḥmān [III], llavors senyor d'al-Andalus [i] en aquest moment⁹⁷¹ essent encara hereu. [Dèia:] "Emir dels creients!, certament, el primer rei dels francs fou Clodoveu (*Q.lūd.ya*), que era pagà (*maġūs*)⁹⁷² i que fou cristianitzat per la seva muller, el nom de la qual era Clotilde (*Ġ.r.ṭ.la*)"⁹⁷³ (...).

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 81 a.

§ 401 L'any 328 [18 octubre 939-5 octubre 940] Muḥammad b. Rumāḥis⁹⁷⁴ es procurà el comandament de dues naus de guerra (*ḥarbiyyayn*), amb tripulació formada per gent d'Almeria, del districte de Pechina⁹⁷⁵. Les envià cap a Tortosa⁹⁷⁶, on arribà

---

⁹⁷¹ L'editor escriu *fī 'ahdi-hi*. Barbier de Meinard llegí *fī 'ilmi-hi* (que no té sentit en aquest context) i Pellat *fī 'amali-hi*, és a dir, "en la seva jurisdicció".

⁹⁷² Cf. *EP*, s.v. "madjūs", però cal afegir que, en realitat, el text al·ludeix a la seva condició d'arrià (fins que fou convertit al catolicisme per mediació de la seva esposa, Clotilde, i batejat a Reims pel bisbe Remigi (cf. *GEC*, q.v.).

⁹⁷³ Segueix una llista de reis francs -merovingis i carolingis- amb diversos noms inidentificables i alguns errors (cf. FERNÁNDEZ Y GONZÁLEZ, *Crónica de los Francos*; MILLÀS, *Textos*, XXXVII (on el suposa compost pel propi Gotmar) i §§ 92, 95 i 130 i BARCELÓ: *Nota entorn del "Llibre dels Reis Francs"*).

⁹⁷⁴ Segons IBN HAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, 212 i 313, l'any 319 [24 gener 931-12 gener 932] ja formava part de l'estol enviat contra la costa nordafricana i, l'any 328 [18 octubre 939-5 octubre 940] fou nomenat governador de Pechina. Cf. també LÉVI-PROVENÇAL, *Esp. Mus. X. siècle*, 153-155; ID, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 393 i SÁNCHEZ, *Ilbtra*, 9 n. 10.

⁹⁷⁵ Sobre aquest enclavament de marins proper a Almeria, cf. LIROLA, *Poder naval*, i BALLESTÍN, *Segmentación de grupos clánicos*.

al mateix temps, i embarcà en elles al front de deu vaixells de guerra (*marākib ḥarbiyya*) -ultra els que havia portat d'Almeria-, més quatre naus (*ṣawānī*) i altres dues d'inspecció (*fattāṣayn*). Arribà al Cap de Creus (*ra's ṣalīb*)⁹⁷⁷, a l'extrem de la badia d'Empúries (*Anbawrīš*)⁹⁷⁸. Navegà després cap a Barcelona, on trobà l'*amīn*⁹⁷⁹ que ja s'havia entrevistat amb el senyor [dels catalans, Sunyer], juntament amb els enviats [d'Ibn Rumāhis] per tal de sol·licitar la pau (*ṣulḥ*). L'*amīn* li ordenà que no ataquessin Barcelona ni tampoc la gent de la costa. Seguí, de tornada, cap a Tortosa i d'allà marxà a Còrdova.

abril 941

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 47 a.

§ 402 L'emir dels creients, ^cAbd al-Raḥmān [III] concedí a Yaḥyà b. Hāšim b. Muḥammad [al-Anqar] b. ^cAbd al-Raḥmān [b. ^cAbd al-^cAzīz] al-Tuġībī⁹⁸⁰ les fortaleses d'Orés ? (*Warša*)⁹⁸¹, Maria [de Huerva] (*al-Mariyya*)⁹⁸² i Lleida⁹⁸³ el

---

⁹⁷⁶ L'editor anota que no troba cap notícia d'aquesta expedició a *al-Bayān al-muġrib*.

⁹⁷⁷ L'editor anota que la lectura de la segona paraula no és clara i que desconeix a quin topònim correspon, així com tampoc *Anbawrīš*. La identificació d'aquest topònim i del següent és de SÁNCHEZ, *Ibīra*.

⁹⁷⁸ Tal i com anota VERNET, *El nombre de Cataluña*, 134-135, aquest atac era una resposta a les provocacions dels comtes d'Empúries i, cinc segles més tard Ibn Sa'īd al-Maġribī recordava (cf. § 98) que de Castelló d'Empúries sortien corsaris que infestaven el mar amb les seves xates.

⁹⁷⁹ SÁNCHEZ, *Ibīra*, 30, creu que era l'encarregat de cobrar el tribut dels catalans pel califa de Còrdova, però potser era el mateix Ḥasdāy b. Šaprūt, a qui Ibn Ḥayyān (cf. § anterior) anomena *kātib*. Sobre les funcions d'un *amīn*, cf. *EP*², q.v.

⁹⁸⁰ Cf. §§ 373 i 392.

⁹⁸¹ Sense identificar per AL-AHWĀNĪ. GRANJA, *Marca*, § 109, n. 2, explica que correspon a Orosa de la traducció castellana d'al-Rāzī i remet a GAYANGOS, *Memoria*, 46, n. 6, afegint que la *Cronica Geral de Espanha de 1344*, vol. II, 56, porta la variant Oourossa. VIGUERA, *Aragón*, 29, l'identificà amb Orés. SOUTO, *Término de Zaragoza*, 124, i altres, ho segueixen, amb interrogant. Sobre la proposta d'identificació amb Urrea de Jalón cf. MANZANO, *Frontera*, 133-134.

⁹⁸² Sense identificar per AL-AHWĀNĪ. GRANJA, *Marca*, § 102, n. 2, assenyala que es tracta de Maria de Huerva, però aquest *ḥiṣn al-Mariyya*, correspon més exactament a un actual despoblat situat a la riba dreta del Huerva (Cf. J. A. SOUTO LASALA, *De nuevo sobre musulmanes y mudéjares en el valle del Huerva (Zaragoza): consideraciones en torno a los topónimos "Novells", "María" y "Cadrete", "AEMES"*

dissabte, quan quedaven dotze nits de *rağab* de l'any 329 [18 abril 941]. Quan Muḥammad b. Hāšim [b. Muḥammad al-Anqar b. °Abd al-Raḥmān b. °Abd al-°Azīz al-Tuğībī] s'allunyà [de l'obediència de Còrdova] i passà a la dissidència, Yaḥyà col·laborà amb el seu germà en la sedició. Després se'n penedí, com ell, i, en ser fet presoner el seu germà, l'emir dels creients li donà un càrrec de govern. Més tard, mort el seu germà, el nomenà cap de policia (*al-šurṭa al-°ulyā*). Morí a Toledo i hi fou enterrat el dilluns, quan quedaven deu dies de *ğumādā* II de l'any 341 [11 novembre 952].

març 941

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 316.

§ 403 El mes de *rabi*^c II [3-31 març 941] la gent de Tortosa, que és a l'extrem [del territori de l'islam], es queixaren pel pes dels seus tributs trobant-se tan a la vora de l'enemic, que al mateix temps els provocava greus preocupacions i grans danys. Demanaren al califa que mirés per ells. Aquest els va eximir dels impostos alcorànics i de les almoines (*al-zakawāt wa l-šadaqāt*) i ho va posar per escrit⁹⁸⁴.

maig 941

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 317.

§ 404 El [mes de] *ša'bān* d'aquest any [329/1-29 maig 941] es presentà davant al-Nāšir li-Dīn Allāh Sendred⁹⁸⁵ (*Sandrīt*), misatger de Sunyer, fill de Guifré (*Šunyīr b.*

(Zaragoza), VI (1984), 11-12, n. 28).

⁹⁸³ Tal i com assenyala MANZANO, *Frontera*, 134, potser podria pensar-se que les dues primeres poblacions ja formaven part dels seus dominis i que ara eren ampliat amb el govern de Lleida.

⁹⁸⁴ Sobre la fiscalitat andalusina cf. BARCELÓ, *Estructura fiscal*, reproduït a *El sol*, 103-136. Sobre el per què d'aquesta petició des de Tortosa, cf. BRAMON, *Ràpita Cascall*.

⁹⁸⁵ CHALMETA, *Méditerranée*, l'identificà com a vicari del comte a Barcelona. Cf. BENET, *Origen Cervelló*, 67-86, i ID, *La repoblació del Penedès*, que proposa que aquest Sendred de Gurb, vicari -i avantpassat del llinatge dels Cervelló-, era fill de Sunifred, durant molt de temps abat del monestir d'Arlès, i germà del comte Guifré.

Ġīfrīd), senyor de Barcelona, i del fill del seu oncle patern⁹⁸⁶, per tal de renovar el tractat de pau (*ʿahd*) i confirmar la submissió⁹⁸⁷. Portava un exquisit present, triat entre les meravelles del seu país, que al-Nāṣir li-Dīn Allāh acceptà tot rebent-lo i hostatjant-lo honrosament i retribuïnt-lo amb un de millor⁹⁸⁸.

octubre 941

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 319.

§ 405 A primers de *ṣafar* d'aquest any [330/ 26 octubre 941] arribà a al-Nāṣir li-Dīn Allāh la notícia de l'alliberament de Muḥammad b. Hāšim [al-Anqar b. ʿAbd al-Raḥmān b. ʿAbd al-ʿAzīz] al-Tuġībī de la seva captivitat⁹⁸⁹ i de què es dirigia cap a palau, havent sortit de Galícia el dilluns en què mancaven dotze nits de *muḥarram* [13 octubre 941]. Anava cap a terres musulmanes amb el secretari jueu Ḥasdāy b. Ishāq [b. Šaprūt], ambaixador del poder califal (*sultān**) davant el tirà Ramir [II], amb els principals bisbes cristians, que havien pactat la pau amb ell, i amb altres que s'havien aplegat aleshores al palau de l'esmentat tirà. La nova de l'arribada de Muḥammad b. Hāšim i dels altres a Còrdova fou coneguda el dijous 6 de *ṣafar* [31 octubre 941], havent-se produït la seva captura el dimarts en què quedaven 13 nits de *šawwāl* de l'any [3]27 [6 agost 939], de manera que entre aquell dia i el de la seva entrada a la dita ciutat havien transcorregut dos anys, tres mesos i dinou dies. Al-Nāṣir li-Dīn Allāh s'alegrà molt del seu alliberament, l'honorà i l'obsequià generosament i li donà el seu nomenament de visir el dilluns, la nit abans d'acabar *ṣafar* [21 de novembre]. Aquell mateix dia, [el Tuġībī] ocupà una estrada d'honor que havia estat col·locada al ministeri (*bayt al-wizāra*) i no deixà de seure-hi fins que l'envià al seu districte com

---

⁹⁸⁶ Segons BENET, *Origen Cervelló*, 82, és precisament aquest fragment d'Ibn Ḥayyān la font que informa que aquest Sendred era un descendent d'una branca lateral dels comtes del casal de Barcelona.

⁹⁸⁷ Noti's que el 18 de setembre del 940 el califa havia acceptat un tractat per dos anys (cf. § 399).

⁹⁸⁸ Noti's que aquesta és la primera ambaixada documentada des de Catalunya cap a Còrdova.

⁹⁸⁹ Havia estat capturat pel seu antic aliat, Ramir II de Lleó, el 6 d'agost del 938. Una vegada signada la pau entre el califa i Ramir II (entre el 28 de juliol i el 26 d'agost del 941), fou alliberat el 13 d'octubre del 941 (cf. § 393 i VIGUERA, *Aragón*, 146 i 150-151).

alcaid de tota la Frontera. [El califa] escribí [al seu fill] per tal que s'incorporés a las seves files quan sortís a fer algarades, formant sota el seu estandart. En els mateixos termes, escriví als reis⁹⁹⁰ francs (*mulūk al-Faranġa*) adscrits a la seva pau i obediència, [és a dir], a Sunyer, fill de Guifré (*Šūnyīr b. Ġīfrīd*), senyor de Barcelona, Acfred de Banyoles (*Aġnad⁹⁹¹ b. al-Mundir*)⁹⁹², ...*d.marāy*⁹⁹³ *al-ʿAbbadī*, *Sandarīf*⁹⁹⁴ i altres francs del pacte. Muḥammad b. Hāšim partí cap al seu districte de la Frontera amb gran honor a finals de *ġumāda* II [21 març 942].

febrer-març 942

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 329.

§ 406 L'alfaqú Mundir b. Saʿīd al-Ballūṭī⁹⁹⁵ fou designat cadí de totes les fronteres, convertint-se en cadí de cadis de totes elles, supervisor de tots els seus cadis i

---

⁹⁹⁰ Noti's, altra vegada (cf. § 399) l'ús de la intitolació de "rei".

⁹⁹¹ Aquesta identificació és de VERNET, *El "statu quo"*, però, segons BATET, *Castells termenats*, al·ludeix molt probablement a Ényec Bonfill, fill del Sendred, vicari, que anà a Còrdova el maig del 941 i que s'esmenta a § 404. Sobre l'abat Acfred de Banyoles, que viatjà a les corts de Carles el Ximple (916) i de Lluís d'Ultramar (948), cf. ALSIUS, *Ensaig històrich*, 69-77; L. Mª CONSTANS, *Diplomatari de Banyoles*, CEC, 6 vols. Banyoles 1985-1993, I, docs. núms. 22, 31, 36, 37 bis i 104, i *GEC*, q.v.

⁹⁹² Aquest apel·latiu també és donat a Sunifred d'Urgell-Cerdanya, pare de Guifré el Pilós (cf. § 316). Ara com ara, queda per determinar si aquest personatge estava o no emparentat amb la Casa de Barcelona i si la denominació àrab d'al-Mundir pot estar relacionada amb la família de Ġabala b. al-Ayham al-Ġassānī.

⁹⁹³ La primera consonant establerta pels editors del text àrab és una *f*/, que podria correspondre a una *ġ*/, si portés el diacrític, diacrític que tampoc no figura en la segona consonant. CHALMETA, *Estado*, 156, transcriu *Ġundimāruh* (amb interrogant). Els traductors d'aquesta obra al castellà transcriuen *Ġ.nd.marāy*. Segons VERNET, *El "statu quo"*, aquest nom correspon (amb interrogant) a Guadamir (el bisbe o abat que consagrà a Cesari com abat de Santa Cecília) i segons R. MARTÍ, "La primera expansió comtal a ponent del Llobregat (segle X)", *Catalunya Romànica*, XIX, 32, es tractaria de l'abans esmentat (cf. § 399) Gotmar, bisbe de Girona i després abat de Sant Cugat del Vallès.

⁹⁹⁴ Si la grafia és correcta, deu tractar-se del Sendred de Gurb vicari, cosí de Sunyer, que arribà a Còrdova el maig del 941 (cf. § anterior) però els editors anoten que podria tractar-se d'un error de grafia, per *S.n.frīd*. D'ésser cert, al·ludiria a Sunifred II d'Urgell-Cerdanya, esmentat com a cossignant, amb Sunyer de Barcelona (cf. § 399) d'un pacte l'any 940. VERNET, *El "statu quo"*, llegeix Sendred i l'identifica -amb interrogant- amb Sendred de Gurb, pare de Bonfill.

⁹⁹⁵ Cf. MAKKĪ, *Aportaciones*, 224.

governadors i inspector dels que hi acudien des del país franc (*bilād al-ifraṅġ*)⁹⁹⁶; això ocorregué el ġumādà II d'aquest any [330 / 21 febrer-21 març 942].

IBN AL-ABBĀR, *al-Takmīla*, biografia núm. 792.

§ 407 Explicà [Abū ʿUbayd Allāh Qāsim b.] Ḥalaf b. Faṭḥ b. ʿAbd Allāh b. Ġubayr, de Tortosa, conegut per al-Ġubayrī, i de *kunya** Abū al-Qāsim, [que] era fill de l'alfaquí Abū ʿUbayd al-Qāsim b. Ḥalaf al-Ġubayrī⁹⁹⁷ (...): el cadí Mundir b. Saʿīd [al-Ballūṭī] residí a cal meu pare a Tortosa quan exercia el càrrec de cadí de les Fronteres Orientals, abans que el nomenessin cadí de la comunitat de Còrdova (...) La jurisdicció d'al-Mundir incloïa la supervisió dels governadors de les Fronteres i el control dels que hi arribessin des del país dels francs (*bilād al-ifraṅġ*), l'any 330 [26 setembre 941-14 setembre 942]⁹⁹⁸.

IBN AL-FARADĪ, *Tārīḥ ʿulamāʾ al-Andalus*, ed. Caire, biografia núm. 1454 (ed. Codera, 1452)⁹⁹⁹.

§ 408 Mundir b. Saʿīd b. ʿAbd Allāh b. ʿAbd al-Raḥmān al-Ballūṭī al-Kaznī, de Còrdova¹⁰⁰⁰ i de *kunya** Abū al-Ḥakam, era de nissaga berber, del clan anomenat kaznī. (...) Exercí la judicatura de les Fronteres Orientals i, després, de la comunitat de Còrdova (...) a partir del dijous cinc de *rabiʿ* II de l'any 339 [21 setembre 950].

---

⁹⁹⁶ Cf. CHALMETA, *Concepto Tagr*, 27.

⁹⁹⁷ Cf. BALLESTÍN, *Prosopografía*, núm 92 i p. 84.

⁹⁹⁸ Cf. BALLESTÍN, *Prosopografía*, 75-76. Malgrat la seva llarga dedicació a la judicatura (morí l'any 966 exercint de cadí de cadis a Còrdova), fou acusat d'heterodoxia (cf. I. FIERRO, *La heterodoxia en al-Andalus durante el periodo omeya*, IHAC, Madrid 1987, esp. 140-142 i que, en lloc de b. ʿAbd Allāh, escriu al-Malik b. Naġīḥ). Altres detalls de la seva biografia a IBN ḤĀRIT AL-ḤUŠANĪ, *Kitāb al-quḍā bi-Qurṭuba*, ed. RIBERA, 207-208.

⁹⁹⁹ El text és igual que AL-HUMAYDĪ, *Ġadwat al-muqtabis*, biografia núm. 811.

¹⁰⁰⁰ AL-ḌABBĪ, *Buġyat al-multamis*, ed. Codera-Ribera, biografia núm. 1357, especifica que "era originari d'un lloc que actualment és una alqueria pròxima a Còrdova i que es diu Faḥṣ al-Ballūṭ", és a dir, el Llano de los Pedroches o de las Bellotas (cf. VALLVÉ, *División territorial*, 313-314).

estiu 942

IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, p. 324-326.

§ 409 Aquest any [330-942], el dijous en què mancaven deu dies de *šawwāl* [7 juliol 942], arribà a al-Nāšir li-Dīn Allāh la carta del visir i alcaid Muḥammad b. Hašim [b. Muḥammad al-Anqar b. °Abd al-Raḥmān b. °Abd al-°Azīz] al-Tuġībī, juntament amb altres del seu germà, Aḥmad b. Yaḥyà b. Hāšim, de Mūsà b. Muḥammad b. al-Ṭawīl [b. °Abd al-Malik b. °Abd Allāh b. Šabrīṭ], senyor d'Osca, i del cadí de cadis de la Frontera, Mundir b. Sa°īd [al-Ballūṭī], fent-li saber la invasió d'una gran nació d'hongaresos¹⁰⁰¹, dels que viuen més enllà de Constantinoble, contra els musulmans de la Frontera Superior d'al-Andalús. Baixant sorpresivament i en gran nombre des del territori dels francs, havien acampat junt a la ciutat de Lleida, a l'extrem de la Frontera Superior, feien algarades contra les fortaleses àrabs i havien captivat al senyor de Barbastre, Yaḥyà b. Muḥammad al-Ṭawīl.

Al-Nāšir li-Dīn Allāh quedà enormement preocupat i entristit i la gent, aterroritzada, feia córrer rumors; però Déu, exalçat sigui!, els alivià en arribar una carta de Muḥammad b. Hāšim el capvespre del mateix dijous, explicant que marxaven per sí sols del territori de l'islam i que Déu, exalçat sigui! els allunyava dels musulmans. De seguida, al-Nāšir li-Dīn Allāh alleugerí el seu neguit i se'n alegrà i es calmaren els rumors. Déu, exalçat sigui!, protegí els seus servents, i el dilluns, quan quedaven sis nits de *šawwāl* [11 juliol], arribà una carta de Mūsà b. Muḥammad al-Ṭawīl, governador d'Osca, confirmant que es retiraven fugint. La carta incloïa dards i enginys de les seves armes i els seus equips que els havien estat capturats. La notícia de la fugida dels hongaresos d'al-Andalús es confirmà i fou gran la gràcia de Déu en desviar-los.

L'avenç d'aquesta ferotge nació cap als límits d'al-Andalús provenia del país dels francs (*balad al-Ifranġa*), una vegada vençuts tots els qui trobaren al seu pas; acamparen a les portes de Lleida, a l'extrem de la Frontera Superior, el dijous quan

---

¹⁰⁰¹ Encara que el text àrab els anomeni *turk*, J. Mª MILLÀS VALLICROSA, *Sobre las invasiones húngaras en la Cataluña condal*, in "Homenaje a Johannes Vincke", Madrid 1962-1967, 71-80, fou el primer estudiós en identificar les incursions d'aquestes hordes.

quedaven deu nits de *šawwāl* [7 juliol 942]. L'avantguarda de la seva cavalleria es desplegà cap a la Guàrdia ?¹⁰⁰², *Sarṭāniyya** i Osca i, el dissabte, tercer dia de la seva acampada, feren presoner Yaḥyà b. Muḥammad [b. °Abd al-Malik] al-Ṭawīl [b. °Abd al-Malik b. °Abd Allāh b. Šabrīṭ], senyor de Barbastre¹⁰⁰³. Eren tants en nombre que els mancaren aliments i hagueren de deixar el territori. Tenien set emirs, dels quals el més gran es deïa ...¹⁰⁰⁴. El setge d'aquests hongaresos a la ciutat de Lleida es perllongà vuit dies, però Deu protegí els musulmans que reexiren en combatre'ls, malgrat el seu gran nombre; es retiraren, frustrats, sense queviures ni ferratges, al seu campament i marxaren per on havien vingut, evitant Déu el problema.

(...) Des de l'extrema Tortosa, a primers de *muḥarram* de l'any 331 [14 setembre 942], arribà la notícia de l'alliberament de Yaḥyà b. Muḥammad al-Ṭawīl de mans d'aquests hongaresos a canvi del pagament d'un rescot. Déu li facilità les coses el dimecres, 10 de *dū l-qāda* [27 juliol 942] i es dirigí cap a la capital per tal de renovar la seva submissió (*°ahd*) a al-Nāṣir li-Dīn Allāh. Arribà a Còrdova el dissabte, quedant sis dies de *rabiʿ* II de l'esmentat any [3]31 [5 gener 943], i havent romàs presoner durant trenta tres dies a mans dels infidels. Al-Nāṣir li-Dīn Allāh es congratulà en rebre'l, s'entretingué amb les notícies que li donà d'aquests maleïts i l'obsequià generosament.

Més tard arribà una carta d'°Abd al-Raḥmān b. Muḥammad b. al-Nazzām¹⁰⁰⁵, governador de Tortosa, informant de la victòria dels francs i els seus aliats de nacions veïnes sobre aquests hongaresos invasors del seu país. Destacava el

---

¹⁰⁰² El text àrab editat dóna la forma *Wādīna*, per a la identificació de la qual CHALMETA, *Méditerranée*, 343, proposa Oden, amb interrogant. Segons A. BENET I CLARÀ, *La incursió d'hongaresos a Catalunya l'any 942*, "QEM", 9 (setembre 1982), 568-574, la grafia pot correspondre a un topònim Guàrdia, que ell identifica amb el que actualment és un veïnat del municipi de la Baronia de Rialp (cf. també, del mateix autor, *La batalla de Balltarga. Epíleg de la incursió d'hongaresos a Catalunya l'any 942*, "QEM", 10 (desembre 1982), 639-640). Aquest autor m'ha comunicat, amablement, que les fonts cristianes informen també d'un atac a Castellciutat (Alt Urgell).

¹⁰⁰³ Cf. GRANJA, *Marca*, § 193 que recull la notícia de la seva captura el 26 de juny del 942 (cf. § 410).

¹⁰⁰⁴ Segueixen uns noms il·legibles. Cf. I. ELTER, *Notas a propósito del relato de Ibn Ḥayyān sobre la incursión húngara por la Marca Septentrional en 942*, "Awraq", V-VI (1982-1983), 141-148.

¹⁰⁰⁵ Cf. § 397.

triomf obtingut i les pèrdues infringides, tantes que només uns pocs havien pogut escapolar-se cap a la seva terra. Déu acomplí la tasca d'impedir els seus danys.

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 72-73.

°Abd al-Rahmān III havia nomenat Yahyà b. Muḥammad b. °Abd al-Malik al-Ṭawīl governador de Barbastre, Alquézar i els seus districtes

§ 410 (...) Yahyà sortí de Còrdova l'any 330 i s'instal·là a Barbastre la nit del divendres, deu de *ša'bān* del dit any [30 abril 942]. Romangué allà fins que l'empresonaren els hongaresos (*mağūs*) que havien fet una incursió per la Frontera de Lleida i Saragossa l'any 330. L'agafaren el dissabte, dia vuit de *šawāl* de l'esmentat any [26 juny 942]¹⁰⁰⁶.

941-942

AL-MAS°ŪDĪ, *Murūğ al-dahab*, I, p. 184 (ed. Meynard I, p. 363-364).

§ 411 El darrer que quedava en mans dels musulmans entre les ciutats d'al-Andalus i de les seves fronteres per la part d'*Ifranġa* era Tarragona (*Arbūna, sic per Ṭarrakūna*)¹⁰⁰⁷ que sortí del poder dels musulmans l'any 330 [26 setembre 941-10 juliol 942] juntament amb altres ciutats i fortaleses. [Amb això], ha quedat com a frontera dels musulmans en aquest moment -que correspon a l'any 332 [4 setembre 943-23 agost 944]- a l'est, Tortosa, en la costa de la mar Mediterrànea propera a Tortosa; al nord, Fraga, sobre un gran riu; i, finalment, Lleida¹⁰⁰⁸.

Després m'arribà que aquestes fronteres afronten amb *al-Ifranġa*, que és la part més estreta de les terres andalusines, i que abans del 300 [18 agost 912-6 agost 913] havien arribat a al-Andalus vaixells, tripulats per milers d'homes, a algarejar contra les

---

¹⁰⁰⁶ Acabem de veure que IBN ḤAYYĀN dona una altra data. Cf. també VIGUERA, *Aragón*, 153.

¹⁰⁰⁷ Vegi's les anotacions del § següent.

¹⁰⁰⁸ MARTÍ, *Catalunya Romànica*, XIX, 29, escriu que es pot "deduir que l'ocupació comtal del l'Alt Penedès i de l'Anoia degué produir-se progressivament entre els anys 910-940 i, especialment, entre el 920-930.

seves costes. Els andalusins es pensaven que eren aquells normands (*mağūs*)¹⁰⁰⁹ que apareixien sobtadament en aquesta mar cada dos-cents anys i que arribaven al seu país des d'un estret que travessa des de l'Oceà (*baħr al-Ūqiyānūs*) i no pas des del [de Cadis] que té una almenara de coure¹⁰¹⁰. Però vaig veure -i Déu és més savi!- que aquest estret era limítrof del mar d'Azov (*Māyuṭis*)¹⁰¹¹ i del Negre (*Nīṭas*)¹⁰¹² i que els d'aquesta nació eren russos (*al-rūs*), dels quals ja n'he parlat en aquest llibre¹⁰¹³.

AL-MAQQARĪ, *Nafħ al-ṭīb*, IV, p. 351.

§ 412 Al-Masʿūdī, després de la seva menció de l'algarada contra Zamora en temps d'[*Abd al-Raħmān III] al-Nāṣir, digué aproximadament:

Fou pres¹⁰¹⁴ el que quedava en mans dels musulmans a les fronteres d'al-Andalus properes a *al-Faraṅġa*; i la ciutat de Tarragona (*Arbūna*, sic per *Ṭarrakūna*)¹⁰¹⁵ sortí del poder dels musulmans l'any 330 [26 setembre 941-10 juliol

---

¹⁰⁰⁹ Una vegada més es confirma com els autors àrabomusulmans donaven el nom de *mağūs* indistintament als pobles pagans i als normands que invadiren les costes andalusines des del 844 (cf. especialment, *EP*, s.v. "madjūs", i C. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *¿Normandos en España durante el siglo VIII?*, "CHE", 1963, 292-304).

¹⁰¹⁰ Sobre els atacs normands, el far de Cadis i la seva funció en la navegació cf. BRAMON, *El mundo en el siglo XII*, 159-162, i bibliografia allà citada.

¹⁰¹¹ Es tracta d'una arabització del clàssic *Palus Maeotis*.

¹⁰¹² El nom deriva d'una corrupció de *Bunṭus*, originada per tenir un mateix *ductus* consonàntic (però no els diacrítics ni les vocals).

¹⁰¹³ Evidentment l'autor confon les invasions normandes (el territori dels quals situa aquí en territori franc) amb la dels hongaresos que arribaren a al-Andalus l'any 942 passant pels Pirineus (cf. § 409, on són anomenats *turk*).

¹⁰¹⁴ Al-Maqqarī escriu *uħida mā kāna ...* en lloc d' *āħir mā kāna ...*, que figura en el text que diu copiar.

¹⁰¹⁵ Cal assenyalar que en ambdós textos (així com també a AL-ĤIMYĀRĪ, *Kitāb al-rawḍ*, p. 11-12) hi figura erròniament la ciutat de Narbona i no pas la de Tarragona. Gayangos en la seva traducció anglesa d'aquest text d'al-Maqqarī (*The History*, II, 261) traduí per "Tarragona" bo i transcribint "Tarkūnah" i anotant (cf. II, 507, n. 4,) que Tarragona havia estat conquerida pels francs feia molt de temps i que potser calia entendre Tarassona, encara que no va ser cristiana fins gairebé dos segles més tard. A partir d'aquesta traducció, BENET, *El procés*, 47-55 i 66-67, avançà la conquesta de Tarragona a aquest any 941-942, tot corregint la data 936-937 que havia estat acceptada des d'Abadal.

942] juntament amb altres ciutats i fortaleses. [Amb això], ha quedat com a frontera dels musulmans en aquest moment -que correspon a l'any 336¹⁰¹⁶ [23 juliol 947-10 juliol 948]- a l'est, Tortosa¹⁰¹⁷, i de la resta de la costa de la mar Mediterrànea propera a Tortosa, al nord, Fraga, sobre un gran riu; i, finalment, Lleida¹⁰¹⁸.

abril 943

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 73.

§ 413 Un mercader rescatà [Yaḥyà b. Muḥammad b. ^cAbd al-Malik al-Ṭawīl governador de Barbastre, Alquézar i els seus districtes, i captiu dels hongaresos]¹⁰¹⁹ per mil meticals. Yaḥyà arribà a la suda de l'emir dels creients, ^cAbd al-Raḥmān [III], que ordenà entregar al que l'havia rescatat el doble del que havia esmerçat per ell i envià [de nou Yaḥyà] a Barbastre, on entrà el dimarts tres de *šā'bān* de l'any 331 [12 abril 943]. Hi romangué fins que hi morí, la nit del dissabte en què quedaven deu dies de *raġab* de l'any 340 [20 desembre 951], i fou enterrat en el seu cementiri.

---

¹⁰¹⁶ Com s'ha vist, en el text original d'al-Mas'ūdī hi figura una data més propera als fets.

¹⁰¹⁷ Aquests dos textos invaliden la creença errònia de què pels volts de l'any 940 els comtes de Barcelona ja dominaven Tarragona i Tortosa. Cf. MARTÍ, *Concreció territorial*, 250, on s'assenyala que l'error prové d'una mala lectura d'un document del 944 (esmentat a la *Marca Hispanica* de P. DE MARCA) que parla de les *raficae* que percebien els comtes Sunyer i Riquilda en un lloc dit "Tortuosa": "...de ipsum meum directum quod ego inde habeo recipere de ipsas raficas in Tortuosa omem decimam". Martí creu que "l'esmentat lloc no pot ser identificat amb la ciutat de Tortosa ("Dertosa") i que deu correspondre a un indret desconegut, probablement emplaçat a la capçalera de la riera de Caldes [de Montbui], per on cal suposar que passaven els ramats que pagaven delme en concepte de "raficae" tot seguint l'itinerari habitual de la via que ha unit tradicionalment els territoris d'Osona i del Vallès Occidental".

¹⁰¹⁸ Gayangos, després de traduir el nom de la ciutat de Lleida afegí "and, lastly, Balaghi (Balaguer)". Es fa difícil comprendre el procés seguit per aquest autor perquè el text d'al-Maqqarī segueix parlant de la conquesta cristiana de Toledo (*wa min awwal mā istaradda ...*). La inclusió de la ciutat de Balaguer només es pot entendre si hom imagina que Gayangos consultà el text d'al-Mas'ūdī. Efectivament, l'egipci segueix dient *tumma balaganī* ... i sembla que una mala lectura d'aquest verb (que hem traduït per "m'arribà" en el paràgraf anterior) podria explicar la confusió amb Balaguer. Amb tot, malgrat que la traducció de Benet "[els cristians] els prengueren diverses ciutats en la frontera de França, com la ciutat de Tarragona, que fou perduda l'any 330 h. (26 setembre del 941-14 de setembre del 942), i altres ciutats importants i castells, que estaven en les seves mans; de tal manera que en el moment que escrivim (336 h.), els musulmans tenen per frontera a l'est la ciutat de Tortosa, i a la part propera al nord, la ciutat de Fraga a l'Ebre, Lleida i finalment Balaguer", no s'ajusta als originals àrabs, aquest historiador segueix tenint el mèrit d'haver datat correctament la conquesta de Tarragona en temps del comte Sunyer.

¹⁰¹⁹ Cf. § 410.

estiu 943

AL-^cUDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 81 b.

§ 414 Muḥammad b. Rumāḥis¹⁰²⁰ féu una altra campanya contra *Ifranġa* l'any 331 [15 setembre 942-3 setembre 943], juntament amb Gālib b. ^cAbd al-Raḥmān¹⁰²¹ i Sahl b. Asīd amb trenta vaixells de guerra (*markab ḥarbiyya, sic*) i sis naus (*šawānī*). Salparen d'Almeria el dilluns tretze de *šawāl* del dit any [20 juny 943] i quan deixaren enrera l'illa de ...¹⁰²² i eren al mig de l'aigua, quan ja veien *Ifranġa*, es girà un vent tempestuós que els obligà a dispersar-se.

Muḥammad b. Rumāḥis anà a raure, amb nou vaixells, cap a l'est de ? (*al-Q. yf. na*)¹⁰²³, entrà en el seu port i s'hi quedà. S'emparà dels vaixells de la gent de ? (*Anyanūh*) i de la costa veïna i atacà ? (*Mašīniya*)¹⁰²⁴; penetrà dins d'alguns dels seus ravals i després d'agafar els aliments de diversos graners -havent-se encastellat la població a la seva fortalesa-, se'n anà.

333/944-945

§ 415 Segons indica una làpida escrita pel picapedrer ^cAbd Allāh b. Kulayb, aquest any es commemorà la fundació de les drassanes de Tortosa. La seva construcció fou realitzada per ordre d'^cAbd al-Raḥmān III sota la direcció de l'alcaid ^cAbd al-Raḥmān

---

¹⁰²⁰ Cf. § 401.

¹⁰²¹ Segons SÁNCHEZ, *Ibtra*, 31, n. 8, Gālib era un llibert d'^cAbd al-Raḥmān i, almenys des de l'any 335 [2 agost 946-22 juliol 947], fou governador de Medinaceli i comandant en cap de la Frontera Mitja.

¹⁰²² En blanc, però és molt probable que es tracti d'una de les Balears, i més concretament, de Mallorca.

¹⁰²³ L'editor adverteix, en nota, que la /y/ podria ser una /b/. Cf. la nota següent.

¹⁰²⁴ VERNET, *Un texto nuevo i El nombre de Cataluña*, creu que el primer i el darrer corresponen als topònims sicilians Catania i Mesina. SÁNCHEZ, *Ibtra*, 10-11 i 32, n. 10, 11 i 12 s'extranya d'un atac a Sicília, també musulmana (però fatimí) i indica que podria tractar-se, respectivament, d'Agde, a la desembocadura de l'Herault, del monestir d'Aniane, fundat l'any 782, i de Marsella. Relaciona el fet amb l'atac (942) de l'estol bizantí de Romano Lecapeno a *Fraxinetum* i el presenta com una represàlia andalusí, tot suposant que llavors l'enclavament "depenia més o menys directament del govern de Còrdova". Resulta estrany, però, que no apareixi en l'episodi el nom de l'enclavament en qüestió ni cap resposta de la seva gent.

b. Muḥammad¹⁰²⁵.

estiu 949

AL-MAQQARĪ, *Nafḥ al-ṭīb*, I, p. 366.

§ 416 Digué Ibn Ḥayyān, i altres: Durant el govern d'al-Nāṣir a al-Andalús (...) no hi havia cap nació d'entre els reis de Roma, d'*al-Ifranġ*, dels pagans (*al-maġūs*)¹⁰²⁶ o d'altres que tinguessin notícia d'ell, que no se li presentés submissa i anhelant i en tornés satisfeta. Entre ells hi figura el senyor de Constantinoble la Gran, que l'obsequià perquè desitjava la seva tranquil·litat, els enviats del qual arribaren en *ṣafar* de l'any 338 [31 juliol-28 agost 949]. Però, segons Ibn Ḥaldūn, això tingué lloc l'any [3]36 [23 juliol 947-10 juliol 948]¹⁰²⁷.

2 desembre 952

AL-°UDRĪ, *Nuṣūṣ*, p. 47 b.

§ 417 Quan morí Yaḥyà b. Hāšim [b. Muḥammad al-Anqar] b. °Abd al-Raḥmān b. °Abd al-°Azīz al-Tuġībī, l'emir dels creients, °Abd al-Raḥmān, nomenà el seu germà Hudayl b. Hāšim b. Muḥammad [al-Anqar] b. °Abd al-Raḥmān [b. °Abd al-°Azīz] al-Tuġībī governador del que havia tingut¹⁰²⁸. Això succeí el dijous 11 de *raġab* de l'any 341 [2 desembre 952]¹⁰²⁹.

---

¹⁰²⁵ Aquesta làpida es conserva avui en el claustre de la catedral de Tortosa. Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Inscriptions d'Espagne*, Leiden-Paris 1931, 84-85, lám. XIX, que identificà aquest governador de Tortosa (des del 939-940) amb °Abd al-Raḥmān b. Muḥammad b. al-Nazzām (cf. § 138); M. OCAÑA, *El cífico hispano y su evolución*, IHAC, Madrid 1970, 30 i lám. XI, i *Catalunya Romànica*, XXVI, 154-155, on el text és traduït al català.

¹⁰²⁶ Cf. *EP*, s.v. "madjūs".

¹⁰²⁷ Cf. § 418. Les ambaixades bizantines són estudiades per LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 345-352; AL-ḤAĠĠĪ, *Andalusian Diplomatic*, i DANIEL, *Arabs and Medieval Europe*.

¹⁰²⁸ És a dir, de les fortaleses d'Orés? (*Warša*), María [de Huerva] (*al-Mariyya*) i Lleida (cf. § 402).

¹⁰²⁹ Aquest nomenament ha servit per a datar un document llatí que recull la venda de la cinquena part d'una vinya entre mossàrabs de la vall d'Àger on figura "in mense iunio anno regnante Hudele rege" (cf. A. BENET I CLARÀ, *Catalunya Romànica*, XVII, 30, on es transcriu i tradueix). Sobre Hudayl, cf. DOZY, *Recherches*, I, 221; GRANJA, *Marca*, §§ 186-188; IBN ḤAYYĀN, *al-Muqtabis*, V, 274, 276, 279 i 281;

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 143 a i AL-MAQQARĪ, *Nafḥ al-ṭīb*, I, p. 365 a.

§ 418 [Digué Ibn Ḥayyān]:

(...) Després¹⁰³⁰ [l'estiu de l'any 953]¹⁰³¹ arribaren ambaixadors del rei dels eslaus (*malik al-saqāliba*)¹⁰³² -que llavors era Otó (*Hūtū*)-, i altres del rei dels alemanys (*al-almān*), del rei d'*al-Faranġa* de més enllà de l'occident¹⁰³³ -que llavors era Hug (*Ūquh*)¹⁰³⁴ [d'Arlès]¹⁰³⁵- i del rei d'*al-Faranġa* de més a l'est -que llavors

---

VIGUERA, *Aragón*, 137, 143 i 155; MANZANO, *Frontera*, 355, 359, 366 i 370, i, aquí, § 423.

¹⁰³⁰ Aquesta notícia figura just després de la narració de l'ambaixada de Constantí VII Porfirogenet de Bizanci, l'any 336 /947-948, i immediatament abans de la d'Ordoni III de Lleó (que arribà a Còrdova l'any 344 /955-956) i de la petició d'incloure en el tractat de pau al seu gendre, Ferran González de Castella (feta l'any següent, 345/956-957).

¹⁰³¹ El relat d'aquesta ambaixada, que s'ha conservat en llatí (*Vita Iohannis Abbatis Gorziensis auctore Iohanne abbate S. Arnulfi*, in G. H. PERTZ, ed., *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum IV*, Hannover 1841, 369-377), que fou publicat amb traducció castellana per A. PAZ Y MELIÁ, *Embajada del emperador de Alemania Otón I al califa Abderraman III*, Madrid 1872 (edició facsímil, Madrid 1983), i que ha estat estudiada, entre altres, per AL-ḤAĠĠĪ, *Andalusiyan Diplomatic*, 214-227; per DANIEL, *Arabs and Medieval Europe*, 62-79 i per BARCELÓ, *Oriental despot*, reproduït a *El sol*, 163-194, explícita que tingué lloc en aquest any 953. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 300, ho data "pels volts de l'any 950"; ABADAL, *Comtes*, 315, el segueix i creu, al meu entendre erròniament, que correspon a la que narra Ibn ʿArabī. Cal advertir que la descripció dels cerimonial seguit en ambdues recepcions no coincideix en absolut (cf., a més a més del que hi dic, § 396 i les pàgines 70-79 de la *Vita* editada per PAZ y MELIÁ).

¹⁰³² Els encapçalava el monjo Joan de Gorz (Lorena) portador d'un missatge d'Otó I de Germània. El seu contingut (l'exigència de la cessació de les accions de pirates andalusins a la Mediterrània i àdhuc als camins del sud de França, nord d'Itàlia i Suïssa, si bé no consta explícitament) fou considerat ofensiu pel califa i es negà a rebre'l durant molt temps. El text llatí de la *Vita* (ed. PAZ y MELIÁ, p. 18-20) explica que, com que a una anterior ambaixada cordovesa a la cort d'Otó, se l'havia fet esperar tres anys abans d'ésser rebuda per l'emperador, el califa decidí que aquesta vegada no els rebria fins haver passat tres vegades aquell temps, és a dir, nou anys (cf. també, LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, esp. 352 i 357-358 i BARCELÓ, *Oriental despot*).

¹⁰³³ Al-Maqqarī escriu "de més enllà dels Pirineus" (*ward'a al-Burt*).

¹⁰³⁴ És al-Maqqarī qui escriu el nom correcte i no el d'*Afūh* que figura en Ibn Ḥaldūn.

¹⁰³⁵ Identificat per GAYANGOS, *The history*, I, 139. Segons LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 368, n. 167, Hug d'Arlès, marquès de Provença, es féu proclamar rei d'Itàlia a Pavia l'any 926.

era Gui [marquès de Toscana] (*Kilduh*)¹⁰³⁶-. Al-Nāṣir festejà la seva arribada¹⁰³⁷.

[En marxar part dels] missatgers dels eslaus, [el califa] envià amb ells Rabī^{c1038} [b. Zayd], el bisbe [d'Elvira]¹⁰³⁹, cap a Otó i tornà al cap de dos anys¹⁰⁴⁰ (...)

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 143 b i AL-MAQQARĪ, *Nafḥ al-ṭīb*, I, p. 365 b.

§ 419 (...) Quan arribà¹⁰⁴¹ l'ambaixador de Gui (*Kilduh*)¹⁰⁴², rei d'*al-Ifranġa* que està a l'orient, com ha estat dit¹⁰⁴³, vingué també amb ell l'emissari de Miró, fill de

---

¹⁰³⁶ Llegeixo *Kilduh* i no el *Kilda*, que dóna el text. Identificat per GAYANGOS, *The history*, I, p. 139. Segons LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 368, n. 167, era fill d'Adalbert, marquès de Toscana i mig germà de l'anterior. Millàs traduï per Carles. VERNET, *Barcelona segle X*, 206, deixa el *ductus* consonàntic, *Kld*, sense pronunciar-se respecte a la seva identificació.

¹⁰³⁷ MILLÀS, *Textos*, XXXVII, que parlà d'aquesta notícia a partir de l'edició de Dozy, Dugat, Krehl i Wright (cf. *Analectes*, I, 235), traduï: "L'any 345 (956-957), després de l'ambaixada d'Hug, rei de França en el que hi ha més enllà del *Port* (*warā'a al-Burt*) i de la d'Otó, arribà la de Carles, rei de França a la part oriental, i juntament arribaren els ambaixadors del rei o sobirà de Barcelona i Tarragona, demanant la pau, a la qual accedí el Califa". Cal advertir que aquesta data 345 no figura en el text.

¹⁰³⁸ És al-Maqqarī qui escriu el nom correcte de *Rabī^c* i no el de *Rīfā* que figura en Ibn Ḥaldūn. A la *Vita*, és anomenat *Recemundus*.

¹⁰³⁹ Segons explicita la *Vita*, com que havia quedat vacant la seu d'Elvira, i malgrat ésser laic, aquest fou el nomenament que demanà a canvi de l'empresa de viatjar cap a la cort d'Otó.

¹⁰⁴⁰ Rabī^c partí de Còrdova la primavera de l'any 955 (mentre Joan de Gorz es quedava a Còrdova) i arribà a Gorz l'agost, essent rebut per Otó a Frankfurt el Nadal següent. Hi tornà, acompanyat d'un mercader, Dudó de Verdun, a principis de juny del 956.

¹⁰⁴¹ Aquest fragment figura després de mencionar diverses ambaixades de cristians fins l'any 347/958-959, però, tal i com ho donen a entendre LÉVI-PROVENÇAL (p. 352) i ABADAL (p. 315), crec que es tracta de la mateixa ambaixada de Gui de Toscana de la que es parla en el paràgraf anterior. Cas de correspondre a una altra, enviada més tard, penso que el cronista àrab hauria escrit "per segona vegada" o quelcom semblant.

¹⁰⁴² Llegeixo *Kilduh* i no el *Kilda*, que dóna el text.

¹⁰⁴³ Si la meua identificació amb l'ambaixada de Joan de Gorz és correcta, aquesta notícia correspon a l'any 953 (cf. el paràgraf anterior). Cal notar, però, que la *Vita* no en fa cap esment.

Sunyer (*Muğīra b. Š.bīr*)¹⁰⁴⁴, rei (*malik*) de Barcelona i de Tarragona, bo i sol·licitant la pau, a la qual al-Nāṣir accedí.

---

¹⁰⁴⁴ Identificat per O. A. Machado, "CHE", XLV-XLVI (1967), 393, n. 115. Al-Maqqarī, que reproduïx el mateix fragment, no cita aquest nom. Cf. també VERNET, *Barcelona segle X*, 206, sobre la identificació d'aquest nom amb Miró.

CALIFAT D'AL-ḤAKAM [II] (961-976) AL-MUSTANŞIR BI-L-LĀH

abril 962

Descripció Anònima, p. 142.

§ 420 Sis mesos després d'iniciar-se el califat d'[al-Ḥakam] al-Mustanşir bi-l-lah¹⁰⁴⁵ anà [en ambaixada] cap a ell el rei¹⁰⁴⁶ dels catalans i el de Galícia (*malik al-ifranğ wa malik Ğil̄qiyya*)¹⁰⁴⁷.

juliol-agost 964

IBN AL-ḤAṬĪB, *al-Iḥāṭa*, I, p. 478-479.

§ 421 Digué Ibn al-Fayyād:

A [al-Ḥakam II] li fou escrit des de la Frontera Sud que el cap¹⁰⁴⁸ dels cristians catalans (*‘azīm al-Firaṅa min al-naşārà*) havia reunit tropes en contra seu i se li queixaren de la calamitat del setge¹⁰⁴⁹. Considerà millor anar personalment a Almeria, el [mes de] *rağab* del 353 [14 juliol-12 agost 964] amb un nombrós i potent exèrcit constituït amb reforços de voluntaris (*awliyā'*) i de gent amb graduació. En

---

¹⁰⁴⁵ S'inicià el 16 d'octubre del 961 i, per tant, aquesta notícia correspon a l'abril del 962.

¹⁰⁴⁶ Cal advertir que en aquest moment governen els dos germans Borrell i Miró.

¹⁰⁴⁷ Si les dades són correctes, aquesta notícia sembla inèdita.

¹⁰⁴⁸ El text utilitza el singular però en realitat governaven Borrell i Miró.

¹⁰⁴⁹ El text sembla corrupte i llegeixo *şakaw-hū al-ma'arra* ... Aquesta versió és, per tant, conjectural.

arribar a Elvira¹⁰⁵⁰ rebé una carta d'Aḥmad b. Ya'la, de Tortosa, [comunicant-li] el socors i el gran favor divins [en la victòria haguda] contra els cristians (*rūm*)¹⁰⁵¹. Atenyè Almeria, s'ocupà dels seus assumptes, supervisà l'estol i el posà a punt, comptant-se, llavors, entre els seus efectius tres-centes naus (*qiṭ'a*). [Després] se'n tornà cap a Còrdova.

entre 961 i 965

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ʿibar*, IV, p. 145 a i AL-MAQQARĪ, *Nafḥ al-ṭīb*, I, p. 383.

*En una data no especificada, però que cal situar entre els anys 961 i 965*¹⁰⁵²
§ 422 (...) Per mitjà de l'alcaid d'Osca [al-Ḥakam II] féu conquerir *Quṭūbiya* [o *Q.ṭ.riyya*, segons Ibn Ḥaldūn]¹⁰⁵³ on prengué tot el que hi havia: monedes, armes,

---

¹⁰⁵⁰ Cf. l'anotació corresponent a § 305.

¹⁰⁵¹ L'editor i traductor al castellà anota que encara que les dues vegades el text al·ludeix a francs i cristians, es tracta de normands i confon aquest atac català amb la vinguda de 28 vaixells danesos l'any 966, bo i remetent a DOZY, *Recherches*, II, 286-299 i LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 373. Els textos àrabs estudiats per ambdós historiadors i que fan referència a un missatge de petició d'ajut procedent d'Alcácer do Sal i a l'atac de la plana de Lisboa, daten ben clarament l'assalt normand el 23 de juny del 966 (cf. un bon resum d'aquesta incursió normanda i de la del 971 a LIROLA, *Poder naval*, 257-261). Crec, per tant, que aquesta alarma des de Tortosa ha de correspondre a l'atac català al que fa referència la crònica anomenada *Gesta Comitum Barcinonensium* quan diu -exageradament, pel que fa als resultats obtinguts- "En Borrell, comte de Barcelona e d'Urgell, anà a Tortosa, e aut socors e ajuda de sos amichs, aontament gità los sarrahins de la ciutat e de tota la sua terra e de sos vehins, e cobrà poderosament la ciutat e tota sa terra" (ed. J. BARRAU DIHIGO i J. MASSÓ I TORRENTS, IEC, Barcelona 1925, 28-29, redacció definitiva, i 124, text català). Cito *apud* BENET, *El procés*, 146-149, on rebut l'afirmació de MIRAVALL (*Atacs franco-catalans*, 28) d'un atac de Borrell II a Tortosa "poc després de l'any 964" (sense indicar com dedueix la data), bo i imaginant, a partir de la frase "e aut socors e ajuda de sos amichs" que restava encara una reduïda població cristiana a Tortosa. Benet, que escriu que "ambdues versions [de les *Gesta*] contenen errors en la redacció, la qual cosa ha fet que d'aquesta incursió no se'n hagi parlat massa", data aquest atac vers el 989. Cf. més detalls sobre aquest esdeveniment a D. BRAMON i R. LLUCH, *Un atac català contra Tortosa l'estiu del 964*, "Recerca. 98" (Tortosa), en premsa.

¹⁰⁵² Aquest fragment figura entre la relació del començament del califat d'al-Ḥakam II (350/961) i la notícia d'una campanya del general Ġālib contra Àlaba, l'encapçalament de la qual diu "més tard, cap a l'any 354/965 ...".

¹⁰⁵³ Al Maqqarī, del que ens ha arribat un text menys corrupte, escriu *Quṭūbiya*, topònim no identificat per GAYANGOS, *The history*, II, 471, n. 8. M. Muḥī al-Dīn b. Ḥamīd, autor d'una altra edició d'aquesta obra d'al-Maqqarī (El Caire, 1949, I, 359), anota que podria tractar-se de "Catalunya". La suposició pot ser versemblant, si tenim en compte que un topònim *Ṭalūniya* apareix a al-ʿUdrī (cf. § 152) quan descriu l'itinerari que seguia la calçada des d'Osca a Lleida. Aquest topònim va fer pensar a J. Vernet que podria

eines, queviures i mobiliari¹⁰⁵⁴, ultra els caps de ramats i egües que hi havia als seus prats i el menjar, així com incomptables captius.

estiu 965

AL-MAQQARĪ, *Nafh al-t̄ib*, I, p. 385¹⁰⁵⁵.

§ 423 [Digué Ibn Ḥaldūn: Cap a l'any 354/7 gener-27 desembre 965] al-Ḥakam envià Aḥmad b. Ya'la¹⁰⁵⁶ i Yaḥyà b. Muḥammad [b. Ḥāšim b. Muḥammad al-Anqar] al-Tuḡībī contra el territori de Barcelona i els exèrcits devastaren les seves comarques¹⁰⁵⁷.

També envià Hudayl b. Hāšim i el seu *mawla** Gālib al territori dels comtes (*qūmis*). El devastaren i se'n tornaren¹⁰⁵⁸.

966 ?

IBN ḤALDŪN, *Kitāb al-ibar*, IV, p. 145 b i AL-MAQQARĪ, *Nafh al-t̄ib*, I,

---

correspondre al nom de Catalunya, que derivaria del nom d'aquest castell (precedit d'el prefixe *qaʿa* o *ca*) situat prop de Montsó (cf. VERNET: *¿La más antigua cita de Cataluña?*; ID: *El nombre de Cataluña* i ID: "El nom de Catalunya"). D'ésser certa aquesta hipòtesis d'una possible correspondència entre ambdues grafies, cal admetre que arribà molt corrupte tant al text d'Ibn Ḥaldūn com al d'al-Maqqarī.

¹⁰⁵⁴ Aquest terme (*aṭāt*) només figura a al-Maqqarī.

¹⁰⁵⁵ Cf. MILLÀS, *Textos*, p. XXXVII.

¹⁰⁵⁶ Tal i com anota l'editor, fou un general d'Abd al-Raḥmān III que es distingí en les campanyes contra Lleó i Galícia (944, 950 i 957) i al nord d'Àfrica (952). Cf. LÉVI-PROVENÇAL, *Hist. Esp. Mus.*, IV, 295-296, 298-299 i 318).

¹⁰⁵⁷ MARTÍ, *Catalunya Romànica*, XIX, 29 i J. MICÓ I MILLAN, *Població pre-comtal al Penedès*, "Miscel·lània Penedesenca" XVIII, *Comunicacions presentades a les 6enes Jornades d'Estudis Penedescs*, Institut d'Estudis Penedescs, Sant Sadurn d'Anoia 1994, 189-208, escriuen que aquesta algarada afectà les terres del Penedès.

¹⁰⁵⁸ Cf. *EP*, s.v. "kūmis". Probablement, i tal i com apunta Millàs, sembla que en aquest cas l'atac fou contra Lleó i Castella. Ho dedueix a partir d'IBN 'IDĀRĪ, *al-Bayān al-muḡrib*, II, p. 239, on s'explica que els anys 355 /965-966 i el següent, Gālib algarejà contra els politeistes sense especificar de qui es tractava. ABADAL, *Comtes*, 317, esmenta breument que el califa envià Yaḥyà b. Muḥammad, Aḥmad b. Galí [*sic*, per b. Ya'la] i Hudayl b. Hāšim contra el territori de Barcelona.

p. 384-385¹⁰⁵⁹.

§ 424 Després¹⁰⁶⁰, els dos reis (*malikā*)¹⁰⁶¹ de Barcelona i de Tarragona i d'altres [territoris]¹⁰⁶² enviaren [missatgers]. Ambdós sol·licitaren la renovació de la pau i el reconeixement del que ambdós posseïen¹⁰⁶³ i trameteren un obsequi que consistia en el següent: vint eunucs esclaus, vint quintars de llana¹⁰⁶⁴ de marta, cinc quintars d'estany¹⁰⁶⁵, deu cuirasses esclaves i cent espases franques. [El califa] acceptà l'obsequi i acordà amb ells que destruïrien les fortaleses que perjudicaven les fronteres¹⁰⁶⁶, que no ajudarien a la gent de la seva religió a anar en contra d'ell i que l'advertirien del que es proposessin els cristians en la lluita contra els musulmans.

---

¹⁰⁵⁹ Cf. MILLÀS, *Textos*, p. XXXVII, que ho data després de 354/965.

¹⁰⁶⁰ Ibn Ḥaldūn escriu aquesta notícia després d'una altra datada l'any 351/962-963 i al-Maqqarī la inclou entre les referides a l'any 354/965. Cal pensar que aquesta sol·licitud de pau s'hauria produït després de la campanya de càstig menada l'estiu d'aquest mateix any i que es relata a § anterior. És molt probable, tal i com escriu ABADAL, *Comtes*, 317, que tingués lloc l'any 966.

¹⁰⁶¹ Tal i com anota Millàs, es tracta de Borrell i de Miró, fills de Sunyer. De l'ús d'aquest terme (així com també s'ha observat a § 419) es despren, segons Vernet, que "el rei o els dos reis cristians de Barcelona ja foren considerats per Còrdova en aquests anys (c.942-c.970) com a independents perquè la paraula rei (*malik*) figura en el text de l'*Alcorà* i aquest era interpretat d'acord amb els comentaris que existien a Còrdova en aquesta època i la *praxis* utilitzada pels omeies orientals i els primers abbàssides" (cf. VERNET, *El "statu quo"*). Millàs, remetent a FITA, *El Principado de Cataluña*, "BRAH" XI, 263, escriu que aquestes ambaixades "ja ens mostren el fet de la independència de Catalunya en distingir Abenhayan i Almacarí entre el rei o sobirà de Barcelona i el de França i segurament Borrell devia cercar l'aliança amb els musulmans per estar més segur contra possibles dissensions amb els francs".

¹⁰⁶² ROVIRA I VIRGILI, *Hist. Nac. Cat.*, III, 244 anota que devien ser de la Marca Catalana i que es tractava d'una petició conjunta i d'un present comú.

¹⁰⁶³ Ibn Ḥaldūn varia un xic aquest començament dient "Després el compte (*qūmis*) d'*al-Farangā* envià ambaixadors" i, a continuació segueix un fragment corrupte: *wa Muntra atnā' sayr malik Baršalūna wa Ṭarrakūna wa ġayrihā* .... O. A. MACHADO, en la seva traducció a "CHE", XLVII-XLVIII (1968) anota -crec que erròniament- que aquesta frase és una deformació de *wa Muntra b. Šuntr* i tradueix "Després el compte d'*al-Farangā* envià ambaixadors i [també] Miró, fill de Sunyer, rei de Barcelona i Tarragona".

¹⁰⁶⁴ Ambdós autors escriuen *šūf*, llana, però devia de tractar-se de pells.

¹⁰⁶⁵ Tradueixo d'acord amb el terme *qaṣḍtr*, que figura en al-Maqqarī. Ibn Ḥaldūn escriu *f.r.ṣ.d.s*.

¹⁰⁶⁶ D'acord amb BENET, *El procés*, 174, com a conseqüència d'aquest pacte és ben probable que s'abandonés la ciutat de Tarragona i els castells del voltant.

estiu 971

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatins*, §§ 3-6. (ed. al-Ḥaġġī, p. 20-23)¹⁰⁶⁷.

§ 425 A finals de *ša'bān* d'aquell any [360/finals de juny del 971] acampà el cap de la policia, alcaid de Tortosa i de la cora* de València, Hišām b. Muḥammad b. °Uṭmān al campament de *Fahṣ al-Surādiq*¹⁰⁶⁸ provinent de la seva demarcació. Era amb ell el comte Bonfill, fill de Sendred (*Būn Fily b. Sindarīṭ*)¹⁰⁶⁹, home de confiança de Borrell, fill de Sunyer (*Burrīl b. Šunīr*), i el seu avançat sobre les seves fortaleses i principals ciutats. [Portava] una carta seva pel califa al-Ḥakam donant-li notícies d'ell i informant-li que estava en completa obediència i vassallatge. [Afegia que desitjava] la conciliació amb ell tot oferint-li trenta captius musulmans -homes i dones- que havia aplegat a llur capital i a les fronteres del seu territori, ja que sabia que aquell present complauria l'emir dels creients i ell en seria recompensat. L'acompanyaven vint cavallers, dels més notables homes d'en Borrell i seguidors seus; amb ells [anava] el delegat de Guitard (*Ġītār*) -el noble comte avançat de Borrell a la ciutat de Barcelona¹⁰⁷⁰ que ja havia encapçalat una delegació a la capital¹⁰⁷¹ amb una carta

---

¹⁰⁶⁷ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXVIII. ROVIRA I VIRGILI, *Hist. Nac. Cat.*, III, 245, (que conegué la continuació dels *Textos*, inèdits i avui perduts de Millàs) anota que aquest autor es preguntava si calia identificar aquesta ambaixada catalana amb la del 971, "puix que els relats de totes dues coincideixen en la circumstància que, a continuació de rebre Alhaquem els ambaixadors catalans, rep els de Garcia el Tremolós". Conclou que es tracta de dos ambaixades diferents perquè aquí els textos àrabs parlen dels "dos reis de Barcelona i Tarragona", és a dir, de Borrell i de Miró i, per contra, a l'ambaixada del 971 el delegat actua només en nom de Borrell, i creu que el fet que fossin rebuts els ambaixadors de Garcia el Tremolós després dels catalans pot explicar-se perquè uns i altres haguessin fet el viatge plegats.

¹⁰⁶⁸ Tal i com anoten els traductors d'*al-Muqtabis*, V, al castellà, era una explanada situada a l'est de Còrdova i al nord del Guadalquivir. Prengué el seu nom del pavelló que s'hi erigia per acampades i altres parades militars. Cf. E. GARCÍA GÓMEZ, *Notas sobre la topografía cordobesa en los "Anales de al-Ḥakam II" por °Isà al-Rāzī*, "AA" XXX (1965), 319-379.

¹⁰⁶⁹ Millàs escriu "Sinderedo", seguit d'interrogant. ROVIRA I VIRGILI, *Hist. Nac. Cat.*, III, 245 es pregunta si es tracta del bisbe de Girona, Miró, anomenat també Bonfill, comte de Besalú i nét de Guifré, i i afegix que hi hagué en aquest temps un Bonfill, del llinatge de Sendret que figura en un judici del 996, i un altre Bonfill, personatge important de Barcelona, a qui no li estaria ben aplicat el títol de comte. Cf. també ABADAL, *Comtes*, 318-319. BENET, *El procés*, 174-175, creu que es tracta del segon ambaixador del comte Sunyer (és a dir, del que actua a Còrdova el maig del 941). MARTÍ, *Catalunya Romànica*, XIX, 32, escriu que es tracta d'Ennyec Bonfill de Cervelló (cf. BATET, *Castells termenats*, i bibliografia i identificació citada en nota a § 405).

¹⁰⁷⁰ Es tracta del vescomte de Barcelona, m. c. 985 i probable fill del seu antecessor Gumbau, segons la GEC.

pel califa- amb tres dels seus cavallers i amb una carta de Guitard pel califa.

El cap de la policia, Hišām b. Muḥammad b. °Uṭmān, partí amb ells el dimarts darrer [dia] de *šaʿbān* [27 juny 971] ... [amb] l'equipament complet. En arribar al pont de Còrdova [rebé l'ordre] d'allotjar els estrangers a l'almúnia de Naṣr, al costat del riu, on els hi hostatjà. Hišām es dirigí a [Madīnat] al-Zahrā' i fou rebut per l'emir dels creients, al-Ḥakam, a qui assabentà de la seva [arribada]. [El califa] manà que els donessin un tracte deferent.

El dissabte dia quatre del mes de *ramadān* d'aquell any [1 juliol 971] els rebé el califa al-Ḥakam [assegut] sobre el seu tron al *miḥrāb* del saló oriental, que dóna als jardins, en sessió solemne i amb el ritual de magnificència que es seguia en ocasions semblants¹⁰⁷². Foren introduïts els visirs i s'assegueren segons llurs categories: entre ells, a la dreta, li col·locaren el visir i alcaid Ġālib b. °Abd al-Raḥmān; sota seu, el visir cap de la milícia personal (*šāhib al-ḥašam*) Qāsim b. Muḥammad b. Ṭumlus; a l'esquerra, el visir salmedina de Còrdova Ġāfar b. °Uṭmān i, més avall, el salmedina de [Madīnat] al-Zahrā', Muḥammad b. Aflaḥ.

Per tal de rebre Borrell, fill de Sunyer, fou enviat Ġahwar¹⁰⁷³ b. al-Šayḥ amb part de l'exèrcit (*ġund*) i un grup de notables cristians (*kubār al-našārà*) de Còrdova com a traductors. Aquest s'atancà i avançaren bo i portant el regal de Borrell pel califa al-Ḥakam, que consistia en trenta captius musulmans, entre homes, dones i nens, sense comptar càrregues de brocat i d'armes. Ġahwar els conduí als seus llocs al saló de l'exèrcit a l'alcásser de [Madīnat] al-Zahrā' en espera de què estiguera enllestida la sessió del califa. En donar-se el permís per la seva [entrada], avançaren precedits per Bonfill, el comte, juntament amb els cinc cristians cordovesos designats intèrprets. Arribaren a la porta del saló del tron, es posternaren inclinant-se ... fins que s'acostaren

---

¹⁰⁷¹ És possible que anés a Còrdova en alguna de les ambaixades fetes durant el califat d'°Abd al-Raḥmān III, ja esmentades (cf. els anys 940, 941 i 953), o bé en la citada únicament en la *Descripció Anònima*, l'any 962, però en cap cas no hi consta el seu nom.

¹⁰⁷² Cf. BARCELÓ, *El califa patente*.

¹⁰⁷³ Llegeixo segons lectura d'E. García Gómez.

i besaren la mà del califa ...¹⁰⁷⁴; recularen i, encara dempeus, entregaren la carta del seu senyor. El califa els mirà i els interrogà sobre l'estat de qui els enviava, el seu senyor en Borrell, i sobre llur país. Els explicà la bona impressió que la seva gent li produïa i com se'n congratulaba i ho agraià. Els enviats contaren el que els havia succeït i els intèrprets anaven traduïnt per uns i altres. Conclosa la sessió, Ğahwār b. al-Šayḥ els retornà a l'almúnia de Naṣr, lloc del seu allotjament, seguits per les tropes. El califa ordenà donar socors als captius que li havien estat oferts per tal que pogueren tornar a llurs terres, manament que es complí.

Com a felicitació al califa pel seguit d'ambaixades d'idòlatres (*ṭawāġīt*) que anaven i venien [a la cort], i tot sol·licitant el seu favor, Aḥmad b. Ibrāhīm, tresorer de [Madīnat] al-Zahrā', digué en un poema:

[*ṭawīl*]

Enhorabona!, que no resta cap traidor ni politeista

que no acudeixi a tu demanant pau i

aquest Ibn Šanġ¹⁰⁷⁵, que és el seu rei,

ha vist que el millor era sotmetre's

i tenir tranquil·litat com a objectiu.

Catalunya (*Ifranġa*) i el seu governant (*ʿamīd*)¹⁰⁷⁶ es rendeixen a tu

perquè, si no ho fessin, vindrien enmanillats.

Això és un avís tant pels d'Orient com d'Occident,

igual que el fulgor del llamp anuncia el tro.

Tan sols resta que [el califa] vagi a La Meca

i en foragiti els mereixedors d'expulsió¹⁰⁷⁷.

---

¹⁰⁷⁴ Hi ha una llacuna en el text.

¹⁰⁷⁵ Evidentment, es tracta d'una confusió amb els Sanç navarresos.

¹⁰⁷⁶ Cf. l'estudi sobre l'ús del terme *ʿamīd* aquí a J. VERNET, *Un vers sobre el "rei" de Barcelona?*, "Miscel·lànea Ramon d'Abadal", Estudis Universitaris Catalans, Barcelona 1994, 41-42.

¹⁰⁷⁷ Es tracta d'una al·lusió als fatimís, de la branca xiïta, amos dels Llocs Sagrats de l'islam en aquell moment.

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatins*, § 6. (ed. al-Haġġī, p. 32).

§ 426 El dissabte ...[de *šawwāl*] s'assegué el califa al-Mustanşir bi-l-lāh al seu tron del saló oriental de l'alcàsser de [Madīnat] al-Zahrā'

... per la recepció ...; un cop tot organitzat, fou enviat [Ibn Ġawšan] amb un escamot de cavalleria [per tal de cercar] el bàrbar (*ilġ**) Bonfill (*Būn Fily*), juntament amb els cristians cordovesos que els feien d'intèrprets. Foren introduïts al saló del califa i se'ls feren honors, se'ls donà la resposta a la carta de Borrell així com un important present pel seu vicari Bonfill en correspondència dels captius que havia alliberat i dels altres obsequis que li havien portat. El califa els donà a conèixer el que havien de transmetre a Borrell sobre la seva actitud i com havien de romandre en l'obediència. En marxar, foren oferts a Bonfill i als seus acompanyants regals, robes i atzembles apropiades a llurs categories ... Autoritzats a seguir el seu camí, partiren de Còrdova, de tornada, a mitjans del mencionat [mes] de *šawwāl*¹⁰⁷⁸.

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatins*, § 26. (ed. al-Haġġī, p. 46-47).

Descripció d'una parada militar organitzada a Còrdova el 19 de setembre de 971 per tal de rebre els dos magnats nordafricans Ġaʿfar i Yaḥyà, fills d'Alī b. Ḥamdūn al-Andalusī (o Ibn al-Andalusī), que venien a refugiar-se amb llurs famílies escapant dels atacs dels berbers zanāta

§ 427 (...) Aquell dia ocupava el setial de la policia, per sobre del [del govern] de la ciutat, a la porta de la suda -una de les portes de l'alcàsser califal- el cap de policia (*al-šurṭa al-ʿubyā*) i alcaid de València i Tortosa, Hišām b. Muḥammad b. ʿUt̄mān, delegat del seu oncle patern, el visir i salmedina Ġaʿfar b. ʿUt̄mān; a la reixa de la Porta dels Jardins es trobava Muḥammad, el fill del visir Ġaʿfar b. ʿUt̄mān. Ambdós organitzaven el que els havia estat encomanat.

(...) Quan tot fou convenientment arreglat i ordenat en la més completa perfecció, [es disposà] que el cap de policia i alcaid de València i Tortosa, Hišām b.

---

¹⁰⁷⁸ Els punts suspensius indiquen llacunes en el text.

Muḥammad b. ʿUtmān, sortís, al front de les tropes reunides, de l'alcàsser de [Madīnat] al-Zahrā' per tal de conduir Ğaʿfar i Yaḥyà, fills d'ʿAlī [b. Ḥamdūn], i tots els banū Ḥazar que havien vingut amb ells des del lloc on acampaven, l'almúnia d'Ibn ʿAbd al-ʿAzīz, cap a [Madīnat] al-Zahrā' per trobar-se amb el califa.

gener 972

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatins*, § 43. (ed. al-Ḥaġġī, p. 68-69).

§ 428 El dimarts 3 de *rabiʿ* II d'aquest any [23 gener 972] s'informà al cap de policia, Aḥmad b. Muḥammad b. Muḥammad b. ʿAbbās, del seu ascens de l'alcadiatge de la ciutat de Lleida i de les seves dependències, a la Frontera Superior, al de les ciutats de Saragossa i Tudela i els seus districtes, en substitució del seu anterior valí, mort allà, el visir Aḥmad b. Yaʿlā -Déu tingui misericòrdia d'ell!-.

ʿAbbās b. Muḥammad b. ʿAbbās fou nomenat valí de la ciutat de Lleida i dels seus districtes donant-li autoritat sobre ella; s'hi encaminà el dissabte, 7 del mes [27 gener 972].

març 973

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatins*, § 172. (ed. al-Ḥaġġī, p. 151-152).

§ 429 El dissabte primer de *raġab* d'aquell any [28 març 973], en passar el califa al-Mustansir bi-l-lāh per la Muṣāra -a la part de baixa de Còrdova- quan s'encaminava a [Madīnat] al-Zahrā', se li presentà un nombrós grup de gent de la frontera de Lleida (a l'extrem de la Frontera Superior) i dels seus voltants, [integrat] per tres-cents genets; aclamaven el califa i mostraven gratitud envers el seu valí, el cap de policia i alcaid [Muḥammad b.] Rizq b. al-Ḥakam al-Ĝaʿfarī, tot elogiant-lo. El califa es deturà i ordenà que se li acostessin. Llavors, els seus principals descavalcaren i els grans *fatàs** que voltaven el califa els feren atançar cap al seu peu; li besaren bo i saludant-lo i lloant-lo. El califa manà que foren interrogats un a un i amb deteniment per tal de copsar convenientment llurs respostes. Cap d'ells no dissentí en destacar el bon comportament, la sàbia administració i l'equitativa justícia de l'esmentat governador, cosa que alegrà al califa; i, tot manifestat el seu agraïment a Déu per les noves, fou

ordenat que es prosseguís la marxa.

juny 974

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatiņs*, § 182. (ed. al-Ḥaġġī, p. 167-168)¹⁰⁷⁹.

§ 430 [El 25 de juny del 974] entrà solemnement a Còrdova Muḥammad b. Rizq al-Ġa^cfarī, valí de la frontera de Lleida, de Montsó i de la Frontera Extrema, essent rebut per destacaments de la cavalleria. Amb ell anava el vicari de Borrell fill de Sunyer (*Burril b. Šunīr*), tirà de Barcelona, és a dir, Guitard (*Ġītār*), senyor de la ciutat de Barcelona i un dels seus principals fidels, amb un grup d'acompanyants¹⁰⁸⁰. Portava una carta a l'emir dels creients manifestant el seu amor i submissió, així com la seva satisfacció per la pau establerta, juntament amb els seus desitjos de renovar-la. També arribaren amb ells Ašrāka b. °Umar¹⁰⁸¹ Dāwūd, el comte, ambaixador d'Otó [II] (*Hūtū*), rei dels francs¹⁰⁸², amb una carta seva tot renovant llur tractat de pau, i Esteve, fill d'? (*Ištīban b. .bīka*)¹⁰⁸³, representant del bisbe de Girona¹⁰⁸⁴ i de Nuño fill de Gundisalv (*Nūnū b. Ġundišalb*), senyor de Castella (*Qaštīliya*) amb una carta on també es demanava la renovació de la treva el final del període de la qual

---

¹⁰⁷⁹ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXVIII-XXXIX.

¹⁰⁸⁰ Cf. l'ambaixada de l'any 971, és a dir, §§ 425-426.

¹⁰⁸¹ AL-HAĠĠĪ llegeix °Amm.

¹⁰⁸² Cf. l'ambaixada de l'any 953 (§ 418) i bibliografia allà citada.

¹⁰⁸³ MILLÀS, *Textos*, XXXIX, escriu "Esteve, fill d'Inyic ?, enviat del bisbe Harix, o ell mateix, bisbe de Yarix (Girona ?)" (cf. la nota següent), i anota que CODERA, *Estudios críticos*, IX, es pregunta si devia ésser un enviat de Gotmar II, el que dedicà l'obra [sobre la història dels reis francs] a al-Ḥakam II o del seu successor en la mitra. ROVIRA I VIRGILI, *Hist. Nac. Cat.*, III, 246, que veié la continuació dels Textos perduts de Millàs (i que remet aquí a la seva pàgina 36) afegeix que en aquells moments, el bisbe de Girona era Miró Bonfill, comte de Besalú.

¹⁰⁸⁴ El text establert per AL-HAĠĠĪ i la lectura de E. García Gómez porten la grafia Y.r.n.š, que Millàs ja havia intuït com a corresponent a Girona, però VERNET et alii, *Procés d'independència*, 21, identifica definitivament aquest topònim. Pel nom donat a aquest representant del bisbe de Girona, podria tractar-se de l'abat o d'algun monjo (Bonfill I ?) del monestir de Sant Esteve de Banyoles (cf. ALSIUS, *Ensaig Històrich*, 76).

s'aproximava en aquella data. Així mateix, hi acudí ? (*B.lbīs b. Š.drīt*)¹⁰⁸⁵, delegat de Ferran, fill d'Ansúrez (*Fardiland b. al-Šūr*)¹⁰⁸⁶, amb una carta de sol·licitud de renovació i de petició que els horrors de la guerra se li apartessin. Tots foren hostatjats i tractats honrosament.

agost 974

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatins*, § 195. (ed. al-Haġġī, p. 182-183)¹⁰⁸⁷.

§ 431 El dissabte 9 de *dū l-qa'da* [1 agost 974] s'assegué solemnement l'emir dels creients al seu tron de l'alcàsser de [Madīnat] al-Zahrā', havent-se alçat estrades tant a dins com a fora del palau. Actuaven com a *ḥāġib**, a la dreta, el visir, secretari i salmedina de Còrdova, Ġa'far b. °Utmān, i més avall el cap de la cavalleria i de la milícia, Ziyād b. Aflaḥ. Al costat de les dues fileres de funcionaris es situaven les diverses categories de la gent del servei, segons el seu rang.

Féu atançar [primer] al vicari del tirà de Barcelona, és a dir, a Guitard, senyor de la ciutat de Barcelona, delegat de Borrell, fill de Sunyer (*Burrīl b. Šunbīr*). Aquest li lliurà la seva carta jurant-li la seva obligació de fidelitat i exposant-li la seva bona conducta. Després rebé el seu company, l'ambaixador d'Otó [II], rei dels francs, qui també li entregà la seva carta renovant llur pacte i confirmant llur compromís. Tot seguit rebé Esteve, fill d'.*bīka*, vicari del bisbe de Girona i de Nuño, fill de Gundisalv, senyor de Castella, i *B.lbīs*, fill de *Š.drīt*, delegat de Ferran Ansúrez¹⁰⁸⁸, que li donaren llurs cartes i parlaren -tal com se'ls havia manat- de la seva satisfacció per la continuació [de la pau] (ell ja s'havia adonat del seu desig de que es perllongara). Honorà ambdós ambaixadors¹⁰⁸⁹ en la seva resposta, els hi foren entregats els regals

---

¹⁰⁸⁵ García Gómez proposa interpretar-lo per Vélez. AL-HAĠĠĪ llegeix el nom següent com a *b. S.rīt*.

¹⁰⁸⁶ La identificació és de García Gómez.

¹⁰⁸⁷ Cf. MILLÀS, *Textos*, XXXIX.

¹⁰⁸⁸ Cf. les anotacions a § anterior.

¹⁰⁸⁹ El text àrab utilitza el dual. García Gómez interpreta que es refereix als dos darrers missatgers mencionats.

habituals i reemprengueren el seu camí la darrera desena del mes de *dū l-ḥiġġa* [principis de setembre del 974].

setembre 974

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatins*, § 203. (ed. al-Ḥaġġī, p. 194-202).

Per tal de celebrar l'arribada a Còrdova, en tornar de Berberia, del visir en cap Ġālib b. ʿAbd al-Raḥmān, acompanyat dels Banū Idrīs, dels Ḥasaniyūn Qurašiyūn i del seu cap, l'anomenat Aḥmad b. Gennūn, tingueren lloc a Madīnat al-Zahrā' dues grans recepcions el 26 de setembre del 974. L'una fou presidida pel califa al-Ḥakam i, l'altre, pel seu fill Abū l-Walīd Hišām, amb la presència dels alts càrrecs del govern. En mencionar la sortida dels assistents a la segona recepció, s'esmenta, després de diversos batallons de l'exèrcit i de nombrosos grups

§ 432 (...) la gent de Tortosa, l'extrema. I, concloses les dues memorables recepcions, en acabar el dia, es permeté que la gent que hi havia estat portada d'altres llocs, se'n tornés als seus territoris respectius.

març 975

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatins*, § 216. (ed. al-Ḥaġġī, p. 216).

§ 433 A mijants de *raġab* d'aquest any [finals de març 975] al-Ḥakam envià diversos caps de policia (*aṣḥāb al-šurṭa*) i altres alts funcionaris del govern a les cores* andalusines per tal que encoratgessin la gent a cavalcar els cavalls enviats a l'exèrcit, en l'asseifa d'aquell any. La partida de l'algarada era propera perquè en aquell moment la majoria dels tirans de Galícia havien infringit [la pau], així com també per l'agitació [que mostraven] contra la gent de les Fronteres Orientals i pel seu desafecte a la treva¹⁰⁹⁰. Entre els comissionats, hi figuraven el cap de policia (*al-šurṭa al-ʿulyā*) Yaḥyà b. ʿAbd Allāh b. Yaḥyà b. Idrīs, a qui envià cap a les cores* del nord, i el [també] cap de policia, l'almirall ʿAbd al-Raḥmān b. Muḥammad b. Rumāḥis, a qui féu anar cap a les cores* orientals de *Tudmīr**, València i Tortosa, l'extrema.

---

¹⁰⁹⁰ Sembla mancar un fragment i aquesta traducció és, per tant, conjectural.

maig 975

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatins*, § 225. (ed. al-Ḥaġġī, p. 224-225).

§ 434 El dissabte, quan quedaven set dies de *šawwāl* [7 maig 975], arribà la carta explicant el favor concedit per Déu per mitjà de Rašīq al-Bargawātī, l'alcaid de Lleida¹⁰⁹¹, que havia aconseguit atrapar el renegat malfactor [Ma^cn] b. °Abd al-°Azīz al-Tuġībī (conegut per llur *kunya** d'Abū l-Aḥwaš) i la seva captura sense traves ni condicions. Aquest havia desertat feia sis anys de les files [musulmanes], unint-se a les dels enemics de Déu, els politeistes, amb un reduït nombre de fidels seus, i ajudava als politeistes en llurs incursions nocturnes contra els confins dels musulmans, indicant-los llurs punts flacs i com aprofitar-hi les ocasions. Després, entrà a una de les fortaleses subjectes al pagament de tribut -és a dir, a l'impost de capitació (*ġizya*)- als alcaids de Lleida, l'extrema, anomenada Castellonroi (*Ḥiṣn al-Rošo*)¹⁰⁹². S'hi refugià i induí la seva gent a violar el pacte, tot fent-se amo de la fortalesa. Quan arribà el moment de pagar l'impost de capitació, Rašīq, l'alcaid lleidatà, hi envià els seus missatgers, com era habitual; però s'hi negaren, tot posant-se sota la protecció del malitencionat Abū l-Aḥwaš i recolzant-se en ell. Rašīq es preparà per fer front a les seves intencions, reuní les tropes i els voluntaris al seu entorn i marxà en contra seu. Acampà [fora de] la fortalesa per tal d'atacar-la, però els seus moradors ja havien tancat les portes i s'havien refugiat dins dels seus murs. En assabentar-se de la seva presència, un comte d'aquella zona¹⁰⁹³ reclutà la seva cavalleria i cuità a ajudar-los, però Rašīq s'enterà de la

---

¹⁰⁹¹ Altres fragments del mateix text expliquen que era un dels *mawālī** d'°Abd al-Raḥmān III i que, l'abril del 973, era alcaid de Guadalajara. Després fou enviat a lluitar a Berberia, on abandonà l'exèrcit regular comanat per Ġālib b. °Abd al-Raḥmān, però el califa el perdonà i li envià de nou. També consta el seu retorn a Còrdova el 25 de setembre del 974 amb el conjunt de la tropa (cf. IBN ḤAYYĀN, *Anales palatinos*, §§ 66, 92, 98, 136 i 203; i MANZANO, *Frontera*, 372-373).

¹⁰⁹² MILLÀS, *Textos*, XXXIX, escriu que, segons hipòtesis de Saavedra, podria tractarse de l'actual Castellonroi. PITA, *Distrito de Lérida*, el segueix. VIGUERA, *Aragón*, 159, i ID., *°Amirtes*, 135, manté la grafia *al-Rošo*, sense proposar-ne identificació, i afegeix que el rebel fou perdonat després pel califa i destacà més endavant lluitant amb Almansor.

¹⁰⁹³ Sembla que no hi ha notícies d'aquest episodi en la documentació cristiana. Podria tractar-se, per la proximitat amb el lloc, de Sunyer I del Pallars o d'Unifred II de Ribagorça.

notícia, li tallà el camí abans que hi arribés, el combaté i el guanyà, tot donant mort a uns quants bàrbars (*‘ulūğ**). Envià llurs cap a la porta de la suda [de la fortalesa] i el comte fugí derrotat. Rašīq continuà l'estretor amb la que oprimia la gent de la fortalesa i amb el setge i els exigí el seu dissentiment amb l'heretge Abū l-Aḥwaş. Ells, sotmesos, enviaren delegats, tot comunicant que farien sortir Abū l-Aḥwaş i els seus sequaços per tal que els deixés amb pau i s'accontentés amb el pagament de la seva capitació, amb llurs garanties de [mantenir-se] en la submissió i del seu retorn a la obediència. Els ho concedí i garantí i ells li lliuraren Abū l-Aḥwaş i els seus. Després d'agafar-los, s'afanyà a escriure [al califa] per tal de fer-li-ho saber. Se li respongué bo i agraïnt-li el que havia fet, lloant-lo i ordenant-li que enviés el pervertit i els seus sequaços a la porta de la suda [de *Madīnat al-Zahrā'*] i li fou tramés un esplèndid obsequi [consistent] en una luxosa vestimenta i una espasa ornamentada d'elevat preu; [també] se li envià un magnífic cavall amb guarniments metàlics.

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatins*, § 226. (ed. al-Hağğī, p. 225).

§ 435 El diumenge dia 8 del mes de *ramadān* [22 maig 975] arribà a Còrdova Abū l-Aḥwaş Maʿn b. ʿAbd al-ʿAzīz, encadenat i acompanyat de deu dels seus sequaços, també plens de cadenes. Al seu davant anaven els caps dels politeistes que havien estat morts en la lluita per la seva causa: en total, disset caps alçats sobre llances que foren col·locats a la porta de la suda de l'alcàsser de Còrdova. Es decidí que el lloctinent de la ciutat, Muḥammad, fill del visir i secretari (*kātib*) Ğaʿfar b. ʿUtmān, tanqués els captius en una hermètica presó i els hi portà, mentre que els caps dels politeistes restaven alçats al seu lloc davant la suda¹⁰⁹⁴.

IBN ḤAYYĀN, *Annals palatins*, § 227. (ed. al-Hağğī, p. 225).

§ 436 S'ordenà la substitució de Rašīq al-Bargawātī del [govern del] seu districte de Lleida, Montsó i els seus voltants en favor d'Hāşim b. Muḥammad b. Hāşim al-Tuğībī, nomenat per ocupar llur plaça a la seva tornada de l'altra banda [de l'Estret],

---

¹⁰⁹⁴ Cf. BENET, "La guerra psicològica dels musulmans contra Barcelona", in *Històries insòlites*, 217-225.

així com el seu ingrés a l'exèrcit per tal d'incorporar-s'hi sota el comandament de l'alcaid suprem, el *dū l-sayfayn*, Ġālib b. °Abd al-Raḥmān, i així es féu.

976

Descripció Anònima, p. 145.

§ 437 L'any 366 [30 agost 976-18 agost 977] al-Ḥakam envià els seus alcaids a algarejar contra Galícia, Barcelona i ? (*Bašk.n.sa*)¹⁰⁹⁵, on mataren, captivaren, destruïren i arrassaren¹⁰⁹⁶.

?

IBN AL-FARADĪ, *Tārīḥ 'ulamā' al-Andalus*, biografia núm. 1075.

§ 438 [Abū °Ubayd Allāh] Qāsim b. Ḥalaf b. Faṭḥ b. °Abd Allāh b. Ġubayr, conegut per al-Ġubayrī, era de Tortosa (...). [Al-Ḥakam II] al-Mustanşir bi-l-lāh -Déu tingui pietat d'ell!- el nomenà jutge de Tortosa i dels seus districtes, però va refusar i se li encomanà el consell consultiu. (...) Morí l'any 371 [7 juliol 981-25 juny 982], (...) als 27 anys¹⁰⁹⁷.

---

¹⁰⁹⁵ L'editor llegeix *Baškunisa* i tradueix per "Vasconia", però podria tractar-se d'una mala lectura per *Šankisa* /Sangüesa.

¹⁰⁹⁶ L'editor anota que aquesta notícia sembla dubtosa perquè és única i perquè el califa morí poc després de començar l'esmentat any 366.

¹⁰⁹⁷ Cf. BALLESTÍN, *Prosopografia*, núm 92 i p. 84.